د کتاب پېژندنه

1. د کتاب نوم: پښتو نحوه (ګرامر)
2. لیکوال: پوهندوی ډاکتر زرغونه رښتین زیور
3. د چاپ ځای: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

پېښور – پښتونخوا

4. د چاپ نېټه: 1382 لمریز – 2003 ع کال

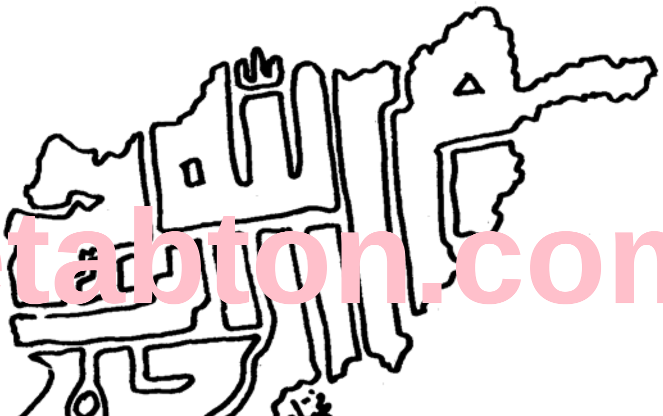

Ketabton.com

هدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ادب د اسمان پنځم ستورې، لوی استاد علامه پوهاند رښتین پاك روح ته، د هغو خدمتونو د لمانځنې او درناوي په ویاړ، چې څه د پاسه نیمه پیړۍ یې د زړه په وینه او د تندي په خولو پښتو ژبه او ادب د نړیوالې سیالۍ جوګه کړې او پښتو ژبې او ادب ته یې نوی خوند او رنګ ور بخښلی دی!

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرليکونه

1. يو څو خبرې 1

2. د پښتو ژبې ګرامر ته يوه لنډه کتنه 3

لومړۍ څپرکی

3. Syntax سنټېکس (نحوه) 18

4. نحوي واحدونه 23

5. جمله 27

دويم څپرکی

6. ترکيب (غونډ – عبارت) 37

7. په پښتو ژبه کې د ترکيب ډولونه 44

8. اصطلاحات (فرازيالوژيکي) واحدونه 70

درېيم څپرکی

9. د پښتو ژبې د جملې جوړښت 78

10. لومړی مبتدا – فاعل 82

11. دويم خبر – فعل 88

12. مفعول 92

13. نحوي قيدونه 96

څلورم څپرکی

14. په پښتو ژبه کې د جملو خصوصيات (ځانګړتياوې) 100

15. د پښتو ژبې عروضي خصوصيات 100

16. د پښتو ژبې نحوي خصوصيات 110

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

17. د جولې (شکل) له مخې د جملې ډولونه 135
18. یو ستوې یا ساده جملې 135
19. غبرګې یا مرکبې جملې 140

شپږم څپرکی

20. په پښتو جملو کې د یوې برخې یا اجزاو (Ellpsis) د حذف مسئله 170
21. د فاعل – مفعول – فعل او قید حذف 170
22. د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون 174
23. صفت د اسم په توګه 177
24. اسم د صفت په توګه 178
25. صفت د قید په توګه 178
26. نتیجه 179
27. اخیستنځې (ماخذونه) 182

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو څو خبرې

د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د پښتو څانګې په درسي نصاب کې د پښتو ژبې ګرامري مسايل لکه (صرف، نحوه) هم ځای لري.
د پښتو ژبې په صرفي برخه کې مواد او ليکنې شته. چاپي اثار هم لرو او د نحوې په برخه کې خواره واره مواد د بېلا بېلا کورنيو او باندنيو پياوړو استادانو او ژبپوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي، خو د يو بشپړ درسي پلان له پاره کافي نه ګڼل کيږي. د درسي پلان له مخې بنايي چې درسي مواد کال په کال يالږ تر لږه دريو څلورو کالو په موده کې پرې نوی نظرو شي او د ورځنيو علمي تجربو، نويو علمي څيړنو په رڼا کې دغه مواد بشپړ اوکره شي.
دغه کار چې زه يې دلته وړاندې کوم سره له دې چې نوې موضوع نه ده خو بيا هم دغه اثر کيدای شي د پښتو ژبې د نحوي مسايلو او پرابلمونو په باب په څه نا څه ګټه شي.
ددې اثر په ليکنه کې زياته هڅه شوې ده چې مسايل په تطبيقي توګه بيان کړای شي او همدارنګه د موضوع دروښانولو له پاره زيات مثالونه په عملي او تطبيقي برخه کې د پخو ليکوالو، استادانو د اثارو او همدارنګه د پښتو ژبې د خوږو محاورو نويو او زړو اصطلاحګانو څخه کار اخيستل شوی دی.
بايد زياته کړم چې ما دغه اثر د لوی استاد علامه پوهاندرشتين په لارښوونې چې زه يې د شاګردی وياړ هم لرم ليکی دی.
څنګه چې په دې برخه کې تر اوسه کوم درسي چاپ شوی بشپړ کتاب يا لکچر نوټ نشته نو د پوهنځي د پښتو څانګې داړتيا او ضرورت له مخې ما دغه ګران کارته اوږه ورته کړې تر څو لږ تر لږه زما دغه کار او هلې ځلې له يوې خوا دا چې د پښتو ژبې په دغه ګرامري برخه کې يو څه کار شوی وي او له بلې خوا د مينه والو او د څانګوالو له پاره د استفادی وړوګرځي.
دغه اثر په 1366 لمريز کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي له خوا د کستتنر په شکل چاپ شوی و، چې بيا وروسته د چاپېدوله پاره يې منظوري هم شوې وه. له بده مرغه د هيواد دبدو سياسي حالاتو له کبله چاپ نه شو.
د 1371 لمريز کال د کابل د جګړو په نتيجه کې د ادبياتو د پوهنځي او د هيواد د نورو زياتو کتابونو سره يو ځای دغه اثر هم له منځه ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سږ کال د ننګرهار پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د ضرورت له مخې پریکړه وکړه، چې دغه درسي اثر (پښتو نحوه) دې چاپ شي، نو د ساپي څېړنو مرکز د خپلې ملي پالیسۍ له مخې چې درسي کتابونه په لومړي قدم کې چاپوي، نو ددې کتاب په چاپولو کې هم مرسته کړې ده چې دغه مرکز له یوې خوا خپل ملي رسالت تر سره کړی او له بلې خوا د پښتو څانګې د استادانو او محصلینو لپاره یې درسي اسانتیا برابره کړې ده. په دې توګه مننه او کور ودانۍ ورته وایو د لاڑیاتو بریالیتوبونو په هیله.

پوهندوی ډاکتر زرغونه رشتین زیور

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي استاده

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې ګرامرته یوه لنډه کتنه

ګرامر د ژبې د جوړښت علمي شرحې ته ویل کیږي او د تشریحي ژبپوهنې یوه ستره څانګه ده.
ژبپوهنه د علومو په لړ کې یوه نوې پوهنه ده او له یوې پیړۍ راهیسې د ژورو کتنو او څېړنو په مرسته مخ په وړاندې ځي، خود ژبې په باب له ډېرو لرغونو زمانو څخه ځینې کتنې او څېړنې روانې دي، د لرغوني، کلاسیك، منځنیو پېړیو، (17-18) پېړیو ژبپوهنه د نوې ژبپوهنې زړې او اساس جوړوي، د ژبپوهنې په پراختیا او پرمختیا کې پخوانۍ هندي او یوناني فلالوژي ډېره اغیزمنه برخه لري[1]
مونږ دلته د ژبپوهنې تاریخي سیر او پرمختګ په بشپړه توګه نه څېړو بلکې غواړو چې یوازې د ژبې ګرامر ته یوه لنډه کتنه وکړو او بیا په خپل مطلب لاس پورې کړو. نوې ژبپوهنه که څه هم د علومو په لړۍ کې د شلمې پېړۍ ابتکار دی، ولې ګرامر د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه لرغونی تاریخ لري. په عمومي توګه په نړۍ کې ګرامر بېلا بېلې پوړۍ او پړاوونه تر شاکړي دي چې ددغو بېلا بېلو د ورو او پړاوونو په بهیر کې د ټاکلي جهان بینۍ، نظریو او لارو چارو له مخې د ګرامر بېلا بېل ډولونه رامنځ ته شوي دي چې تر ټولو مهم یې کلاسیك عنعنوي، مقایسوي، تاریخي، تشریحي ګرامرونه دي. په لویدیځه نړۍ کې د ګرامر لیکلو منشا لرغوني یونان ته رسیږي چې کلاسیك ګرامر لومړی په یونان او بیا په روم کې منځته راغی.
افلاطون (427-347ق م) د یونان نامتو فیلسوف د لویدیځې نړۍ لومړنی عالم دی چې د ژبې د حقیقت او څرنګوالي په باب یې څېړنه کړې او له همدې امله د ژبپوهنې بنسټ ایښودونکی او د باقاعده ګرامر (Systematicgrammar) جوړوونکی ګڼل شوی دی. د افلاطون څخه وروسته د ارستو نظریه د ژبې په باره کې د څېړنې او ارزښت وړ ده. د ژبې په باب ارستو د افلاطون پر خلاف داسې عقیده لرله چې ژبه فطري نه ده بلکې یوه ټولنیزه او اتفاقي پېښه ده[2] او کلمات د خارجي دنیا د مظاهرو دپاره سمبولونه ګڼلې دي. په دې توګه ارستو لومړنی مفکرو چې د الفاظو ډلبندي اوویش مفکوره یې رامنځته کړې او کلام یې په دریو برخو (اسم، فعل، حرف ویشلی دی.
تردې وروسته رومیانو یعنې دروميي تمدن په دورې کې د لاتیني ژبې د ګرامري قواعدو په شرح کولو کې د یو نانیانو د ګرامر لیکنې اصول او لارې چارې په پام کې ونیولې. دوی په حقیقت کې د

---

[1]- و. ي. کود وخوف، عمومي ژبپوهنه، (لوؤ ووڼ ی، مسکو 1974 (7) مخ.
(2) جان، تی، واترمن، سیری در زبان شناسی، ترجمه فریدون بدره ي 1347ص 7 خیاپور، دستور زبان فارسي، چاپ ششم 1347 (ص7).

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوناني ژبې د ګرامري قاعدو په چوکاټ کې د لاتيني ژبې بېلګې ځای کړلې. ورپسې دغه ډول ګرامر ليکنه او طريقه عربو هم د خپلې ژبې د پاره غوره کړه. عربي پوهانو د خپلې ژبې د جوړښت برخې په دې دريو برخو (اسم، فعل، حرف) هم ويشلې دي. د ارستو دغه ويش تر اوسه پورې د عربي ګرامر پوهانو په اثارو کې استعمالېږي چې دغه طريقې فارسي او پښتو ژبو ته هم لاره موندله او د افغاني ګرامر پوهانو له خوا دود شوي دي.

عنعنوي ګرامر چې په لويديځه نړۍ کې رامنځ ته شو هغه ګرامر دی چې د انيوس تراکس (Dionysius thrax) (2 پېړۍ ق.م) په اروپا کې دارستو د ميتود تر څنګ رامنځ ته کړ او ترده وروسته (4 م پېړۍ) دوناتوس (Donatus) د لاتيني ژبې ګرامر رامنځ ته کړ.[1] تراکس د نن نه نژدې 2000 کاله پخوا د يوناني ژبې د ژورې مطالعې او د پخوانيو عالمانو د کشفياتو څخه په ګټې سره کلمه په اته ډوله (اسم، فعل، فعلي صفت، ارتيکل (articulus) ضمير، حرف اضافت (Prepostion) (پريدلوګ) قيد، ربط ويشلي ده[2] چې بيا دوناتوس د څلورمې پېړۍ را په ديخوا لاتيني ګرامر د تراکس د ګرامر پر اساس وليکه چې ددغو ګرامر ليکونکو لاره بيا وروسته د يورپ ګرامر يستانوونيوله. دغه ګرامريستان په دې عقيده وو، چې ډېرې ژبې په تيره بيا لاتيني ژبه د معتبرو منطقي او عمومي قواعد و درلودونکې ده. همدغه دګريکو رومن د عنعني (دود) پر اساس ليکل شوي ګرامرونه دي چې وروسته يې د نورو ژبو لکه عربی، عبرانی، لاتينی 000 او نورو ژبو دګرامرونو اساس جوړ کړی دی. په کال (1784ع) کې د مقايسي او تاريخي ژبپوهنې پيل کيږي. د مقايسي او تاريخي ژبپوهنې په پرمختيا او انکشاف کې د هندي فلالوژي او سانسکريت سره د اروپايي پوهانو اشنايي او بلدتيا ډېره ارزښتناکه خبره ګڼله کيږي. په دې سلسله کې د سرويلم جونز نوم د يادولو وړدی. ده په کلکته کې د بنګال اسيايي ټولنه رامنځ ته کړه. په خپله جونز په هندي ژبو او سانسکريت پوهيده[3].

د (17-18) پېړيو په شاوخواکې اروپايانو د پاڼي نې ګرامروموند او د هغه په واسطه د سانسکريت د ژبې سره اشنا شول. د پاڼي نې ګرامر د سانسکريت د ژبې په باب ډېر مفصل او ګټور معلومات خلکو ته په لاس ورکړل. اورپايي پوهانو د پاڼي نې د ګرامر موندنې تر مهاله پورې ددغه ګرامر په شان بل کوم کتاب نه وليدلی. (بلوم فيلډ) د پاڼي نې د ګرامر په باب داسې ويلي دي، چې د انساني ذکاوت له سترو يادګارونو څخه دی. دا کتاب د سانسکريت د ژبې صرفي، اشتقاقي، ترکيبي او نحوي شکلونه په ډېرې پاملرنې سره شرح کړي دي او تردې د مخه هېڅ يوه ژبه هم دومره بشپړه او پوره نه وه څېړ له شوې. د پاڼي نې د ګرامر سره د پوهانو بلدتيا دوې مهمې

---

[1] **و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ ون ی) مسکو** 1974، 11 **مخ**

[2] **و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ ون ی) مسکو** 1974،11 **مخ**

[3] **و، ي، کود و خوف، عمومی ژبپوهنه (لوؤ ون ي) مسکو** 1974، 24**مخ**

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتيجې ورکړې دي. اول دا چې د يورپ پوهان د لومړي ځل له پاره د يوې ژبې د پوره او دقيق تشريح سره مخامخ شول. او وليدل شول چې ددغه ګرامر د قاعدو او څېړنو اصول د فرضيو او ذهني تصوراتو پر ځای تطبيقي او عملي څېړونو پربنسټ ولاړ دي، بله دا چې پوهان د نړۍ د ډېرو ژبو سره اشنا شوي وو نو د سانسګريټ سره هم اشنا شول، په دې توګه دوي وکولای شول، چې ددغو ژبو کلمې او الفاظ يو له بله سره پرتله کړي چې البته د مقايسې ګرامر ليکنه د پانې نې د ګرامر د موندنې څخه وروسته پيل کېږي. د پانې نې د ګرامر سره په ګرامر ليکنه کې يو نوی باب پرانېستل شو. وروسته تردې د ژبې څېړونکو ته جوته شوه چې د سانسکريټ او د ځينو لرغونو ژبو لکه يوناني، لاتيني او نورو اروپايي لرغونو ژبو ترمنځ هم د ګرامري جوړښت او هم د لغتونو له مخې ښکاره ورته والی موجود دی نو ځکه د سانسګريت يوناني، لاتيني ژبو د ګرامري جوړښتونو او لغاتو د مقايسوي څېړنو د پرمختګ په ترڅ کې د ژبپوهنې مقايسوي برخه تاسيس شوه او پرمختيايي وموندله.

په دې توګه د لويديځې نړۍ ژبپوهان د اتلسمې پېړۍ د پيل څخه تر نولسمې پيړۍ پورې يعنې پوره سل کاله يوله بله سره تړلي دي. ايندو اروپايي ژبې په مقايسوي توګه مطالعه او ددغو ژبو ترمنځ يې د تقابل قوانين د غړونو بدلون او نورې ګډې ځانګړتياوې او صوتي، لفظي، نحوي مسائل په ژوره توګه څېړلي مطالعه کړې دي.

په همدې توګه د ژبې د مقايسې، مطالعې سره جوخت تاريخي مطالعه او څېړنه هم پيل شوې ده. په دې وخت کې يوه ډله پوهان د مرقومو اسنادو له مخې د خاصو ژبو د تاريخ په مطالعه او څېړنه بوخت شوي دي. ددغو مطالبو د مطالعې مهمه نتيجه د ژبې د دريو ګونو دورو (کلاسيک، منځنۍ، معاصره (اوسنۍ) ټاکنه وه او په دې توګه د يوې دورې نه بلې دورې ته د انتقال مرحلې شرح شوې. چې د هرې دروې صرفي (مور فولوجيکي) او نحوي (سنتکسي) خصوصيات بيان او ښودل شوي دي .څنګه چې د مخه مو اشاره وکړه معاصره او علمي ژبپوهنه په اروپا کې د شلمې پېړۍ له لومړۍ نيمايي څخه شروع کيږي يعنی د ژبې علمي مطالعه د (20) پېړۍ په لومړي سرکې يوې نوې مرحلې ته ورداخليږي. دا وخت ځينې پوهان دې نتيجې ته ورسيدل چې ژبه د دوو بېلا بېلو خوا وو څخه مطالعه کيدای شي: يوه په تاريخي او بله په تشريحي توګه.

څنګه چې ژبه د زمانې په يوه خاصه موده کې او يا د زمانې په اوږدو کې تغيير اوبدلون کوي او د ټاکلو قوانينو او قاعدو له مخې عمل کوي، نو که د ژبې د بدلون قوانين د زمانې د يوې مرحلې څخه بلې مرحلې ته په ترتيب سره مطالعه شي نو د تاريخي ژبپوهنې مبحث جوړ وي او که چېرې د ژبې قواعد د زمانې په يوه ټاکلې مرحله کې وڅېړل شي نو بيا د تشريحي ژبپوهنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوع جوړوي چې په دې توګه ګرامر د تشريحي او تطبيقي ژېپوهنې يوه برخه ده. البته پوهان په دې نظريه هم دي چې د ژبې تشريحي مطالعه، د تاريخي مطالعې څخه رومبی او مخکې ده. يعنی تر هغه چې د ژبې موجوده حالت شرح نه شي نو تر هغې پورې بايد د هغې تېر تاريخ هم مطالعه او تحقيق نه شي[1].

د شلمې پېړۍ د منحنۍ دورې د ژبپوهنې ځانګړتيا او مهم خصوصيت دا دی چې ژبه د يوه ټاکلي جوړښت درلودونکي بولي او په دې توګه هڅه کيږي، چې ژبنې علوم د نورو طبيعي علومو سره نژدې کړي. د څېړنې دغه لاره د ژبې د جوړښت د اصالت لاره او مکتب منځ ته راوړي.

د ژبې د جوړښت د اصالت (Structuratism) معنا داده چې ژبه د رابطې سيستم يا يو له بل سره تړلوسيستمونو مجموعه ده. د ژبې جوړونکي عناصر لکه غږونه، الفاظ او نور په خپل منځ کې پرته د متساوي او متناقصو اړيکو درلو څخه په ځانګړې توګه اعتبار او اهميت نه لري نو په دې توګه د ګرامر ليکنې تاريخ راوروسته زمانو ته رسيږي، په 1957 کال کې د چامسکی په نامه يوه عالم د نحوي جوړښت Syntactics Structure تر عنوان لاندې يوه رساله ليکلې ده. دغه ليکنه د ګرامر ليکنې په چوکاټ کې خورا بدلون ښيي. هغه غوښتل چې د ژبې د جوړښت په باره کې د يوې داسې عمومي او کلي نظريې بنسټ کښيږدي چې د ژبې په باره کې په عام ډول او د هرې ژبې په باره کې په خاص ډول د تطبيق وړوي. ده خپله دغه نظريه د ګزارشي نظريې Transformational theory او هغه ګرامر چې ددغه نظريې په اساس ليکل شوی و. د ګزارشي ګرامر په نامه ياد کړ. ګزارشي يا تطبيقي ګرامر چې يوه نوې ګرامري لاره ده، د انګريزي، روسی او جاپانی ژبو په ګرامر ليکنه کې تطبيق شوې ده، دا ګرامر ليکونکي په دې خبره ټينګ دي چې د ګرامر ليکنې دغه لاره په ټولو ژبو کې تطبيق کيدلای شي. مګر ددې په څنګ کې ځينې ژېپوهان هم شته چې تر اوسه لاددغې نظريې په رښتينوالي شکمن دي. د تطبيقي يا ګزارشي ګرامر او تشريحي ګرامر تر منځ توپير دادی چې په تشريحي ګرامر کې د ژبې حالت او شکل ته ډېره پاملرنه کيږي او د ژبې تطبيقي يا عملي جنبه له نظره غورځول کيږي، يعنی په تشريحي ګرامر کې د ژبې د حالت او فعالې عملي ترمنځ توپير نه ځرګنديږي. په دغه ډول ګرامر کې د ژبې ثابت او ټاکلی شکل په يوه معينه زمانه کې مطالعه کيږي او د ژبې عملي او فعال صورت ته پاملرنه نه

---

[1] **جان، تی، واترمن، سيري د رزبانشناسی، ترجمه بدره ي** 1347 **ص** 101

(c) ketabton.com: The Digital Library

کيږي، ګزارشي ګرامر د ژبې د عملي جنبې د شرحې پر اساس ټينګک او استواره دی، چې طبعا ددغه هدف د لاس ته راوستلو له پاره د ژبې د حالت څخه هم خبرې کيږي.

اوس په دې برخه کې غواړم د پښتو ژبې ژبنيو څيړونو ته يو لنډ نظرواچوم. د پښتو ژبې په اوږد او لرغوني تاريخ کې دوه وروستې پيړۍ د ژبنيو څېړنو او ژبنيو مواد و په رامنځ ته کيدلو کې ارزښتناکه دوره ګڼله کيږي. تر دې د مخه د پښتو ژبنيو څېړنو ته د چاپام نه دی ورګرځيدلی. مونږ د (18) پيړۍ څخه وړاندې د پښتو ژبې د اصولو په باب څه څرك نه وينو او په دې برخه کې څه پته نه لګيږي او يا خولادرکه دي.

پښتو يا د افغانانو ژبې ډېرو وروستو زمانو کې د نړۍ د ژبپوهانو پام ځان ته را اړولی دی. په اروپا کې د ژبپوهنې د پرمختګ او د هندي اريايي ژبو سره ددوي بلدتيا ددې سبب شوه چې د پښتو ژبې په باب څېړنې او تحقيقات هم رامنځ ته شي.

د پښتو ژبې د ګرامرونو په باب که څه هم په اول سرکې د پښتنو پوهانو له خوا اثار ليکل شوي دي خو وروسته په کې اروپايي پوهانو هم پوره برخه اخيستې ده او د شرقي ژبو د پلټنو په سلسلې کې يې د پښتو ژبې په باب ښې پلټنې کړي دي. ختيځ پوهانو د علمي پلټنو په لړ کې پښتو ژبې ته هم پوره پاملرنه کړې ده او د بېلو بېلو هيوادو ختيځ پيژندونکو د پښتو ژبې قاموسونه، ګرامرونه او نور ژبني اثار ليکلي او علمي څېړنې يې ترسره کړي دي.

دغه څېړنې د نړۍ په بيلو بيلو هيوادونو لکه المان، انګلستان، شوروي اتحاد، فرانسه، امريکا، چکوسلواکيا، ايتاليه، سويس، ناروی او نورو کې شوي دي. د يورپ پوهانو د پښتو ژبې په باب او د هغې د منشا او پيدايښت په باره کې نظريې او څېړنې وړاندې کړي دي او همدارنګه د پښتو ژبې خپلوي او اړيکې د نورو ايندو اروپايي ژبو سره د مقايسوي تاريخي، مقابلوي ژبپوهنې له مخې ثابته کړې ده.

په يورپ کې د جميز د ارمستيټر (1849-1894) او وريسي د ګايګر (1856-1942) او مارګينسټر (1892-1980) ايمل بنونيست (1902-1976) د پښتو په باب ددوي څېړنې د قدر او يا دولوور دي. دار مستتر په 1888 کال په اروپا کې د (افغانانو ژبه) تر سرليك لاندې يو اثر ليکلی دی چې دواك (اواز شناسی) صرف، اشتقاق او ترکيب برخې لري. او همدارنګه په همدغه اثر کې د پښتو د منشا په باب نظريې ځای شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ده وروسته ویلیم ګایګر (1856-1942) داو ستا د ژبې سره د پښتو مقایسه ترسره کړې چې په دې کې 389 پښتو کلمې د اوستا او نورو لرغونو ژبو سره مقایسه کړې چې بیا مارګنیسترن دغه کار بشپړ کړی دی ځکه مارګنسترن خپل اثر ګایګر ته اهدا کړی هم دی.

د ګایګر د کتاب دویمه برخه چې (27) مبحثه لري د پښتو ژبې واکشناسي (تحقیق، تلفظ) په نامه یادیږي.

که د پښتو ژبې د تحول او انکشاف د ډیرو لوړو او ژورو څخه راتېر شو او د ژبې د ژبني موادو او مطالعاتو تاریخچې ته نظر واچوو نو داسې څرګندیږي چې د (19) پیړۍ پیل د پښتو قاعدو په باب لومړني اثرونه په لویدیځه (اروپا) اولره، بره پښتونخوا کې ددغو لاندنیو علتونو له مخې منځ ته راغلي دي.

پښتنو لیکوالو د نورو زیاتو کتابونو ترڅنګه ژبني کتابونه اور سالې لیکلي او د پښتنو پاملرنه یې د پښتو ژبې د ترقۍ او ژوند د پاره راګرځولې چې دلته د لیکوالو مرام او مقصد د ژبې تعلیم او ښوونه ده.

کوم پښتو ګرامرونه چې تر اوسه لیکل شوي، ځیني مفصل او ځیني یې لنډ دي چې پر ټاکلو موضوعګانو بحث کوي او بشپړ او نا بشپړ ډولونه هم په کې لیدلای شو، په هر حال دغه ګرامرونه د لاندنیو مرامونو له پاره جوړ شوي دي.

الف: لومړی ډله د پښتنو لپاره، چې د خپلې ملي ژبې ګرامر تري زده او ګرامري اصطلاحګانو سره بلدتیا پیدا کړي.

ب: دویمه ډله هغه دي چې زده کوونکي د هغو په مرسته پښتو زده کړي چې په دې کې باندنیو او کورنیو پوهانو برخه اخستې ده.

دلته باید زیاته شي چې د خارجي ختیځ پوهانو له خوا ځیني ګرامرونه او یاګرامر ډوله اثرونه اساسا د پښتو زده کړې له پاره په سیاسي او اداري لحاظ لیکل شوي دي. په دې لړکې د هانري والترپیلیو او راورټي (1825-1906) ګرامرونه د بیلګې په توګه نومولی شو. په خپله بیلیو د پښتو زده کړه په افغاني سیمو کې د برتانوي مامورینو داداري او سیاسي اغیزناکۍ د پاره حتمي ګڼله[1].

---

[1] **پ تو چاپی اثار و د مقالو مجموعه (ول ه) کابل** 1357 **کال** 87 **مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لاسته راغلو مدارکو او اسنادو له مخې د پښتو ژبې په ګرامر لیکنه کې د دوومېتودونو څخه کار اخیستل شوی دی.
1- لومړی هغه بڼه ده چې د عربي ګرامر په دود ترتیب شوي چې دغه ډول په اسلامي هیواد کې ډېر رواج موندلی دی.
او بله ډله هغه چې د غربي نمونې رنګ په کې غالب دی. دې ګرامر ته مونږ غربی مېتود یا تحول موندلې نمونه وایو.
ددغه پورتنیو میتودونو په اساس د پښتو ژبې لیکل شوي ګرامرونه چې د ختیځ پوهانو او یا پښتنو پوهانو له خوارامنځ ته شوي د یولنډ فهرست په توګه راوړل کیږي.
الف: هغه اثار چې د کورنیو پوهانو له خوا رامنځ ته شوي دي په لاندې ډول دي:
1- ریاض المحبت: دا د نواب محبت خان اثر دی چې په (1806ع) کال چاپ شوی دی. دغه اثر دري برخې لري: الف: د پښتو ژبې لغات ب: د فعلونوګردانو نه ج: د تاریخي احوالو بیان. د اثر یوه قلمي نسخه په 1855 کال د کلکتې څخه لیننګراد ته وړل شوې ده او بله نسخه یې د لندن په موزیم کې شته دی.
2- معرفت الافغاني: دغه اثر درسي بڼه لري او د پیر محمد کاکړ له خوا په (1195 هـ ش) کال لیکل شوی دی.
یو ځل په (1341هـ) کې د ملاجان او ملا بسم الله تاجرانو له خوا چاپ شوی او بیا د اطلاعاتو او کلتور وزارت له خوا په (1356ش) کال چاپ شوی دي.
3- پښتو ګرامر: ددغه کتاب لیکونکی نواب انشا الله خان انشا دی. دغه کتاب په (1817ع) کال کې لیکل شوی او خیال بخاري د خپل ګرامر په سریزه کې ددغه اثر ذکر راوړی دی او د کتاب په باره کې نور څه معلومات نشته.
4- وافیه: د پښتو ژبې ګرامر دی چې مولف یې قاضي میر احمد شاه رضوانی دی او دغه کتاب په (1890ع) کال په لاهور کې چاپ شوی دی. یوه نسخه یې د پخواني شوروي د تاجکستان د علومو د اکاډیمۍ په کتابتون کې خوندي ده.
5- اتالیق پښتو: ددې کتاب لیکونکی مولوي محمد اسماعیل نومیږي دغه کتاب په (1896ع) کال په پنجاب کې خپور شوی دی په دې اثر کې دا سمونو، فعلونو او نورو معمولي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاورو استعمال راغلی دی: ددغه اثر یوه نسخه د پخواني شوروي تاجکستان د علومو د اکاډیمۍ په کتابتون کې خوندي ده.

6- تحفۍ الامیر: څنګه چې دغه اثر د امیر شیر علیخان نامه ته اهدا شوی دی نو په دغه نامه سره یادیږي دا هم د پښتو ګرامر دی چې مولف یې نور محمد افغان دی. دغه کتاب په (1279هـ) کال لیکل شوی دی. اثر په پارسی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو دي، په اثر کې صرفي او نحوي مسایل راغلي دي او یوم نسخه یې په پښتو ټولنه کې وه.

7- پښتو پښو یه : دغه اثر د پښتو مرکې له خوا لیکل شوی او په (1347هـ ق) کال په کابل کې خپور شوی دی.

8- معلم پښتو: دغه اثر هم د پښتو مرکې له خوا په (1314هـ ش) کال په کندهار کې چاپ شوی دی.

9- ګنجینه افغاني: قاضي رحیم الله پېښاوري دغه نوموړی اثر په (1938ع) کال کې بشپړ کړی دی.[1] همدارنګه قاضی رحیم الله خان یوبل درسي ګرامري کتاب په (1966ع) کال پېښور کې چاپ کړی دی[2] ددغه اثر تشریحات انګریزي دي.

10- خود اموز پښتو: دغه یو درسي ګرامري اثر دی چې په (1313 هـ ش) کال کې د کندهار طلوع افغان له خوا خپور شوی دی. ددې اثر مولف صالح محمد کندهاری دی.

11- پښتو ژبه لومړی او دوهم ټوک:

13- د پښتو ژبې لیاره: د پښتو ژبې د ګرامرونو په لومړي کتار کې ځای لري. ددغه اثر لیکونکی اروانباد محمد ګل مومند دی. د خپریدو نېټه یې (1317 هـ ش) (1938 ع کال) او په لاهور کې خپور شوی دی. دغه اثر درې برخې لري: د صرف، د نحوې، د مصدرونو برخه.

14- قواعد پښتو : دغه ګرامري لیکنه د محمد اعظم ایازي ده چې په کال (1318هـ ش) د پښتو ټولنې له خوا چاپ شو دی. په اثر کې دپښتو ژبې صرفي او نحوي قواعد څېړل شوي دي.

---

(1) Qazi rahimullah Khan. The Modern Pushto Instructor. Peshawar, I-II, 1938 -1943.

(2) Qazi Rahimullah Khan. The Modern Pashto Instructor. Peshawar, Volume I, 1966.

(c) ketabton.com: The Digital Library

15- د پښتو درسي ګرامر: (پښتو شپږمه کلي) د ګرامري قواعد و ساده، روان درسي کتاب دی چې په کال (1945ع 1324هـ ش) کې پوهاند رښتين ليکلی او د پښتو ټولني له خوا په کابل مطبعه کې چاپ شوی دی.

16- لومړی ليارښوونکی: دغه اثر په کال (1326 هـ ش) (1947ع) د پښتو ټولني له خوا د کابل په مطبعه کې چاپ شوی او ددغه کتاب ليکونکی هم پوهاند صديق الله رښتين دی. په دې کې ګرامري قواعد په درسي بڼه ليکل شوي دي.

17- پښتو ګرامر لومړی جز: دغه ګرامر د ژبې د دستور او قاعدي ښودلو کتاب دی. د کتاب ليکوال پوهاند صديق الله رښتين دی. نوموړی اثر په (1327 هـ ش) کال په کابل کې د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی. په دغه اثر کې ډېر نوي پښتو ګرامري قواعد او اصطلاحګاني راغلي دي. دغه اثر يو لوی اکاډيميك علمي ګرامر دی؟.او د پښتو ژبې د قاعدو ښودلو ښه علمي اثر ګڼل کيږي.

18- د پښتو ګرامر دويم جز: دغه مهم اثر په کال 1359 لمريز کې د لوی استاذ پوهاند صديق الله رښتين له خواليکل شوی و. دغه ګرامر بيا په 1370 لمريز کال د ښوونې او روزنې دوزات له خوا په دولتي مطبعې کې په 223 مخونو کې چاپ شوی دی. "په پښتو ګرامر ليکنه کې د ارواښاد لوی استاد پوهاند صديق الله رشتين علمي څېړنې او اثار ستر ځای لري. د ګرامر ليکنې د اصولو په اساس يې داسې ګرامري څېړنې کړې او داسې اثار خپاره کړې چې تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې په افغانستان کې ساری نه لري.

د لوی استاد دغه اثار نه يوازې په افغانستان کې بلکې د اکثرو بهرنيو ژبپوهانو لپاره چې د پښتو ژبې ګرامرونه يې ليکلی دي د استفادې مستند اسناد او اساسي منابع دی او په افغانستان کې تر اوسه پورې هم داسې د پښتو ګرامر نه دی ليکل شوی، چې د پښتو ژبې د عملي زده کړې له پلوه دې د لوی استاد پوهاند ريشتن د اثار ورځای ونيسي".

19- پښتو ګرامر: د لوی استاد پوهاند رښتين پښتو ګرامر (اول او دويم جز) دواړه ټوکه يو ځای په يوه ټوک کې د يونيورستي بك ايجنسي له خوا خپور شوی دی. د پوهاندرشيتن دغه ګرامر د پښتو ژبې اکاډيميك اعلمي معياری او مکمل اثردی. د نوموړي اثر فارسي متن ښاغلي سيد محی الدين "هاشمي" د ارواښاد پوهاند صاحب په مشوره په پښتو ژباړلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

20- ژبښودنه : ددې تدريسي اثر ليکوال هم پوهاند صديق الله رښتين دی. په دغه اثر کې د ژبښود يا ژب دود، د ليك دود او ليك ښود برخې راغلي دي. دغه اثر په 1341 لمريز بيا په 1342 لمريز دريم ځل په 1347 لمريز کال خپور شوی دی او څلورم ځل په پېښور کې چاپ شوی دی.

21- د پښتو مصدرونو لارښود: دا کتاب د پښتو ژبې د مصدرونو او د فعلي صرفي مسايلو ښه لارښود دی دغه اثر په کال 1344 د پښتو ټولنې له خوا خپور شوی دی. ددې اثر ليکونکی هم استاد پوهاند رشتين دی.

22- صرف و نحو پښتو: ددې کتاب مولف ښاغلی عظيم شاه خيال نوميږي کتاب په پېښور کې چاپ شوی ولی د چاپ نيټه يې نه ده ښودلې شوې، يوازې ليکوال د کتاب په سريزه کې ليکي چې دغه اثر د 1940 څخه تر 1944 ع کاله پورې ليکل شوی دی.

23- د پښتو قواعد: د ښاغلي حافظ محمد ادريس او ښاغلي عبدالحليم (اثر) ليکنه ده، چې د منځنيو ښوونځيو له پاره د درسي کتاب په توګه ورځني کار اخيستل کيږي دغه ګرامر په اردو ژبې ليکل شوی دی.

24- د پښتو قاعدې: ددغه کوچني ګرامري اثر ليکوال سيد راحت زاخيلی دی چې په (1954ع) کال په پيښور کې خپور شوی دی.

25- د پښتو قواعد: ددې اثر مولفين سيد تقويم الحق کاکا خيل او سيد تسنيم الحق کاکا خيل دي. په 1953 کې پښتو اکاډيمي چاپ کړی دی.

26- د پښتو ژبې لنډ ګرامر: دغه کوچنوټی کتاب په 1320 شمسی کال په کندهار کې د فضل محمد کندهاري له خوا ليکل شوی دي.

27- اتاليق پښتو: خيال بخاری په اردو ژبه ليکلی دی. دغه رساله په کال 1969ع کې خپره شوې ده.

27- د پښتوګرامر طرحه: په دې نامه د پوهاند محمد رحيم الهام هغه څېړنې دي چې د پښتو ګرامر د فونولوژی په برخه کې معلومات وړاندی کوي. همدارنګه د ژبپوهنې د څانګې په برخه کې تشريحي معلومات هم لري دغه رساله د وږمې مجلې د 1344 لمريز کال په (1-2-3) ګڼو کې خپره شوې ده.

28- جامع القواعد د پښتو: مولف يې عبدالکريم بريالی دی. پښتو اکاديمي بلوچستان کويټه له خوا چاپ دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- پښتو پښويه دښاغلي مجاور احمد زيار له خوا ليکل شوی دی.

30- پښتو نحوه: دغه اثر هم په کال 1366 لمريز د کابل پوهنتون له خوا ګستتنر په توګه چاپ شوی دی.

31- سوچه پښتو يوه جايزه: د ډاکتر خدايداد اثر دی په 1988ع کال د بلوچستان پښتو اکيډيمۍ چاپ کړی دی.

هغه ګرامري قلمي نسخې چې تراوسه چاپ شوي نه دي په لاندې ډول پيژندل کيږي:

1- پښتو ګرامر: دا د ښاغلي عبدالواحد خان له خواليکل شوی او دعامه کتابخانې په کتابتون کې د جوايزو په خانګه کې خوندی دی.

2- د پښتو مفصله صرف ونحو: د غلام جيلاني خان جلالي ليکنه ده، چې د عامه کتابخانې په قلمي نسخو کې ځای لري.

3- د پښتو کوچنی ګرامر: دغه اثر محمد دلاور ليکلی او په عامه کتابخانه کې خوندی دی.

4- پښتو ګرامر: دا د ښاغلي مولوي شيرګل هغه ليکنه ده، چې په پښتو ټولنه (د افغانستان د علومو اکاډيمي) کې خوندي ده.

ب: د هغو ختيځپوهانو د ګرامري اثارو يادونه کوو چې د اتلسمي پيړۍ را په ديخوا ليکل شوي او خپاره شوي دي.

1- دروسي پوهان کلاپورت څيړني د پښتو ګرامر په برخه کې د لومړي ځل له پاره لومړنۍ هڅه ده. ده خپل اثر په 1810ع کال چاپ کړ.

2- ترده وروسته ايوريسمن د کلاپروت د تحقيقاتو پر اساس څيړنې ترسره کړلې او دده دغه څيړنې په 1833ع کال د چاپ له ډګر څخه راوتلي دي.

3- په 1839ع کال کې ميجر. ر. ليچ د پښتو ژبې د ګرامر په برخه کې يوه وړه رساله ليکلې ده.

4- په 1845-1842 ع کلونو کې د پښتو ژبې ګرامري اثرونه د پروفيسور دورن له خوا ليکل شوي او چاپ شوي دي. د ختيځ پوهانو په ډله کې لومړی سړی دی چې د پښتو ژبې د علمي مطالعې له پاره يې هلې ځلې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- په 1854ع کال کې د پښتو کوچنی ګرامر د واګن (Vaughan) له خوا په کلکتې کې خپور شو.

6- (د پښتو یا افغانانو د ژبې قواعد) په نامه ګرامر د جارج، هانري راورټي له خوا په 1855-1856 او دوهم چاپ 1960 کال په لندن کې له چاپه راوتلی دی.

7- (د پښتو یا پختو ژبې قواعد) د هانري والتربیلیوله خوا په 1867ع کال په لندن کې خپور شوی دی. او دوهم ځل چاپ یې په 1901 په لاهور کې شوی دی. دغه اثر په 1318هـ ش کال په پښتو ټولنه کې ترجمه شوی خو تر اوسه لاچاپ شوی نه دی

Grammar of the Pashto or the Language of the Afghans-8
دغه پښتو ګرامر په 1873ع کال کې د جرمنی ختیځ پوه ترومپ (Trumpp) لیکلی چې په لندن کې خپور شوی دی. اثر په جرمنی ژبه لیکل شوی او مثالونه یې په پښتو او هندي راوړي دي.

9- ګولډن شتیت: لومړنی جرمنی ختیځ پوه دی، چې د پښتو په باب یې یو اثر لیکلی دی. د معاصر روسی ختیځ پوه برتلس[1] په قول نوموړی د ختیځپوهانو له ډلې څخه لومړنی سړی دی چې د پښتو ژبې په هکله یې څېړنې شروع کړې دي. دده په اثر کې د ګرامر او لغتونو فهرست لیدل کیږي. دغه اثر په (1791ع) په سنت بتر زبورګ (لیننګراد) کې خپور شوی دی او داسې ښکاري چې دغه اثر تر اوسه د (برټش موزیم) په کتابتون کې خوندي دی[2].

10- ډارمستتر فرانسوی ختیځ پوهان دی په 1888ع کال کې (د افغانانو ژبه)[3] په نامه یو اثر لیکلی چې علمي او ګرامري ارزښت لري.

11- په المانی ختیځ پوهانو کې دګایګر نوم مشهور دی. ده په 1893ع کال کې دپښتو ژبې د فلالوژی په برخه کې یوه رساله لیکلې ده.

ده په دې رسالې کې د تهجی حروف په ترتیب سره او ډېر پښتو لغتونه د سانسکریټ، او ستا پخوانۍ او اوسنۍ پاړسو سره پرتله کړي دي.

12- د پښتو ژبې لنډ ګرامر د بیدولف له خوا په 1890ع کال په لندن کې خپور شوی دی.

13- په 1901ع کال د روس کیپل له خوا د پښتو ژبې یو ګرامر لیکل شوی دی[1].

---

[1] **برتلس، د پ تو ژبی کندهاري لهجهء لینن راد** 1935 **کال** 173 **مخ**

[2] **اولس مجله** 1972**ع کال** 201 **مخ**

[3] James Darmesteter, La lanague des Afghans, premier chapter dansla collection chants populaires des Afghans Paris 1888-189

[1]A.G.Roos keppal, A Manual of Pashto. London. 1901

(c) ketabton.com: The Digital Library

14- ج، لاریمر هم د ختیځ پوهانو له ډلې څخه دی چې دوزیرو د لهجې یوګرامر او قاموس لیکلی دی. دغه اثر په 1902ع کال په لندن کې خپور شوی دی[2].

15- په 1908ع کال د پښتو ژبې د ګرامر او لغت په باره کې یوه کوچنۍ رساله د تومانوویچ له خوا په تاشکند کې خپره شوې ده. دغه اثر په روسی ژبه لیکل شوی دی.

16- داې. دي کاکس له خوا د پښتو ژبې ګرامر په 1911ع کال په لندن کې چاپ شوی دی.

17- لاریمر (ډ.ل.ز) (د پښتو نحوه) په نامه خپل اثر لیکلی او په 1915 کال په اکسفورډ کې خپور شوی دی.[3] دغه کتاب 377 مخونه لري او په پای کې د پښتو لغتونه په انګریزي ترجمه شوي دي. دغه اثر په 1319 ش کال د پښتو ټولنې له خوا پښتو شوی دی.

18- مارګن سټرن د ختیځ پوهانو له ډلې څخه هغه ژبپوهان دی چې د پښتو ژبې په باب او د افغانستان د نورو ژبو لکه (پراچی، اورمړي، پامیري او نورستانی) ژبو کې هم څېړنې کړې دي.

څکه ورته د پښتو پېژندونکو استاد او لارښود ویلی شوی دی. دده ادبي او ژبنۍ څېړنې نه هیریدونکي دي. نوموړي د پښتو کلمو د ایتمالوجۍ په باب یو ښه علمی او ارزښت ناك اثر لیکلی دی. دغه اثر په 1927 کال په اوسلوکی چاپ شوی دی.

19- برتلس روسی ختیځ پوه په 1935 کال د پښتو ژبې کندهاری لهجه په نامه یوه رساله لیکلې او په لیننګراد کې خپره شوې ده. رساله په 1356 کال ترجمه او د هم دغه کال د وږمې مجلې په دویمه ګڼه کې خپره شوې ده.

همدارنګه برتلس د پښتو ژبې ترکیب او ساختمان په باب هم یوه رساله لیکلې چې په کال 1936 په لیننګراد کې خپره شوې ده.

20- اسلانوف د پښتو ژبې د ګرامر او لغاتو په باب د یادولو وړ خدمت ترسره کړی دی. اسلانوف د پښتو ژبې لنډ ګرامر د پښتو زده کوونکو د پاره په 1936 کال په مسکو کې چاپ کړی دی.

او بل اثریې د پښتو ژبې داصواتو ترکیب په 1950ع کال په مسکو کې خپور شوی او په پای کې د پښتو روسی قاموس ضمیمه هم لري. د پښتو ژبې معاصر ګرامر هم د نوموړي بل اثردی. ددغه اثر په باب زما په نظر بشپړ معلومات نه دي راغلی.

---

[2] **د زیاتو معلوماتو دپاره د** 1355 **کال د وږمې مجلی دریمه ګڼه (46) مخ کې خپله د لیکوال مقاله وورئ.**

[3] **د همدغه مجلې دریمه ګڼه (46) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

21- ك. ا. ليبديف- د پښتو ژبې په ګرامر ليکنه کې زښت زيات کارګړی دی. د پښتو ژبې ګرامرونه يې په جلاټوکو (1) چې 1945 (2) په 1956ع (3) په 1970ع کلونو کې چاپ کړي دي.

22- ن. ا. دوريانکوف (د پښتو ژبه) په نامه يوګرامري اثر لري چې په1960ع کال په مسکو کې خپور شوی دی.

23- دوکتور ا. م. ارانسکی د پښتو ژبې ګرامر په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده. د پښتو د معاصرې ژبې د فعل شکل او د تکرار دکته ګوريو په باب علمي ليکنه ګڼله کيږي. [1]

24- هربرت پنزل په افغانستان کې د خپلي استوګنې په موده کې ځيني علمي څېړني کړي او په دغه وخت کې يې ځيني مواد راټول کړي او په دې اساس يې يو پښتو ګرامر د A Descriptive Study of the Dialect of Kandahar په نامه ليکلی دی. دغه کتاب په 1955ع کال په واشنګټن کې خپور شوی دي. دغه اثر پوهاند الهام ترجمه کړی او په 1340هـ. ش کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوی دی. په دغه ليکنه کې د پښتو کندهاری لهجې فونيټيکی، ګرامري برخې څېړلې دي او د ننګرهاری کندهاری لهجې ځيني توپيرونه يې څرګند کړي دي.

25- ډاکتربرژي بيچکا چکوسلواکی ختيځ پوه د پښتو خج په نامه يوه وړه رساله ليکلې ده.

26- زويا، مارتيا نيونا، کالينينا: د شوروي اتحاد د ختيځ پوهانو له ډلې څخه ده. دا ختيځ پيژندنې په انستيتوت کې د افغانستان څانګې يوه تکړه غړې وه. د کالينيني ټولې ليکنې او څېړنې د پښتو په ژبني او ګرامي موضوعګانو پورې اړه لري.

د معاصري ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه 1972 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې مرکبې تابع جملې 1966 د مسکو چاپ او په معاصره ادبي پښتو کې امريه جملې (1) شرطيه او تمنايي جملې (2) مقالې په روسي ژبه د نوموړې ليکنې دي.

27- د پښتو ژبې د ګرامر ځيني اساسات: د ا-د- شافيف ليکنه ده. دغه اثر په روسي ژبه د زودين روسي پښتو قاموس په پای کې خپور شوی دی.

28- عبدالحفيظ- غنی يف هم د پښتو ژبې په باره کې ځيني ليکنې کړي دي. د پښتو ژبې د افعالو مجهولې صيغې او د پښتو ژبې د افعالو مجهولو صيغو جوړښت په باب ليکنې دي.

---

[1] **د تاجکستان دولتي پوهنتون علمي ياد ـتونه د بشري علومو سلسله، 1954 کال د (201-223) مخونو پورې.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- پښتو ګرامر د پروفيسر (ا-ل- ګرونبرګ) له خوا ليکل شوی دی چې په لينګراد کې په 1987ع کال چاپ دی او دغه ګرامر زما په خيال په شوروی اتحاد کې وروستنی ليکل شوی ګرامر دی چې چاپ شوی دی.

ګرامر Grammar: د ګرامر اصطلاح د لاتيني ژبې د ګراماتکس (Grammatics) او يوناني ګراماتيکې (Grammatike) له اړې (ريښې) څخه راپاتې ده.

په انګريزی کې (ګرامر Grammar) روسي کې ګراماتيکه ويل کيږي. ګرامر د تشريحي ژبپوهنې يوه غوره او ستره څانګه ده چې د يوې ټاکلې ژبې د کلمو، جملو درغاونې او جوړښت د قاعدو سيستم تشريح او مطالعه کوي او يا د ژبې صرفي (مور فولوجيکی)، نحوي (سينتکسي جوړښت او ساختمان ترکتنې او څېړنې لاندې نيسي. په دې معنا چې د يوې ژبې د الفاظو (لغاتو) د تغير او بدلون اشکال د هغوی ترکيب د جملو جوړښت او څرنګوالی مطالعه او تشريح کوي.

په ګرامري څېړنو کې ژبه د قوانينو تابع نه ګرځوله کيږي، بلکې ګرامر د ژبې قاعدې څنګه چې د هغې ژبې اصلي ويونکې استعمالوي راباسي اوشرح کوي يې. څنګه چې هره ژبه ځانته د جوړښت اصول او قاعدې لري نو ځکه د ټاکلې ژبې په ګرامري ليکنو کې خپله د هم هغې ژبې قواعد او اساس غوره ګڼل کيږي، چې د نوې ژبپوهنې د اصولو او اساساتو سره برابره خبره ده.

په ډيرو زياتو ليکنو کې ليدل کيږي چې دغه موضوع په دوو اساسي برخو ويشله شوې ده:

1- مورفولوژي (د يوناني د مورف (Morph) (فورمه) او لوګوس (Logos) (پوهه) څخه لاس ته راغلې ده.

2- سينتکس د يوناني (Syntaxis) څخه د (يو ځاي کيدنه) (جوړښت) (ترتيب) او (رابطی) په معنا رواج موندلی دی[1].

د صرف او نحوي (مورفولوژي او سنټکس) تر منځ بېلوالی اواړيکی:

Syntax سنټکس (نحوه)

[1] يو. د. ماسلوف. د ژبپوهنې مقدمه. ويشايا شکوله. مسکو. 1975 (163) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصل کې نحوه یوه عربي اصطلاح ده چې لغوي معنا يې لاره، طريقه، روش- دود- طرز ده مګر د ګرامري معنا له مخې له ګرامر هغه برخه ده، چې په جمله کې د کلمو په مطابقت ارتباط، ترتيب او ترکيب باندې غږېږي يا په بله وينا نحوه هغې پوهنې ته وايي چې د يوې ژبې د جملو، عبارتونو، فقرو، غونډونو د جوړښت، ترتيب، تنظيم او جوړښت څېړي. نحوه (سينټکس) له مورفولوژۍ، سره نژدې او مستقيمه رابطه لري ځکه د ژبې صرفي جوړښتونه تر ډېره ممکنه ځايه پورې د نحوي نظم جوړښت او ترتيب سره مشخصه او ټاکلې وظيفه لري. برسېره پردې په اساسي توګه هغه معنا لرونکي عناصر چې عبارتونه او جملې جوړوي په واقعيت کې همدغه مورفيمونه (ازاد، مقيد) دي چې د يوې ژبې په ګرامري ساختمانو کې ستره برخه اخلي.

په پښتو ژبه کې (نحوه او سينټکس) دواړه اصطلاحګانې د ټاکلې ګرامري مفهوم او معنا له پاره کارول کيږي او په ګڼ شمير ګرامرونو کې چې په پښتو ژبه کې ليکل شوي دي د عربي اصطلاحات لکه (صرف- نحوه) مروج اوتر اوسه پورې هم رواج لري، ولې په شلمه پېړۍ کې سنيټکس د نحوې په معنا يا نحوه د سنيټکس په معنا رواج شوې ده، چې البته د معنا او مفهوم له مخې د يوه ټاکلې مقصد د پاره استعماليږي. که د سينټکس اصطلاح ته ځيرشو او هغه هم د يوناني ژبې سينټيس د اصطلاح سره مقايسه کړو، ګورو چې په دواړو کلمو کې يوه ګډه ريښه پرته ده يعنې د (Synt سينټ) برخه په دواړو کې شريکه ده. چې د ترکيب، يو ځای کيدو، ګډون په معنا راتلای شي، نو ځکه چې Sinthesis د برخو د اجزاو د ترکيب په معنا دی نو Syntax سينټکس هم د ژبني ترکيب په معنا ترجمه کيدای شي. ددې له پاره چې د سينټکس په برخه کې زياتې ځرګندونې تر لاسه کړو نو بده به نه وي چې د ژبپوهنې ددغې اصطلاح د استعمال ځای او ځرنګوالی وپيژنو. ښکاره ده، چې ژبنی سيستم د ترکيب او وېش څخه پرته نه شي راتلای او په دې توګه (سينټکټيك) ژبنی سيستم په جمله کې د کلمو او لغاتو د ټاکلو ځايونو، د کلمو د استعمالولو ترتيب او تنظيم څخه پرته بل شی نه دی او يا دا چې په نحوي سيستم کې د نحوي واحدونو او د هغوی مربوطه اجزاو تجزيې، ترکيب، ترتيب او ځرنګوالی نحوه بلل کيږي.

همدارنګه دا سيستم د ژبنې ترکيب د لغتونو او کلماتو د يووالي او په ژبه کې د لغتونو له استعمال څخه بحث کوي. دلته خو ددې خبرې يوه يادونه هم بې ځايه نه بريښي چې په مورفولوژۍ کې هم د لغاتو جوړونې او ترکيب څخه خبرې کيږي خو دا ډول لغات جوړونه او ترکيب بايد د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(Syntax) سینټېکس) او نورو ژبنیو ترکیبونو سره ګډ نه شي. څنګه چې وینو په ترمینالوژۍ کې هم د کلمو او اصطلاحګانو د جوړونې او ترکیبونو څخه خبرې کېږي ولې سینټېکس، مورفولوژي، ترمینالوژي او نور ژبني ترکیبونه باید سره ګډ نه شي. د پورتنیو څانګو تر منځ پر مشابهتونو سربېره توپیرونه هم شته او هم شریکې نښې نښانې یې تر څېړنې لاندې باید ونیول شي ځکه پرته له دغه ډول څېړنې څخه نه شوکولای چې سینټېکس باندې وپوهېږو خو دا حقیقت بنایي هم هېرنه شي چې د ژبپوهنې د پورتنیو څانګو ترمنځ د توپیر کرښه دومره پراخه اوارته نه ده، چې یو تر بله دې نژدېوالی او ژبنې اړیکې ونه لري.

2- صرف (مورفولوژۍ) د ګرامر د بلې اساسي برخې په توګه:

په دې پوهېږو چې مورفولوژي د ژبپوهنې د یوې څانګې په توګه د ژبې د کوچنیو واحدونو د جوړښت او سترکچربیان دی. یا په بله وینا سره مورفولوژي د ژبې د مورفیمونو د همدغو کوچنیو واحدونو ترکیب او رغاونې، ګردان او د هغو له ډولونو سره سروکار لري. دغه د ژبې مورفولوژيك سیستم دوې برخې لري:

1- انفلکشن (صرف):

2- ډرایویشن (اشتقاق).

د ګرامر په دې څانګې کې د ځینو اصطلاحګانو لکه (مختاړي، وروستاړي، منځتاړي، تنه، مونډ یاریشه) سره مخامخ کېږو- همدارنګه د مورفیم- الومورف او داسې نور مورفولوژیکي اصطلاحات هم تر سترګو کېږي. په سینټېکس کې هم د ځینو اصطلاح ګانو سره مخامخ کېږو لکه تکمیم او سینتاکم، نوله دې پلوه مورفولوژي له سینټېکس څخه جلا او بېلولی شو. څنګه چې د مخه موهم وویل، نحوه Syntax هغه علم ته وایي چې مونږ ته د جملې د جوړولو قاعدې او د هغې داجزاو ترتیب او د کلمو ترمنځ رابطه یو د بل سره راښیي. همدارنګه ویلی شو چې مورفولوژي او سینټېکس د خپلو ځانګړو اصطلاحګانو او خصوصیاتو په درلودلو سره په تیوریتکي لحاظ که له یوې خوا سره بېل دي نو له بلې خوا یو تر بله اړیکی هم لري.

د پورتنیو څانګو د تیورۍ سیستمونه او نظامونه یو له بله توپیر لري. سینټېکس د مورفولوژي، ترمینالوژي او نورو ژبنیو مرکباتو سره هم ژبنۍ اړیکې ساتي مګر د ژبې د نحوي واحدونو او نحوي کته ګوریو اصلي برخه جمله ده. دلته د اسوال رامنځته کېږي چې جمله د ژبې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو نحوي واحدونو څخه څه توپير لري، د ژبې د جملو او نورو واحدونو (فونيم، مورفيم، کلمه، ترکيب (غونډ) توپير په څه کې دی؟

د ژبې دغه نور واحدونه لکه (فونيم، مورفيم، کلمه، ترکيب (غونډ) په ځانګړي توګه پوره مطلب نه رسوي يا په ساده ډول وايو:

مونږ پرته له جملو څخه پوره، مطلب تراسه کولای نه شو. د جملې په باب يو ژبپوه داسې څرګندونه هم کړې ده:

(جمله يو بشپړ پوره مطلب رسوي)[1] ولې بيا دا خبره تر يوې اندازې پورې په منطقي لحاظ سمه نه ګڼي. دی وايي چې د بشپړتوب او نابشپړتوب په باب کوم خاص بريدنه شو ټاکلی، ځکه په وينا کې جملې يو په بل پسې دوام پيدا کوي او يا دا چې جمله د خپلې قرينې په نسبت په ډېر لنډ چوکاټ کې څرګنديدای هم شي. د مثال په توګه په سوال او ځواب کې دغه خبره ښه څرګنديدای شي[2].

په دې حساب سينتکس او فونولوژي هم يو تر بله ژبني اړيکي درلود لای شي. د مثال په توګه که ووايو: ميرويس پوهنتون ته ولاړ؟

ته ښه يې؟

ځواب به داسې وي- هويا اه

دلته که (هو- اه) په يوازې او ګوښې توګه و څېړو نوليدل کيږي چې (اه) يو فونيم دی او (1) هم د فونيمونو په ډله کې راځي که (1) ياهو ته د نورو ګرامري ځانګو له نظره وکتلی شي نو څرګنده به شي چې د ګرامر له مخې دغه (1)، (هو) جمله، متن، ځواب دی.

د سينتکس له مخې به فريزاو د مورفولوژي له مخې به ورته مورفيم وويلای شو له دې کبله د ژبپوهنې يا د ګرامر د ځانګو ترمنځ ژبني خام مواد په ځينو وختونو کې شريك وي خو دا چې هره ځانګه يې د خپلې تيوری له مخې په خپل مربوطه او ټاکلي چوکاټ کې څيړي، بيلا بيل خصوصيات لري. بله دا چې تيوري او تطبيق د ژبپوهنې د ټولو تيوريګانو زيږنده ده يا په بل عبارت د تيوري او عمل خصوصيت د ژبپوهنې د ټولو ځانګو ګډه او شريکه خاصه او مميزه ده. له دې امله په ټولو برخو کې په کاريږي.

---

[1] ب، ن، کوله وين. د ژبپوهنې مقدمه. ويشيا شکوله، مسکو 1973ع کال (197-177) مخونه.

[2] همدا ماخذ (197مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې ليدل کيږي ننی سينټکسي تيوري پراخه ساحه لري. د ژبې د علم مطالعه او څېړنه دغه ټولې خواوې په پوره او بشپړه توګه نه شي څېړلی. مونږ هم په دې برخه کې اړيو چې د ژبې د نحوي ساختمان او جوړښت د پوهيدانې له پاره ځينې خاصې او مهمې نښانې په ګوته کړو.

نحوه: هغه پوهه ده، چې د جملو، فقرو، عبارتونو، غونډونو د جوړښت د قاعدو څخه غږيږي. د جملې د اجزاو، قاعدې هم په کې بيان او څرګنديږي. په نحوي چاپيريال کې نحوي ترکيبونه (غونډونه) او جملې د معنا او جوړښت له مخې په نظر کې نيول کيږي. په سينټکسي چاپيريال کې د نحوي واحدونو يعنی تګميم په تشکل او جوړښت کې دمورفيونو ترکيب، تنظيم، بدلون او ګرامري رابطو باندې خبرې کيږي.

له دې کبله د ژبپوهانو له خوا د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو د پېژندنې او مطالعې له پاره ځينې خاص او جلا واحدونه ټاکل شوي دي. لکه فونيم چې د صوتي جوړښت تر ټولو ډير کوچنی واحد دی او مورفيم د لفظي جوړښت تر ټولو معنا لرونکی کوچنی واحد دی. دغه راز په نحوي چاپيريال کې هم سنتاګک، تګميم (نحوي واحد) تر ټولو کوچنی واحد ګڼل شوی دی.

تګميم: د نحوي جوړښت هغه واحد دی چې د خپل ځان نه د کوم بل لوی واحد کومه برخه نه وي او هم د جوړښت په لحاظ د تجزيې وړ هم نه وي. يعنی هغه کوچنی واحد دی چې په سينټاکتيکي يا نحوي سيستم دننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کيږي ځکه چې په نحوي جوړښت کې (سيستم) تګميم (نحوي واحد) دی او د يوه نه تجزيه کيدونکي جز په توګه منل شوي دی نو جمله هم نه تجزيه کيدونکی واحد ګڼل شوې ده. (په هره ژبه کې جمله د جوړښت په لحاظ يونه تجزيه کېدونکی واحد دی) په دې معنا چې که تجزيه شي، پوره مفهوم له لاسه ورکوي.

څنګه چې هره ژبه بې شميره جملې لري نو ښايي چې داسې فکرونه شي چې د هرې جملې لپاره دې بې شميره ساختماني شرحې او قاعدې ولري. په واقعيت کې د هرې ژبې اصلي ويونکي يو لړ محدود قواعد د ژبې د جملو د پېژندنې (درك) او توليد (رغاونې) له پاره لري او د مفاهيمو د څرګندولو د پاره د همدغو ټاکلو (محدودو) قاعدو څخه ګټه اخيستل کيږي. په دې توګه نحوه هم په ژبه کې محدود قواعد د جملو ټاکلو او ښودلو لپاره شرح او توضيح کوي. د همدې اصل له مخې نحوه دغه ډول پېژنو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نحوه د جملو په معنا او مفهوم باندې پوهيدل دي. ددغه نظر له مخې په نحوه کې د معنا مطالعې ته زيات ارزښت ورکول کيږي.

د يوې ژبې شکل د هغې د معنا نه ډېر با ثباته دی او په اسانۍ سره د هغې پوهيدنه او پېژندنه کيدای شي او علت يې هم هغه د ژبې چاپيريال دی چې د ژبې شکلونه (فونيمونه، مورفيمونه، نحوي واحدونه تکميمونه) په کې شامل دي. مګر په مقابل کې د معنا چاپيريال او سيمه ډېره پراخه وي په دې علت سره چې ډېر ژبني شکلونه د يوې څخه ډېرې معنا ګاني لري او په ډېرو ځايونو کې کارول کيږي.

څنګه چې په نحوي کې د کلمو تنظيم د هغوي ترون او ارتباط د يو بل سره چې څنګه خبرې، فقرې، غونډو نه، عبارات او جملې جوړ وي څېړل کيږي نو ځکه وايو چې د نحوي (Syntax) وظيفه د جملو او د هغوی ساختماني شرح ده يعنی د يوې ژبې د عبارتونو، فقرو (غونډونو) جملو او کلمو د نظام او جوړښت اصول او لارې چارې مطالعه کوي. په عمومي توګه يا په کلي ډول ښايي د نحوي برخه د هرې جملې په باب لاندينيو پوښتنو ته سم او علمي ځواب ورکړي.

1. د يوې جملې تر ټولو کوچنۍ برخه کومه ده، يعنی هغه کوچني واحدونه چې جملې جوړ وي؟
2. د جملې دغه برخې (اجزا) څنګه يو دبل سره يو ځای کيږي تر څو جملې جوړې کړي؟ يوه جمله بايد تر وروستي بريده پورې وويشل شي.
3. وروسته له هغې چې د يوې جملې مورفيمونه مو په ګرامري واحدونو وويشل لاژمه بريښي چې ددې پوښتنې د ځواب په لټه کې شو چې دغه ګرامري واحدونه څه نوميږي. او کوم دي؟

د ژبې په ګرامري مطالعې کې د الفاظو معنا او ساختمان دواړه په نظر کې نيول کيږي.

د نړۍ په ژبو کې هره ژبه په خپل وار که له يوې خوا د ژبپوهنې په بنسټ ځينې ګډ ګرامري خصوصيات لري ولې له بله پلوه ځانګړي او ټاکلي خصوصيات هم لري چې د هرې ژبې په سترکچر او جوړښت پورې اړه لري.

د مثال په توګه که د نړۍ ژبوته ځير شو په ځينو ژبو کې د صرف او نحوي ترمنځ کوم ټاکلی او معين بېلوالی نه ليدل کيږي نو په دې توګه صرف او نحوه په بېلا بېلو برخو او فصلونو (څپرکو)

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندي نه څيړل کيږي. خو د نړۍ په اکثروژبو کې صرفي او نحوي جوړښتونه (سربېره پر ځينو اړيکو) په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کيږي.

څنگه چې زمونږ مطلب د پښتو ژبې د نحوي موضوع ده د څېړل شويو موادو له مخې په پښتو ژبه کې صرفي او نحوي جوړښتونه په اسانۍ سره جلا او بېل مطالعه کيږي.

په دې توگه د مورفيم پوهنې او سينټېکسي بحثونه په بېلو بېلو برخو بېليږي. په نحوي کې نحوي ترکيبونه، غونډونه او جوړښتونه د ترتيب او تنظيم داسې اصول او قواعد لري چې د اشتقاق او گردان د طريقو او ډولونو تابع دي.

نحوي ترکيبونه (غونډونه)، جملې او د جملو ترکيبونه د نحوي واحدونو په توگه:

څنگه چې د مخه وويل شو، نحوه د گرامر د يوې څانگې (برخې) په توگه د يوې ژبې ترکيبونو، عبارتونو، غونډونو، فقرو، جملو د جوړښت ساختمان او په هغوی کې د کلماتو د ترتيب، مطابقت او رابطې اصول او قاعدې مطالعه او ترڅېړنې لاندې نيسي او يا د هغوی د قاعدو څخه غږيږي او د جملې د اجزاوو، ارکانو، قاعدو او قوانينو بيان په کې کيږي، نو له دې کبله ژبپوهانو د ژبې د مختلفو او بېلا بېلو برخو (اجزاو) د پېژندنې او مطالعې له مخې ځينې بېل او خاص واحدونه ټاکلي دي. د بېلگې په توگه د ژبې د صوتي جوړښت او ساختمان دپاره فونيم (Phoneme) او د صرفي (لفظي) ساختمان له پاره مورفيم (Morpheme) د واحدونو په توگه منل شوي دي په دې معنا چې:

1- فونيم د فونيم پوهنې (Phonology) واحد يا نه تجزيه کيدونکي صوتي غږي په توگه.

2- مورفيم د مورفيم پوهنې (مورفولوژۍ Morphology) يا نه تجزيه کيدونکي لفظي واحد په توگه.

3- دغه راز په (Syntax نحوه) کې هم د ځانگړو اصطلاحگانو سره مخامخ کيږو که څه هم په پښتو ژبه کې دغه سينټېکسي اصطلاحگانې خاصه نومونه نه لري مگر په نورو ژبو لکه (انگريزي، لاتيني، روسي او داسې نورو ژبو کې د (Tagmeme) تگميم (Syntagam سينتاگم) اصطلاحات شته چې په هماغه ژبو کې خپله معنا څرگندولای شي.

تگميم، سينتاگم، تاکسيم يا سينتاکتيکي ترکيب (نحوي جوړښت) هغه کوچنی نحوي واحد دی چې (د سينتاکتيکي) يا نحوي سيستم د ننه ژبنی فورم پرې اندازه او ښودل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصره ژبپوهنه کې د تګمیم، سینتاګم اصطلاح د یونانی سینتاګمه (Syntagma)څخه د یو ځای کیدو په معنا سره راغلی دی ولې په مختلفو او جلا اثارو کې یې معناګانې په توپیر سره راغلي دي(1).

په دې برخه کې د شوروي ژبپوه ریفرماتسکي نظر د سینتاګم په باب داسې دی:

(سینتاګم ددوو غړو د ترکیب (مورفیم، لغت، د کلماتو ترکیب) څخه چې یو تر بله اړیکې ولري عبارت دي).

همدارنګه نحوه (Syntax) په دې ډول پېژندلی او څېړلی شو.

په نحوي سیستم کې د تګمیم سینتاګم تجزې او ترکیب او د هغوي ترتیب او تنظیم ته سینټېکس ویل کیږي. په بله وینا سره په نحوي سیستم کې د نحوي واحدونو او د هغوي د مربوطه اجزا وو تجزیه، ترکیب، تنظیم او څرنګوالي ته نحوه (سینټکس) ویل کیږي.

څنګه چې په نحوي جوړښت کې (تګمیم Tagmeme یا سینټاګم Syntagma یو نحوي واحد دی او بیا یو نه تجزیه کیدونکی (نه بیلیدونکی) نحوی واحد په توګه راوړل شوی دی.

نو دغه نحوي واحدونه ازاد ګرامري شکلونه جوړوي، په دې معنا چې هر یو غونډ (ترکیب) په مستقله توګه پوره مطلب ورسوي. جمله چې د معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی نحوي واحد دی نو په پښتو ژبه کې مونږ جمله د نحوي واحد په توګه منو (په هرې ژبې کې جمله د جوړښت، معنا له مخې یو نه تجزیه کیدونکی واحد دی چې بشپړ مطلب رسوي).

په دې اساس (نحوه) د جملو او کلماتو د ترکیب د پوهې او مطالعې بحث ته وایي. د کلمو د ترکیب یا هغه اصطلاحات چې د دوویا ډېرو کلمو (لغتونو) د یو ځای کیدو څخه منځته راغلي وي یا دا چې د دوویا زیاتو لغاتو او اداتو د یو ځای کیدو (پیوستون) له کبله جوړ شوي وي.

یادونه:

ځینې پوهان د ژبنې ترکیبونو Phrases (جملوي جزیا نیمګړې جملې) مطالعې او څېړنې ته هم (Syntax) وایې.

که چېرې دا ومنل شي نو په سینټېکس پورې تړلې تیوري به هم د ترکیبونو (Phrases) تیوري وي.

---

(1) ب. ن له وین، د ژبپوهنې مقدمه، مسکو 1973 (253) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ترکیبونو یا فریز د تیورۍ څخه مطلب هغه مېتود دی چې د هغه په واسطه د جملې متن بیان او جملوي اجزا جوړېږي او یا دا چې د ترکیبونو (Phrases) له مخې متن بیان او جمله جوړېږي.

څنګه چې پوهېږو ژبه د علایمو (نخښو) یوه دستګاه ده. صوتي نخښې، لفظي نخښې یعنی دا چې صوتي نخښې یوازې او یا هم په ترکیبي ډول لفظي نخښې جوړوي او مطلب تر سره کوي او دغه نخښې بیا په خپل وار یوازې او یا هم په ګډه کلي (عمومي) معناوي جوړوي چې ګرامري شکل ګټل کیږي او په پای کې خبرې جوړېږي. دغه اړیکې چې د خبرو د مختلفو برخو او همدا راز د هغوي د اشکالو ترمنځ موجود دي د نحوې موضوع جوړوي.

کله چې یو ګرامري شکل د یوه لوی شکل یوه برخه وي نو داسې ویلی شي، چې دغه نوموړی شکل مقید (ناخپلواک) دی خوکه چېرې د یوه لوی شکل برخه (جز) نه وي بیانو ازاد ګرامري شکل دی چې مونږ دغه ازاد مستقل ګرامري شکل د تکمیم یا نحوي واحد په نامه یا دوو چې جمله یې محتوا ده.

د مثال په توګه که وو‌ایو: دغه څوك دی؟ نو ددغه سوالیه جملې په ځواب کې که وویل شي، هلك نو مطلب پوره رسول کیږي په دې توګه هلك په دغه حالت کې یو تکمیم دی ځکه یو ازاد او خپلواك ګرامري شکل دی او د خپل ځان نه د کوم بل لوی شکل برخه (جز) نه دی مګر که د (هلك سره د هوښیار لفظ ورزیات کړای شي او د یوګرامري شکل په توګه (هوښیار.. هلك) په ترکیب کې ولیدل شي نو بیا دلته (هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل (ساختمان) د جز په حیث ګارول شوی دی او مقید دی نو ځکه تکمیم ورته ویلاي نه شو.

مګر که چېرې دغه ترکیب په ځانګړې توګه سره وګورو یعنی (هوښیار هلك) په توصیفي حالت کې تکمیم دی، ولې بیا هم که د (هوښیار هلك راغی) په ګرامري شکل کې څنګه چې (هوښیار هلك) د خپل ځان نه د لوی شکل یوه برخه ده نو ځکه تکمیم نه دی مګر (هوښیار هلك راغی) په خپل ذات کې تکمیم او یوه جمله ده. که چېرې دغه جمله په دې ډول سره (کله چې هوښیار هلك راغی) وو‌ایو دلته ګورو چې په ګرامري شکل کې څنګه چې په یوازې او ځانګړې توګه یې معنا بشپړه او پوره نه ده او یو بل ګرامري شکل ته اړتیا لري نو ځکه دغه غونډ په دغه ډول سره تکمیم او جمله نه شو بللی، بلکې د یو بل شکل سره یو ځای ګرامري شکل یعنی پوره جمله (Sentence) جوړ وي لکه (کله چې هوښیار هلك راغی کارونه وویشل شول) دلته (کله چې هوښیار هلك راغی) او (کارونه وویشل شول) ګرامري شکلونه دواړه مقید دي یعنی د معنا له مخې یو بل سره رابطه او تړون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې د شکل له مخې ګورو چې د جملې دواړه برخې هره يوه يې تقريبا پوره جملې دي او کيداي شي په خپلواك صورت کې هم استعمال شي او تګميم وګڼل شي، چې دا جملې د فقرې (Clause) په نامه ياديږي. نو ځکه د ژبپوهنې د اساسونو په دې برخه کې د علمي څېړنو لـه مخې تګميم چې د جملې محتوا هم ګڼل کيـږي داسې تعريفوو: (تګميم يـا نحوى واحد، داسې يـو ګرامري شکل دی چې د خپل ځان نه د لوی شکل برخه (جز) نه وی او يا د ګرامري شکلونو تـر ټولـو کوچنى معنالرونکى واحد تګميم (Tagmeme) دی. نو تګميم تر ټولو کوچنى نه تجزيه کيدونکى نحوي واحد دی چې يو مستقيم، مستقل او با مفهومه ګرامري شکل دی چې پـه نحوه کې پراخه برخه لري.

په دې لاندې مثال کې ګورو:

(هلکه) د نـدا پـه حالت کې کـه څـه هم دغـه ډول خپلواك ګرامري شـکل د جوړښت لـه مخې نيمګړی دی مګر څنګه چې پوره معنا انتقالوي نوځکه (Uttrance) ورته وايي او (هوښياره هلکه) هم همدا ډول دی. خو (هوښيار هلك راغی) که څه هم د شکل او مفهوم له مخې پوره دی مګر ددې له پاره چې ځينې وخت مقيد کيږي لکه په دې مثال کې (کله چې هوښيـار هلك راغـی.. دلتـه جمله مقيده شوه تر څو چې دويمه برخه رانه شي مطلب نه بشپړيږي.

په دې اساس (کله چې هوښيار هلك راغی) مقيده فقره يا (Clause) بلل کيږي مګر (هوښيـار هلك راغـی) خپلـواك ګرامـري شـکل دی. کـه پـه خپلواکـه توګـه وکـارول شـي. نـو ځکـه يې جملـه Sentence يا تګميم بولو.

که چيرې يوګرامري شکل د خپل ځان نه د کوم بل لوي شکل برخه يا جزوي نـو مقيـد ګرامري شکل دی او که چيرې، د خپل ځان نه د لوی شکل برخه نـه وي نـو خپلـواك ګرامري شـکل دی چې تګميم يا نحوي واحد هم ګڼل کيږي.

اوس چې مو د تګميم يا نحوي واحد په باب ځرګندونې کړې نو لومړی غـواړو د جملې پـه بـاب ځينى لنډې ځرګندونې او هم د ژبپوهانو له خوا د جملې په باب نظريې وړاندې کـړو بيـا بـه د پښتـو ژبې ترکيبونو (Phrases) جلمو په ډولونـو، جوړښتونو باندې رڼا واچوو. البتـه زمونـږ د موضوع اصلى برخه ده.

جمله (Sentence)

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمله يوه عربي کلمه ده، په لغت کې مجموعې ته ويل کيږي.

جملـه د انګريـزي Sentence ، فرانسـوي Propostion ، جرمنـي Staz ، هـسپانوي Oracion او روسي ژبې پريدلو ژينيه سره برابره معنا لري، په هره ژبه کې د خپلو خپلو ځانګړو معناګانو درلودونکى وى. ولې ګرامري معناګانې يې سره ورته يا يوګېل کيږي[1] د مثال په توګه:

(په انګريزي ژبه کې که د سېنتېنس کلمې ته ځير شو او څېړنه پرې وکړاى شي سربېره پردې چې د جملې معنا لري يو لړ داسې نورې معناګانې لکه (پريکړه، حکم، جزا) او نورې هم لري. همدارنګه د سېنتېنس کلمه درټلو لعنت پرويلو او محکمې ته راکښلو په معناګانو سره هم راځي[2].

دلته مونږ د جملې يا سينتېينس د لغوي معنا سره څه کار نه لرو، بلکې غواړو په دې برخه کې د جملې په هکله د ګرامر له مخې رڼا واچوله شي يعنى د جملې پيژندنه او څېړنه په ګرامري چاپيريال کې تر سره شي. ښايي چې ددې مطلب د څرګندولو له پاره څه نا څه ګرامرونو ته پاملرنه وکړو، خو مخکې تردې چې د جملې پېژندنه او تعريف وکړو بايد يادونه وشي، د جملې په باب بشپړ او مکمل تعريف چې هيڅ ډول سمونه او اصلاح ونه غواړي او د تل له پاره ثابت او ځاي پر ځاي وي نشته ځکه تعريفونه او مفاهيم ورځ په ورځ لاپسې کره او بدلون مومي. د تفکر دودې او پرمختګ پروسه (جريان) ځاى په ځاى نه دريږي د بشپړتيا او پرمختګ په لور درومي.

په دې برخه کې ممکن په ګرامرونو کې په عنعنوي تعريفاتو باندې زيات ټينګار شوى وي خو ددې پرنسيب له مخې چې په څېړنه کې تېر معلومات او پخوانى شتمنې که څه هم نيمګرتياوې به ولري د نويو څېړنو په هکله بايد تر مطالعې لاندې ونيول شي تر څو نسبتا کره او نوي معلومات تر لاسه شي.

که نن د جملې په باب زمونږ معلومات نيمګړي وي نو ښايي چې بله ورځ بـه لاپسې بشپړ او زيات شي. د پخوا څخه د جملې پـه هکله ډير تعريفونه شوي او د بېلو بېلو پوهانو لـه خوا ورتـه جلا جلا تعريفونه او څرګندونې شوي دي ولې په علمي توګه د جملې پـه باب معيـن تاکلى او ثابت تعريف نه ليدل کيږي مګر په مقابل کې يې د دوو سونه زيات تعريفونه په دې برخه کې موجود دي[1].

د جملې په باب د پوهانو نظريې

---

[1] و.س. اخمانووه، ژبنى اصطلاحي قاموس، مسکو 1966، 347 مخ.

[2] کابل مجله، 1356ل کال، لومړۍ ه (10) مخ.

[1] د. ای. روزينتل. معاصره روښي ژبه، مسکو 1964 (280) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مونږ په وینا او لیکنه کې خپل فکر په شفاهي یالیکلي بڼه افاده کوو نومجبوریو چې جملې جوړې کړو ځکه چې زمونږ وینا د جملو په مرسته څرګندیږي یا (د جملو څخه جوړه ده) په دې توګه زمونږ افکار یوازې په جملو کې او د هغوي په مرسته افاده کیږي. په دې ترتیب د جملې پیژندنه د ارستو زماني څخه پیل کوو.

جمله د یو منطقي قضاوت د افادې او پوهولو سلسله ده.

ارستو د جملې په باب داسې ویلي دي:

(هره نظریه (مفهوم) د جملې په شکل څرګندیږي مګر ټولې جملې مفاهیم نه څرګندوي. په جملو کې ممکن سوال، خبر داری او داسې نور مفاهیم ځای شي خوپرته له دې څخه ممکنه ده، چې یو فکر – د شعور د ځینو نورو اشکالو په واسطه هم ورسول شي. د دماغ فعالیت انځوروي:

جمله د احساس د څرګندولو وسیله هم ده)[2]. همدارنګه په پخوانی فلالوژي کې جمله (مفاهیم د الفاظو په مرسته څرګند شوي وي او یا د الفاظو ترکیب چې پوره یو مطلب څرګند کړي)[3] په په لرغوني یونان کې د نن نه 2000 کاله د مخه یوناني پوه د یونیوس تراکس Dionysius Thrax د یوناني ژبې د قاعدې په باب یوه کوچنۍ رساله لیکلې وه. په هغې کې یې د جملې تعریف او پیژندنه په لاندې ډول کړې ده:

(جمله په نظم او نثر کې د کلمو او الفاظو د مجموعې څخه عبارت ده چې پوره معنا او مفهوم څرګند کړي)[1]

وروسته بیاغربي (لویدیځ) ګرامریستانو هم دغه تعریف منلی او کارولی دی. ولې د غربي ګرامریستانو څخه د مخه عربی ګرامر پوهانو هم دغه تعریف منلی دی چې کلام یا جمله هغې ته ویل کیږي چې اوریدونکي د هغې څخه پوره مطلب لاس ته راوړي.

په 19 پیړۍ کې دا هڅه رامنځ ته شوې ده چې جمله د یوه منطقي قضاوت فعلي ترکیب په توګه وپیژندل شي. د منطق له نظره د جملې په هکله بوسلایف ویلی دي (هغه قضاوت (نظر) چې د الفاظو په واسطه څرګند کړای شي جمله ده)[2].

---

[2] همدغه اثر او همدا مخ.

(3) یو، س، ماسلوف، د ژبپوهنې مقدمه (اساسات) مسکو، 1975، (633) مخ.

[1] پوهنوال محمد رحیم الهام روشی جدید در تحقیق (دستور زب ان دري، پوهنځی ادبیات و علوم بشري، کابل (1349 ش کال).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د 19 پېړۍ پای او 20 پېړي پيل په لويديځه نړۍ او روسيې کې د جملې په باب روحياتي نظر منځ ته راغلی دی.

ددغه نظريې نمايندګانو څخه په روسيه (شوروی) کې 1-1 شاخمتوف دی چې د جملو په باب يې خورا زياتې څېړنې کړې دي خو بشپړې نتيجې ته هم نه دی رارسيدلی[3] تر دې وروسته ف.ف فورتوناتوف د عنعنوي ګرامر پلوي د جملې په باب داسې بيان کړی دی. جمله يو ډول د کلمو د ترکيب څخه ګڼي او ليکلي دي:

(دوينا هغه ګرامري ترکيبونه چې په جمله کې استعماليږي په جمله کې د ګرامري مبتدا او ګرامري خبر په توګه راځي)[4].

ايراني ژبپوه ډاکتر پرويز خانلري د جملې تعريف د تراکس په توګه کړی دی يوازې (د نظم او نثر الفاظ يې ترينه ويستلي دي. په دې ډول (جمله مجموعه يې از کلمات است که بر روی هم دارائی يك مفهوم تمام وکامل باشد)[5].

همدارنګه ځينو پوهانو د جملې تعريف داسې کړی دی:

---

[2] **ف.ي. بوسلايف، د روسي ژب تاريخي ‌ رامر،** 1858 **(110) مخ.**

[3] **يو. س. ماسلوف، د ژبپوهی اساسات، مسکو،** 1975 -233 **مخ.**

[4] **ف.ف. فورتونانوف د روسي ژب ‌ رامر مسکو** 1899 -(36**مخ).**

[5] **پوهنوال محمدرحيم الهام، روش جديد در تحقيق دستور زبان دري، پوهن ی ادبيات وعلوم بشري، کابل** 1349- **(141) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمله - د الفاظو او کلمویو داسې ترکیب دی چې یو بشپړ مفهوم افاده کړي. تر اوسه پورې په ګڼ شمیر ګرامرونو کې جمله یا کلام داسې راپېژندل شوی دی.

کلام، جمله هغه عبارت ته وایي چې لږ تر لږه له دووکلمو څخه جوړه شوې وي او بیا په دوه ډوله بېلېږي، بشپړه جمله او نیمګړې جمله.

د بشپړې جملې څخه په همدغو ګرامرونو کې مطلب دا دی چې اروېدونکي یې په اورېدو سره پوره مطلب ورځیني واخلي.

نیمګړې جمله چې اورېدونکي ترې پوره او بشپړ مطلب وانخیستیلای شي. لکه (د ګلانو غونچې، توره وریځ) ... او نور.

همدارنګه د جملې تعریف داسې هم راغلی دی: جمله د کلمو د یو ځای کېدو څخه جوړېږي چې د نحوي کوچنی واحد دی.

په بل ځای کې داسې بیان راغلی دی:

د یو مقصد د څرګندولو دپاره مجبوریو چې کلمې سره یو ځای کړو نوله دې امله د یو شمیر کلمو او لفظونو له یو ځای کېدو څخه کلام او جمله منځ ته راځي او د جملې په مرسته خپل مقصدونه یو بل ته څرګندولای شو. هغه توکي چې جمله یا کلام ورڅخه جوړېږي د کلام جزیا اجزابلل کیږي.

دغه پورتني تعریفونه د پښتو ژبې په ګرامرونو کې لکه د محمد اعظم ایازی قواعد پښتو د محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لیاره) د پوهاند رښتین په (ژبښودنه)، (پښتو ګرامر، د عظیم شاه خیال) صرف و نحو پښتو) ... او داسې نورو کې راغلي دي.

د امریکې ژبپوهان بلوم فیلډ د جملې ساختماني تعریف دا ډول کړی دی. د جملې ساختماني معنا هغه معنا ده چې د جملې د توکونو په مرسته څرګندیږي ببله دې چې قاموسي (لغوي) خواوې په نظر کې ونیول شي.

د جملې د جوړښت او ساختماني معنا یوازې د بلوم فیلډ په ذریعه نه ده ښودل شوې بلکې اکاډیمیسن ډ.ل. و شیر به هم دغه ډول موضوع بیان کړې ده.

د بلوم فیلډ مقصد د جملې له ساختماني معنا څخه د مورفیمونو هغه تنظیم او ترتیب دی چې د جملې په لغتونو پورې اړه نه لري یعنی لغوي ترتیب او تنظیم نه دی چې دا نظریه هم د چا مسکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا پر مخ ولاړه او پراختیا یې وموندله[1] ترانسفور میشنل ګرامر چې په 1957کال چا مسکي لیکلی دی د نحوي جوړ ښتونو په نامه اثر دی. دوي څرګندده کړه، چې که د یوې جملې کلمې په غیر شعوري ډول انتخاب شوي وي نو بیا به هم ساختماني معنا ولري خو په دې شرط که ژبني فورمونه منظم او سم ترتیب شوي وي. نوموړي ژبپوهان (بلوم فیلډ) ګرامر ته د ژبنیو فورمونو د معنا لرونکي نظم په توګه ګوري او زیاتوي چې په ژبه کې د ژبنیو فورمونو معنا لرونکي نظم او ترتیب د ژبې ګرامر جوړوي او دا هم زیاتوي چې د ژبنیو فورمونو د پاره دا لاندې څلور لارې شته دي.

1- ترتیب 2- داواز برابروالی 3- فونیټکي مشخصات 4- د هغو فورمونو انتخاب چې د معنا په څرګندولو کې د عامل په توګه مرسته کوي.

د جملې د تعریف د کره کولو له پاره ښایي جمله د فورم او معنا له مخې په پام کې ونیوله شي ځکه یوازې فورم جمله نه شي راپېژندلې او معنا هم په ګوښې توګه سره د جملې پیژندنه نه شي کولای.

که چېرې داومنو چې جمله یو داسې نحوي واحد دی چې د فورم او معنا په شریك او ګډ ارتباط سره ځانګړې ژبنی سیستم جوړوي نو دا به هم ومنو چې دا نحوي واحد (جمله) یو ژبنی سیستم هم دی. څنګه چې ژبه یو جلا ژبنی سیستم دی او جمله په دې سیستم کې د نحوي واحد په توګه پېژنو نو بیا ویلی شو چې جمله هم یوکوچنی ژبنی سیستم دی.

په دې کې هیڅ شك نشته چې جمله معنا لري او یو مفهوم افاده کوي نوله دې کبله ښه به داوي چې د بلوم فیلډ نظریې ته پاملرنه وکړو.

دی وایي متکلم او خبري کوونکی د عبارت په ذریعه اوریدونکی دې ته اړباسي چې شرایطو او حالاتو ته ځواب ورکړي. دغو شرایطو او حالاتو او په هغوی پورې مربوط ځواب ته د هغه عبّارت معنا وایي یا په بل عبارت کله چې یو ژبنی فورم له خولې څخه ووځي نو اوریدونکي هغې ته هم هغسې ځواب او عکس العمل ورکوي، چې د ټاکلي مربوطه ژبني شکل معنا ګڼل کیږي.

بلوم فیلډ وایي چې د ژبني فورمونو معناګانې په عملي او علمي توګه هغه وخت ټاکل کیدای شي چې د پوهې ټولې څانګې بشپړې شي او پرمختګ ته ورسیږي نو بیا ویلی شو، چې جمله سربېره پر نورو سیستمونو یو سیمبوتیك سیستم هم دی په دغه سیستم کې (جمله د سیمیم له

---

[1] Transformational Generative Grammar.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظره اندازه کيږي او سيميم د جملې د اندازې له پاره معنوي واحد دي. څنګه چې څرګنده ده په کوي جوړښت کې اساس د نحوي واحد جمله (تکميم) دی په دې معنا جمله دوېنا هغه واحد دی چې مطلب ورسوي. جمله يا خبري يا پوښتني يا تعجبي يا امري وي او هر يو نحوي واحد د دوورکنونو د اساس څخه جوړ شوی وي لکه مسنداليه او مسند ، لاکن جمله داجزاو په لحاظ په بسيط، مرکب او، مختلط شکل تقسيميږي.

اوس چې په ګرامرونو کې د جملې په باب څه معلومات وړاندې شو ښه به داوي چې د جملې په هکله د مورفيم بحث ته هم ورننوځو.

ليدل کيږي چې د نحوي واحدونو Syntactic Structure په جوړښت کې لفظي واحدونه Morphologicl Structure برخه لري. دغه واحدونه د موقعيت او نورو خصوصياتو له مخې په ترکيبونو او جملو کې په اسمونو، صفتونو، قيدونو، فعلونو او نورو اقسامو باندې تقسيميږي، چې بيا دغه لفظي واحدونه د مستقل والي او استعمال له مخې په ازاد (خپلواك) او مقيد (نا خپلواك) باندې سره بېلېږي.

مقيد لفظي واحدونه: په صرفي او اشتقاقي جوړښتونو کې د ازادو لفظي واحدونو سره وند مختاړي، ورستاړي نښلي. په ژبه کې (ازاد- اساسی واحدونه) د مقيدو واحدونو سره ارتباط پيدا کوي يعنی په ترکيبونو او جملو کې د الفاظو ارتباط او يو ځای کيدنه صورت مومي او په دغه ترتيب سره الفاظ په يوه ټاکلې نحوي حالت کې واقع کيږي چې د ساختماني شکل Function Forma په نامه يادېږي.

لفظي واحدونه هر يو ځانته يوه خاصه ګرامري ګټه ګوري لري لکه اسمونه چې د جنس (نارينه، ښځينه) عدد (مفرد، جمع) حالت (مستقيم، غيرمستقيم (اصلي، غيراصلي) صورتونه لري. او فعلو نه دوجهه لازمي، متعدي د شخص (1،2،3) او زماني مقولات لري. اشاري نژدې او لري صورتونه هم ښيي.

که مونږ د مورفيم د تعريف د پاره د جزياتو څخه تېر شونو خپل بيان داسې لنډوو، د يوې ژبې په خبرو کې کوچنی لفظي واحد دی چې معنا ولري. که چېرې په جمله کې ددغه مورفيمونو دريځ ته پاملرنه وکړونو وبه ليدل شي، چې په جمله کې د مورفيمونو د ځاي تغيير او تبديل د جملې په ارګانيزيشن (جوړښت) کې تغيير او بدلون پېښوي، له دې کبله هره جمله ځان ته جلا سيستم لري. همدغه علت دی چې ديوې ژبې زده کړه د جملو په يادولو اوزده کولو باندې زيات اړخ لګوي. د مجردو لغتونو په يادولو سره ژبه نه زده کيږي.

که په يوې جملې کې د مورفيمونو د راوړلو په وخت کې د دوي ترمنځ د لازم زماني او مکاني تناسب او رابطه ونه ساتله شي نو په داسې حالت کې سمه او اصلي معنا په لاس نه راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه د (زه له پوهنځي څخه راغلم) 2- (زه له پوهنځي څخه راتلم) په جملو کې ګورو:
1- که (زه) څخه وروسته (را) مورفيم د زماني فاصلې له مخې داسې راشي چې د (غل) او (تل) دريښو څخه وروسته (em م) د مورفيم سره زماني رابطه ونه ساتي نو بيا دغه ټاکلې معنا نه څرګندوي.
له دې امله جمله سربېره پر مورفيميك سيستم زماني او مکاني سيستم هم لري که چېرې دغو سيستمونو ته پاملرنه ونه شي دجملې څخه معنا نه شو اخيستلای.
اوس به دې ټکي ته ځير شو، چې د جملې سيستم څه شی دی که څه هم د جملې سيستمونه زيات دي خو مونږ د تعريف د پاره په خپله سيستم تعريفوو، وروسته به بيا تروسه وسه د جملې په نورو سيستمونو باندې خبرې وکړو.
سيستم: هغه نظم او ترتيب دی چې د هغه په تغيير سره په (جوړښت) کې هم تغيير او بدلون راځي.
ترڅو چې د جملې د ساختمان اجزا او په هغې پورې مربوطه جريانونه او مميزات ونه پېژندل شي تر هغه وخته پورې د جملې پېژندنه ګرانه ښکاري.
څرګنده شوه چې جمله د ژبنيو فورمونو داسې مجموعه ده، چې نحوي واحديې جوړ کړی دی نو دلته بې ځايه نه ده، چې دغه مجموعه مطالعه کړو.
د ژبنۍ جملې د توکونو مجموعه يو ميخانکي مجموعه او امبارنه دی بلکې داسې مجموعه ده، چې هره پرزه = برخه (ژبنی فورم) جلا او ځانګړې ځای لري.
د مثال په توګه د پښتو ژبې په يوې جملې کې ګورو چې فعلي ژبنی فورم داسمي ژبني فورم پر ځای او اسمي ژبنی فورم د فعلي ژبني فورم پر ځای نه شي راتلای مګر که را هم شي يا به جمله بې معنا او يا به د هغه مفهوم بل ډول افاده کيږي.
که وو ايو: قلم مات شو. په دې ساده جملې کې (قلم) د يو اسمي جز په توګه د جملې د مبتدا په حيث او که ددغه اسم (قلم) ځای بدل کړو او د جملې په خبر پورې يې و تړولکه دغه لاندې جمله:
اخك قلم مات کړ يا اخك قلم واخيست.
په دې جملو کې (قلم) د جملې په فعلي برخه کې راغلی چې د خبر له اجزاو (متمم) څخه ګڼل کيږي.
همدارنګه صوتي واحدونه د ماقبل دستوري جوړښتونو[1] په نامه ياديږي که څه هم په خپله معنا نه لري مګر د معنا د تغيير سبب کيږي. د ژبې په دواړو دستوري (ګرامري) ساختمانونو کې ونده لري.

[1] **محمد رحيم الهام، تيوري های نحو در زبان دري، کابل پوهنتون،** 1358 **ه ش کال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه جمله د فونو لوژي لـه مخې د ژبنیـو اوازونـو داسـې مجموعـه ده، چې نحوي واحد جوړوي. دغـه ژبنـي اوازونـه د ځـانګړي سیـستم لانـدې خـاص نظـم او ترتیـب پیـدا کـوي. او داسـې اختیـاري تسلـسل نـه دی، چې د ژبنـي سیـستم د اصـولو لـه رعـایتولو څخه پرتـه زده شي بلکـې د ټولني د اجتماعي قرار داد سره سم منځته راځي او په هم هغه چوکاټ کې دننه زده کیږي.

په هر صورت جمله د ګرامر له مخې اوس داسې پېژندل شوې ده:

د وینـا یـو داسـې خپلـواك او مـستقل صـورت دی، چې پـه کـوم بـل صـورت (سـاختمان) کـې د ګرامري ساختمان د کومې بلې برخې حیثیت ونه لري.

د مثال په توګه:

1. څوك خبرې کوي؟
2. چا خبرې وکړې؟
3. په کوټه کې څوك ناست دی؟
4. تا څوك ولید؟
5. دغه لیکوال څوك دی؟

د پورتنیو سوالیه جملو ځواب د قرینې له مخې داسې راځي: (میرویس) چې دغه ځواب یـو ځـانګړی او مستقل شکل دی او د کومی بلې جملې یا (د کوم بل صورت) د کومې برخې حیثیت نه لري.

مګر د پورتنیو جملو بشپړ ځوابونه داسې دي:

1. میرویس خبرې کوي.
2. میرویس خبرې وکړې
3. په کوټه کې میرویس ناست دی.
4. مامیرویس ولید
5. دغه لیکوال میرویس دی.

میرویس په دریو لومړیو جملو کې د مبتدا (فاعل) په توګه ځواب دی.

په څلورمه جمله کې د مفعول په توګه ځواب دی.

په پنځمه جمله کې د خبر د جز په توګه ځواب ګڼل کیږي.

په دې لحاظ میرویس یوازې او په ځانګړې توګه هم سم ګڼل کیدای شي.

ولې په دا ډول جمله کې لکه: میرویس توره او میړانه وکړه.

دلته وینو چې میرویس په پورتنۍ جملې کې د یوه غړي (جز) په توګه دنده ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یعنی میرویس د جملې معنا نه لري، بلکې په دغه غونډ (ترکیب) کې یوه برخه ده. چې په یوه مستقل او خپلواك صورت کې د ګرامري جوړښت او ساختمان د یوې برخې حیثیت لري، چې دلته میرویس توره او میړانه وکړه، ټول عبارت یوه جمله ده.

په عمومي توګه پوره جمله هغه ساختمان دی چې مسند الیه (فاعل) مفعول او مسند (فعل) په کې موجود وي.

لنډ عبارت: یا جمله هغه ته وایي چې منصرف (اوښتونکی) فعل ونه لري او په خپله د کومې پوره جملې (ساختمان) برخه نه وي.

همدارنګه مونږ دغه ډول جملې په مقایسوي ډول تر څېړنې لاندې نیسو لکه:

1- زرمیني – راشه !   ځواب : ښه درځم

2- زرمیني راځې؟   هو درځم

دغه دواړه جملې د ساختمان او جوړښت له مخې د مبتدا او خبر د ترکیب او رغاونې له مخې زیات توپیر نه لري مګر د خصوصیاتو او ممیزاتو د سیستم له مخې پوره توپیر په کې لیدل کیږي، ځکه پورتنی هره یوه جمله د جلا او ځانګړي ځواب او عکس العمل غوښتنه کوي. د همدغه اصل له مخې وایو چې جمله هغه نحوي واحد دی چې په تشریحي ساختمان کې د ځانګړو اصولو تابع دی یادا چې جمله هغه نحوي واحد دی چې ټاکلی اهنګ، تون، لحن او موسقیت لري. له دې امله جمله د پورتنیو ممیزاتو له مخې هم یوه له بلې څخه بېلیږي په دې لحاظ د جملې په بېلونه کې عروضي واحدونه لکه (فشار، اهنګ، لحن، فصل ، وصل) خاص ارزښت لري.

د تیرو خبرو په استناد یوه جمله لاندیني خصوصیتونه به لري:

1- نحوي واحد دی   2- دا نحوي واحد د مورفیمونو ترکیب دی.

3- د ژبنیو اوازونو سیستم دی.   4- دخاص زماني او مکاني سیستم تابع دی.

5- هره جمله ځانګړی لحن، تون او موسقیت لري.

6- (د بلوم فیلډ په نظر جمله کیدای شي یو اواز وي یا یو نوم وي)[1] لکه ددغې لاندې جملې

ځواب: اکارونه دې خلاص شول؟

ځواب   هو

2- د پښتو ژبې او ادب پلار څوك دی؟

ځواب، خوشحال

7- جملې ته د متن د اندازه کولو واحد هم ویلی شو.

---

[1] **کابل مجله، 1356 کال (6-2) مخ لومړۍ ه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

8- جمله د معاشرت په جريان کې د فکر د انتقال، اخبار اساسي وسيله ده. همدارنګه جمله دوينا او محاورې ژبني واحد په توګه ديوه بشپړ او مکمل فکر ځرګندونه ده. دغه رازهره جمله په ذهن کې د منعکس شوي واقعيت ځرګندويه او ددغه ډول واقعيت په باب ټاکلې اظهار يه ده، ځکه ويونکی د جملې په چوکاټ کې نه يوازې د خارجي نړۍ او چاپيريال د پېښو په باب د څه شي اظهار کوي بلکې په دې باب د خپل نظر ټکي بيانوي چې ويل يې له واقعيت سره څه ارتباط ولري[1] مونږ په خپلې څېړنې کې د پښتو ژبې د نحوي واحدونو (جملو) په شاوخوا کې د پورتنيو يا دوشوو نظريو له مخې دغه لاندې پرنسيبونه په خيال کې ساتل غواړو او ديوې بشپړې جملې عمومي مشخصات داسې بيانوو:

1- د بشپړې جملې څخه مطلب هغه خپلواك (مستقل) ګرامري شکل دی چې د جوړښت او معنا له مخې بشپړ مطلب وي.

2- د جملې په جوړښت کې د جملې اصلي او اساسي ارکان[2] موجود وي.

3- جمله (نحوي واحد) چې د کوم بل لوی شکل (ساختمان) برخه (جز) نه وي.

4- جمله نه تجزيه کېدونکی نحوي واحد يعنی تګميم د ی‌که تجزيه شي خپله بشپړه معنا له لاسه ورکوي.

5- په جمله کې د تشکيلېدونکو اجزاو (برخو)[3] ترمنځ نحوي رابطه موجوده وي او په وينا (خبرو) کې مشخص عروضي خصوصيات (چې وروسته به پرې رڼا واچوله شي) او هم په ليکنې کې دليك دود د نښو نښانو په مرسته د هرې جملې حدود (بريدونه) سره جلا کېږي چې ددغو نښو د استعمال د ځايونو پېژندنه ضروري ده.

---

[1] ز. م. کالينينا، په معاصره ادبي پ ـتو ک مرکبي جمل ، مسکو 1966 ع، 4 مخ.

[2] عبّارت له (مسند اليه، مسند) يا (مبتدا او خبر) خه دي چ عمده او اساسي ساختماني اجزاوې په دې أول وي (اسيمه- اسم، ضمير. . .) + فعل يا اسمی غوڼأ + فعلی غوڼأ.

3- تشکيلوونکی برخه Constituent داس يوه کلمه يايو ساختمان يا يو مورفيم ته وايي چ په کوم يوه لوی جوړ ـت ک د هغه د جز په تو ه شامل وي. بايد په ياد ک وساتل شي چ ول تشکيلوونکي اجزا نحوي ساختمانونه دي، خو خورا أ ر واؤه او کوچني تشکيلوونکي اجزا نحوي جوړ ـتونه نه دي. همدارن ه ول نحوي ساختمانونه تشکيلوونکي اجزادي خوبيخي نحوي ستر ساختمانونه تشکيلوونکي اجزا نه دي. ددې خبرې معنا داده چ که عبارت (جمله) په خپله د کوم بل اوإده عبارت (جملی) يوه برخه وي نو تشکيلوونکي جزورته ويلای شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

ترکيب (غونډ- عبارت)

څرګنده ده چې ويل پوهنه (نحوه) د ګرامر د يوې برخې په توګه او په يوې جملې کې د کلمو (مورفيمونو) د ګرامري ترکيب يو ځای کيدو طريقه، ترتيب او معنوي رابطه په تاکلې ژبې کې څېړي په دې معنا چې د جملو لفظي جوړښت او معنوي رابطه څېړي او همدارنګه د جملو لفظي جوړښت او معنوي ځانګړتياوې مطالعه کوي، نو څنګه چې د نحوي څېړنې د مطالعې او څېړلو اصلي او اساسي مواد جملې دي نو په هم دې توګه د کلمو ترکيب (د الفاظو، غونډونو) هم د جملو په جوړښت کې يو توکی يا يوه برخه ګڼله کيږي.

لکه: هلك ولويد. يوه ساده جمله ده او دغه جمله د دووکلمو څخه جوړه ده. لومړۍ برخه يې (هلك) چې د جملې فاعل (مسند اليه) اودو همه برخه يې (ولويد) فعل (مسند) دی. که چېرې په همدغې جملې کې دجملې د فاعل (هلك) سره ځينې مورفيمونه چې نحوي رابطه سره ولري يو ځای شي په دې وخت کې دغه فاعل (هلك) د خپلو مربوطه اجزاوء سره يو ترکيب (عبارت) دی لکه:

ښه هلك، يو ډېر ښه هلك، يوغښتلی تکړه ښه هلك . . . دغه ډله کلمې د يوبل سره نحوي رابطه لري او په پورتنۍ جمله کې د هلك سره د مبتدا په حيث راځي او هم د هلك په ځای راتلای شي چې دغه د ترکيب (غونډ) (عبارت) په نامه يادېږي. همدارنګه د (ولويد) فعل سره چې د جملې مسند دی يو شمير نورې کلمې يو ځای شي. دغه ډله کلمې چې نحوي رابطه هم سره ولري د جملې مسند (خبر) کې سره راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: سخت ولوید . په زوره ولوید . سخت په زوره ولوید . یا وران ولوید . ډېر وران ولوید . خورا ډېر وران ولوید . بې ځایه خورا ډېر وران ولوید .

په پورتني اسمي غونډ کې ګورو چې هلك د غونډ اصلي جزدي او د خپلو متعلقاتو سره یو اسمي غونډ ګڼل کیږي او په دویمه برخه کې ولوید د فعلي (غونډ) (عبارت) اصلي او اساسي جزدی نو فعلي غونډ (ترکیب) ورته ویلی شو. مګر دواړه ترکیبونه (اسمي او فعلي) په ځانګړي توګه بشپړ مطلب نه رسوي او دیوه غونډ (ترکیب) په راوړو سره په ځانګړي توګه معنا ناتمامه پاتې کیږي.

2- د ترکیب اصطلاحګاني او نظریې:

اوس چې د ترکیب (Phrase) په هکله څه معلومات ترلاسه شول. غواړو په پښتو ژبه کې د افغاني او خارجي ګرامر پوهانو نظریې او اصطلاح ګاني هم ذکر کړو.

په دې برخه کې تر هر څه د مخه غواړو د پښتو ژبې د کلمو ترکیب چې په لاندې ماخذونو کې د سلواسچېتانیا[1] د کلمو ترکیب (Phrases [2] نیمګړي ترکیبونه[3] کلام ناقص[4] ناقص مرکب[5] عبارت[6] او غونډ په نومو سره نومول شوي دي تر غور او مطالعې لاندې ونیسو.

دا خو جوته خبره ده، چې دوینا او خبرو په ترځ کې الفاظ او وئیونه په ځانګړي توګه پوره معنا نه شي ځرګندولی، نو د یوې معنا د پوره او بشپړې ځرګندونې له پاره د ویئونو (الفاظو) ترکیب، یو ځای کیدنه او د هغوی ترمنځ نحوي رابطه ضروري خبره ګڼله کیږي.

په جملو کې د کلمو ترکیب، رابطه او د ګرامري قاعدو خیال ساتل ډېره ضروري خبره او مهم رکن دی. څنګه چې ترکیبونه په جملو کې ستره نحوي دنده لري نو ښایي چې ددغو ترکیبونو په برخه کې پوره څېړنه او مطالعه وشي.

مونږ ته معلومه ده چې د نړۍ په ډېرو ژبو کې د ترکیبونو موضوع ډېره ستره برخه لري چې بیا په بېلا بېلو ډلو او ګروپونو ویشل کیږي.

---

[1] ب. ن، کله وین، د ژبپوهنی مقدمه، مسکو 1974 (193) مخ.

[2] ا. لیسي پ تو قاموس، پ تو ولنه، کابل 1354 (451) مخ.

[3] محمد ل موموند، د پ تو ژب لیاره. بلخ 1317، (317) مخ.

[4] محمد اعظم ایازي، قواعد پ تو، کابل 1327 (182) مخ.

[5] عظیم شاه خیال، صرف ونحو پ تو (283) مخ.

[6] محمد رحیم الهام روشی جدید در تحیقیق دستور زبان دري. کابل پوهنتون 1349(15) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې مونږ خپلې لرغونې مورنۍ پښتو ژبې ته پاملرنه وکړو او په ډېر غوراو ځير ورته وګورونو جوته به شي چې په پښتو ژبه کې هم دغه ترکيبونه راز، راز او د اندازې نه زيات دي. او هر ترکيب په خپل ځای او موقع ځانګړې معنا او مفهوم ښندي.

په پښتو ژبه کې ترکيبونه ځانله خاص ډولونه او قسمونه لري چې هر يوبه يې په خپل ځای وښودل شي.

دلته دا خبره ضروري ده، چې د مستقلو ترکيبونو Phrases ، اصطلاح (ايډ يوم Idiom) او داسې نورو ترکيبونو سره توپير وشي.

ترکيب (غونډ)

ترکيب د دوويا زياتو (خپلواکو او ناخپلواکو) کلمو او مورفيمونو يو ځای کېدو څخه عبارت دی چې اجزايې يو له بله سره ګرامري ارتباط ولري، يا د دوو يا زياتو خپلواکو او نا خپلواکو مورفيمونو مجموعه ده چې برخې يې يو بل سره ګرامري رابطه ولري. د ترکيبونو د څېړنې او مطالعې څخه داسې جوتيږي چې ترکيبونه د معنا، جوړښت له مخې بېل ډولونه لري.

ترکيبونه (غونډونه) برسېره پردې چې د جملو په جوړونه کې برخه لري په ځانګړې توګه د نحوي واحدونو وظيفه هم سرته رسوي.

ځينې ګرامريستان لکه ف.ف. فورتون اتوف[1] اوم. ن. پيترسون[2] نحوه Syntax د ترکيبونو (Phrases): څېړنې او مطالعې ته وايي او جملې يې د ترکيبونو يو ډول (قسم) ګڼلې دي.

د پښتو ژبې په ګرامرونو کې د ترکيبونو ذکر په لاندې ډول راغلی دی. پښتو ژبې لياره کې داسې څرګندونه شوې ده:

(د نحوي علم د خبرې کلام ترکيب او تاليف او د کلمو د استعمال موقع بيانوي.

کلام: هغه نطق او عبارت ته وايه شي چې د مقصد د بيان د پاره ويل کيږي.

ترکيب: د خبرو هغه بيئت (ډلګی) ته ويل کيږي چې د دوولیا زياتو کلمو څخه حاصله شوې وي. ترکيب دوه ډوله دی يو (نيم ګړی ترکيب بل بشپړ ترکيب)[1].

---

[1] **معاصره روسي ژبه. مسکو** 1970.

[2] **همدا اثر.**

[1] **محمد ل مومند، د ٍ تو ژبي لياره، بلخ،** 1317 **کال** 316 **مخ د زياتو معلوماتو د پاره همدغه ماخذ و وري.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه محمد اعظم ایازي په خپلې کوچنۍ رسالې پښتونحوه کې د ترکیبونو یادونه کړې او د کلام اقسام تر سرلیك لاندې داسې لیکې: کلام پردوو ډولو دی:

(کلام ناقص او کلام تام)[2]

همدارنګه د هر برت پنزل پښتو ګرامر کې د پوره عبارت او لنډ عبارت ذکر راغلی او هم د مرکبو کلمو یعنی د ترکیب Phrases اصطلاحګانې یادې شوي دي. دلته عبّارت مقصد له جملې څخه دی. په دې توګه د ترکیب په برخه کې دا داتې ترکیبونو اسمې غبرګو ترکیبونو، فعلی ترکیبونو او داسې نورو یادونه یې کړې ده. عظیم شاه خیال (د پښتو رف ونحوه) کې د ترکیبونو په باب داسې څرګندونه کړې ده: مرکب د دوو یا ددوو څخه زیاتو کلمو یو ځای کولو ته ترتیب وایې او په دې کې چې کومه خبره یا جمعه جوړه شي هغه ته مرکب کلام وایې مرکب یا کلام دوه قسمه دی.

1- ناقص یا نیمګړې مرکب کلام (2) تام مرکب یا کلام یا جمله.

په ناقص مرکب کې داسې وایې: هغه مرکب ته وایه شي چې څه پوره خیال یا مطلب ترې نه څرګندیږي یعنی داسې مرکب چې اوریدونکی ترې پوره فایده وانخستی شي او تسله یې پرې ونه شي او هغه د پوره مطلب د بیان منتظر وي لکه:

د انوراس، هغه دارو، ناقص مرکب تل د یوې جملې جزوي[3].

همدارنګه د ترکیبونو په باب د پوهاند رښتین علمې اثر[4] په لاس کې لرو چې د لغت پوهنې (لکسیکالوجی) په برخه کې ډېر ښه معتبر مواد لري. د ترکیبونو په برخه کې هم په زړه پورې مواد لري، چې پوره د استفادې وړ ګڼل کیږي. په دغه اثر کې د اسمې ترکیبونو تول ډولونه. غبرګ ترکیبونه، بشپړ نابشپړ، عددې، ضمیرې، قیدې، صفتې او داسې نور... او هم دارنګه د فعلې ترکیبونو مثالونه هم راوړل شوي دي.

---

[2] محمد اعظم ایازي، پ تو نحوه، کابل 1327.

[3] عظیم شاه خیال، صرف نحو پ تو، پ ور. 283 مخ.

[4] صدیق الله ر تین، پ تو اشتقاقونه او ترکیبونه، کابل 1327هـ ش کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه پوهاند رښتین د پښتو ګرامر دویم ټوک کې د نحوي واحدونو (ترکیبونو) په برخه کې پوره مفصل معلومات وړاندي کړي دي[1].

د ترکیب مشخصات:

اصل مطلب په دی کې دی چې دغه ډول ترکیبونه د مفهوم او معنا د افادې له مخې د الفاظو، کلمو سره یو شي ګڼل کیږي مګر فرق یې دادی چې دغه ډول ترکیبونه مرکب مفهومونه څرګندوي او د نومونو، فعلونو معنا ګانو ته زیاته ټاکلې او مشخصه بڼه ورکوي.

د مثال په توګه: خواږه انار، لومړی لوست، د پښتو لوست، اته بجې. نو په دې اړه ویلې شو:

1. ترکیب د دوویا زیاتو مستقلو یا نامستقلو کلمو څخه جوړیږي.
2. په ترکیب کې یوه کلمه د بلې تابع ګرځي.
3. په ترکیب کې د کلمو ترمنځ نحوي رابطه ټینګیږي.
4. ترکیب نسبت کلمې ته پراخه او مرکب مفهوم څرګندوي.
5. د جملې او ترکیب ترمنځ توپیر او بېلوالی ضروري دی.

د پښتو ژبې په ترکیبونو کې د کلمو ترتیب:

د کلمو ترکیب د ګرامري قاعدې (دمطابقت) له لارې سرته رسیږي او په دې کې د کلمو ترتیب هم برخه لري.

په دې اساس که چیرته د کلمو په ترکیب کې د کلمو ترتیب او مطابقت (سمون) په پام کې ونه نیول شي نو پوره مطلب او معنا هم لاس ته نه راځي.

د بېلګې په توګه: په پښتو ژبه کې د توصیفي ترکیب (غونډ) ترتیب داسې دی چې لومړی صفت او بیا موصوف راځي. (صفت + نوم). په ګرامري لحاظ صفت د موصوف تابع وي لکه: ناولې ښځه، ښېرازه سیمه، ښکلې ودانۍ/ مګر که ووایو ښځه ناولې، سیمه ښیرازه نو بیا دا هغه ترکیب (Phrase) نه دی چې ټاکلې معنا څرګنده کړي په دغه صورت سره د کلمو او ویئونو بې اساسه ترکیب (یو ځای کیدنه) کومه ټاکلې معنا نه ورکوي.

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر** 2 **وك (**1359**كال)،** 1370 **لمریز كال كابل چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- د پښتو ژبې په نحوي سیستم کې د کلمو د رابطې وسیله (سرینې، پسینې) دي چې د هغو په مرسته هم ترکیبونه جوړېږي لکه: د هېواد شاړې دښتې، د افغانستان غرونه.

3- څنګه چې د کلمو په ترکیب کې د کلمو (الفاظو) رابطه او ترتیب ارزښت لري نو همدارنګه په جملو کې هم ډېر ارزښت لري، ځکه د ټول ترکیب معنا او مطلب د کلمو په ترتیب پورې اړه لري.

4- په پښتو ژبه کې د ترکیبونو د څېړنې له مخې ویلی شو چې ترکیبونه د نورو اریایي ژبو په څېر په جلا او بېلو ډلو او ډولونو ویشل کیږي.

د معنا او جوړښت له مخې:

په پښتو ژبه کې خپلواک ترکیبونه: هغه دي چې د مستقلو مورفیمونو له ترکیب څخه جوړ شوي وي دغه ترکیبونه په ټاکلو او ناټاکلو باندې هم بیلیږي:

الف: ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې د ترکیب اجزا یې ټاکلي او ثابت وي[1] او د هغو اجزاو پر ځاي نشو کولای بله کلمه راوړو ځکه دغه ترکیب په خپل ځای ټاکلی او پوره مطلب په مستقیمه توګه وراندې کوي لکه:

د کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، د قبایلو وزارت، د پښتنو مشر، د میوند څلی، د ملالۍ مېرانه، د پښتنو مېړانه، نوی ښار، پښتني دودونه.

ټاکلي ترکیبونه معمولاً د یوې مرکبې کلمې په توګه پریوه معین او مشخص شي یاکس پورې اړیکه پیدا کوي.

ځیني دغه ډول (ترکیبونه) او عبارتونه هم خاص نومونه جوړ وي. ټاکلي ترکیبونه د اضافي او توصیفي له ډول څخه دی[2].

ب: نا ټاکلي ترکیبونه: هغه دي چې جوړوونکي یا ترتیبوونکي برخې یې ټاکلې او ثابتې نه وي په دې معنا چې د جوړ شوي ترکیب د اجزاو پر ځای په بېل بېلو مواردو (ځایونو) کې ځینې نورې کلمې راوړل کېدای شي لکه:

---

[1] **د. ک. ا سکالوف، 1،س، صدیتوف، 101 عبدالظهو روف.**

[2] **په پ تو ژبه ک کله هم (د (اضافت(د) حذفيإي او د توصیفی ترکیب په دودهم را ي لکه: کابل پوهنتون، میرویس میدان، انار ل.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملالۍ کميس، د اجمل کوټه، زمونږ کتابونه، تورکميس، لس تنه، څو تنه... او داسې نور.

.. په پښتو ژبه کې د ځينو ټاکلو او مشخصو اضافي او توصيفي ترکيبونو څخه پرته نور ټول ترکيبونه د ناټاکلو (غير ثابتو) ترکيبونو له جملې څخه دي.

ج: - په پښتو ژبه کې زيات شمير ترکيبونه شته چې د يوې معنا د پوره او بشپړې افادې د پاره په مقيده توګه استعماليږي چې دغه ترکيبونه په جوړه تکراري... توګه مروج دي. دغه ترکيبونه د جوړښت له مخې په بشپړ او نا بشپړ (مکمل- نا مکمل) باندې ويشل کيږي.

په بشپړو او نابشپړو ترکيبونو کې يوه کلمه د بلې کلمې سره نه تابع کيږي خو په تکراري او جوړه توګه سره راځي. لکه: پاک سپيځلی، مخامخ، غرونه غرونه، ډول ډول، رنګ رنګ، خواره خواره، جوړه جوړه، نيغ نيغ، ژر ژر، من من، خروار خروار، سور سور.

نيمګړي يا نابشپړ مثالونه لکه: چاي ماې، ډوډۍ موډۍ، کارمار، کوړ وړ، کډوډ، البته د پورتنيو ترکيبونو په باب بشپړ معلومات د لوی استاد پوهاند رشتين اثر وګورئ[1]

څنګه چې دمخه مو اشاره کړې ده خپلواک (ازاد) ترکيبونه په اسمي او فعلي ډلو باندې ويشل کيږي نو دلته دا هم زياتو چې داسمي اوفعلي ترکيبونو ترمنځ زيات توپير هم ليدل کيږي، څکه اسمي ترکيبو نه او فعلی ترکيبونه د معنا د بشپړ تابه يا نابشپړ تا به له مخې سره توپير لري يو اسمي ترکيب د جملې د مبتدا په حيث او فعلی ترکيب د جملې د خبر په توګه راځي چې په دې برخه کې به په خپل ځای د اسمي او فعلي ترکيبونو (عبارت) مثالونه راوړل شي.

د جملې او ترکيب (غونډ) ترمنځ توپير:

د جملې او ترکيب ترمنځ خاص توپير شته ځکه هغه ځانګړتيا چې د جملې په جوړښت کې موجوده ده، په ترکيب کې نه ليدله کيږي. د يوې جملې مبتدا او يا خبر هر يو د ترکيبونو (غونډونو) (اسمي- فعلي) څخه جوړيږي. د مثال په توګه. په بشپړې او پوره جملې کې مبتداء او خبر او همدرانګه د هغوي متعلقات ځای لري مګر په ترکيب کې دغه برخې نيمګړې وي خو په پښتو ژبه کې هر ډول کلمې او داسمي يا اداتي ترکيب يو لنډ (Utterance) عبارت (جمله) تشکيلولای شي. د لنډ عبارت څخه د رومبي يا وروستي عبارتونو له قريني څخه ددغه عبارت مستقلوالی د عبارت له سر او اهنګ څخه معلوميږي لکه:

سبا؟، زما په کورکې؟، ای سريه!

---

[1] صديق الله ر تين، پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل 1327 لمريز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هو صاحبه!، بلی هو!، نه نه، (وا وا! او داسې نور ترکیبونه[1] مګر که چېرې دغه لاندنیو ترکیبونو ته نظرواچو، نو بیا د عبارت (لنډ عبارت) یا جملې په بڼه نه شي راتلای، خو د یو بشپړ او مکمل ترکیب (Phrase) حیثیت به ولري.

لکه: سور قلم، ښکلې ننداره، ګران هېواد

که چېرې ووایو: (دا) سور قلم دی.

(دا) ښکلې ننداره ده. نو دا به ساده جملې وي. په دغه ډول ترکیبونو کې معمولاً کلمې یو له بلې سره په جنس، عدد، حالت کې ګرامري مطابقت څرګندوي. په پښتو ژبه کې د کلمو او عبارتونو ترتیب او ګرامري مطابقت ضروري دی.

لکه : د سپند څپه، داسونو ښنا، مست هاتیان، شنه زمریان، لوی غر

په پښتو ژبه کې د ترکیب (غونډ) ډولونه:

په پښتو ژبه کې ترکیبونه په دوو ډلو سره (اسمي اوفعلي) بېلیږي چې بیا هره ډله یې په خپل وار سره په جلا ډلګیو ویشل کیږي.

لومړی: اسمي ترکیبونه (Phrases) او ډولونه یې:

اسمي ترکیبونه هغه دي چې د ترکیب اصلي او اساسي برخه (اجزا) یې نوم (اسم). وي او دغه اسمي ترکیبونه په جمله کې د مبتدا (مسندالیه) او په اسمي جمله کې د خبر (مسند) په برخه کې راځي.

اسمي ترکیبونه په لاندې ډلګیو ویشل کیږي:

اضافي ترکیب:

دا هغه ډول ترکیبونه دي چې د یو اسم نسبت یو بل اسم یا ضمیر ته شوی وي یا په بله وینا سره که چېرې دوه نومونه د (اضافت (د) د مالکیت مقید مورفیم په واسطه له یو بل سره ارتباط پیدا کړي نو یو اضافي ترکیب لاس ته راځي[2].

د پښتو ژبې په اضافي ترکیبونو کې معمولاً یونوم مضاف الیه او بل نوم د مضاف په توګه وي چې مضاف د مضاف الیه څخه وروسته راځي.

---

[1] **هر برت پنزل، دپـ تو رامر، کابل** 1340 **(**194**) مخ.**

[2] **محمد رحیم الهام، روش جدید در تحقیق د ستور زبان دري، کابل** 1349**،** (150**) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ژبه کې اضافي ترکیبونه په لاندې توګه جوړیږي:

(د) د اضافت توری + نوم + نوم

د + مضاف الیه + مضاف

بېلګه: د ننګرهار ولایت، د پښتو نخوا غرونه، د پوهنتون کتابتون، د خوشحال خان د ستار نامه، د کابل ښار.

الف: اضافي ترکیب (عبارت) د معنا له مخې د لاندېنیو مقصدونو لپاره راځي.

1- د ملکیت یا نسبت او قرابت معنا ښکندوي لکه:

د پوهنځي محصلین،د افغانستان خلك، د زمرك کتاب، د ملالۍ کخوړه، د ځلمي ورور.

2- د اختصاص په مفهوم سره:

د بڼ ګلونه، د کابل ښار، د کابل مڼې، د ښار و ځاله، د جرګو وطن، د زمریو کور، د قبایلو جرګه، د مشرانو جرګه.

3- د بیان او وضاحت په معنا :

د زرو ګوته، د خاورو کنډولی، د اخترو ورځ، د سپوږمۍ شپه.

4- د تشبیه په مقصد:

د سترګو تور، دبېلتون اور، د بنو غشی، د مینې اور، د لستوني مار، د انځرګل، د فکر تال، د عقل لاس.

5- د ظرفیت په معنا : داوبو جام، د غوړو ټیم، د چایو ډبلې، د اوبو ګیلاس، دوینو جام، د میو جام.

6- د ورتوب په مفهوم:

د لیدنې وړ، د مرکې وړ، د دوستۍ وړ، د خوړ لومنه، د وژلو سرې، د دوستۍ خلك، د اشنایۍ وړ، دویلو خبره.

ب: د جوړښت له مخې اسمي ترکیبونه:

نومیز (اسمي) ترکیبونه په ساده او مرکب ډول دي:

الف: هغه ترکیبونه چې د دووساده و (مفرد) نومونو څخه جوړ شوي وي. لکه :

د+ نوم+ نوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیند غاړه، د پسرلي موسم، د علم رڼا ، د انصاف تله، د نارنج مېله، د پسرلي وربمه، د انارګل.

ب: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) یې یو مفرد اسم او دویم اسم (مضاف) یې دجمع عدد نوم وي:

د + اسم (مفرد) + اسم (جمع)

د ننګرهار باغونه، د نارنج ګلونه، د باغ ګلونه، د بڼ چونې، د هوا مرغان د داور توري د اور لمبې.

ج: هغه ترکیبونه چې لومړی اسم (مضاف الیه) د جمع عدد او دویم نوم (مضاف) یې مفرد نوم وي:

د + (جمع عدد) نوم + مفرد (اسم).

د غرونو هوسۍ، د ستورو رڼا ، د ګلانو ښکلا، د تورو بريښنا ، د اسونو شڼا .

د : اوس به دلته مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نو مونه وي:

د+ جمع عدد نوم + جمع عدد نوم.

د خلکو ارزګاني، د بورګانو اوازونه، د خاتولو جنډي. یا مضاف الیه مرکب نوم او مضاف ساده (مفرد) نوم وي.

د قصه خانۍ بازار، د کابل پوهنتون محصل، د پښتو ټولني ودانۍ

هـ: مضاف الیه (مفرد نوم) او مضاف صفت وي.

د + (مفرد) نوم + صفت: دروغتون ناروغ، د لیونتون لیونی، د زماني پوه. د کور مشر، د زماني هوښیار.

و: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف یې اسم معنا وي لکه:

د زړو ورو خپلوي، دنا اهلو دوستي، د خلکو اشنايي.

ز- مضاف الیه (اسم) (مفرد ، جمع) او مضاف فعلي صفت وي:

د + نوم (مفرد – جمع) + فاعلی صفت:

د پسرلي ښکلوونکي، د مجلې چلوونکی، د مجلې چلوونکي، د مجلو چلوونکي، د جریدو خپرونکي.

د + نوم (مفرد) + مفعولي صفت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زماني رټلی، د خلکو ځپلی.

ح: مضاف الیه د توصیفی ترکیب مفرد په توګه او مضاف د مفرد نوم په توګه راغلی وي.

د + توصیفی ترکیب (مفرد) + (مفرد) نوم.

د نوي ښار جمات، دسره قلم قیمت، د نوي کال ورځ، د لوی خدای کلام.

ط: مضاف الیه د توصیفی ترکیب (جمع(او مضاف د مفرد نوم وي.

د توصیفی ترکیب (جمع) + (مفرد) نوم

د لویو ښارونو اوسیدونکی، د رڼا ورځو غل.

د ژیړو ګلو باغ، د تورو سترګو رنګ.

ك: مضاف الیه توصیفی ترکیب (جمع) او مضاف هم دجمع عدد نوم وي.

د تور و غرونو لیوان، د سرو انارو باغونه (ونې). د لویو غرونو زمریان، د شنوونو توتیان.

ل: هغه ترکیبونه چې مضاف الیه مفرد اسم او مضاف یې توصیفی ترکیب وي.

د + اسم + توصیفی ترکیب (مفرد).

مفرد : د زماني هوښیار سړی، د قوم سپین ږیری، د پسرلي خوږه ورږمه.

د + اسم (مفرد) + توصیفی ترکیب (جمع عدد).

دغم درانه خوبونه، د خوشحالې لنډ وختونه، د ملګرتوب ښې ورځې، د ژمي اوږدې شپې، د ژمي لنډې ورځې.

م: مضاف الیه د جمع عدد نوم او مضاف توصیفی ترکیب (مفرد) (جمع)

د + جمع عدد د نوم + توصیفی ترکیب (مفرد)،

د + جمع عدد نوم + توصیفی ترکیب (جمع).

د اوبو ډك جام یا د اوبو ډك جامونه

د شودو غټ پیروی- د کوچیانو اوږده کتارونه

د مستو ډکه کټوه- د سیندونو مستې څپې، د بوراګانو سوې نغمې.

ن: په دې ډول ترکیب کې مضاف الیه فعلي صفت (فاعلي، مفعولي) او مضاف توصیفي ترکیب، عددي، اشاري... ترکیبونه وي.

الف: د + فعلي صفت (فاعلی مفرد) + توصیفي ترکیب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفرد	جمع
د ليکونکي ښه مقاله	د ليکونکو ښې مقالې
د پوهاند پوخ نظر	دپوهاندانو پاخه فکرونه
د څېړاند علمي څېړنه	د څيړاندانو درنې وظيفې
د څارندوی درنه وظيفه	د څارندويانو درنې وظيفې
د تللي هېرياد	د تللو هېريادونه

2- د + فعلي صفت (مفعولي) + توصيفي ترکيب.

د ږبيدلي ژيړه څېره

دوهلي تيزه منډه.

درټل شوي ځوړند سر

ب: فعلی صفت + عددي صفت.

د + فعلی صفت + عددي صفت:

د ګنډونکي يو ماشين.	د ښوونکي يو کتاب
د ځورول شوي يوه خبره.	د پرزول شوي خړه څېره.

جمع :

د ګنډونکو درې ماشينونه

د ښوونکو لس کتابونه.

ج : د + نوم + اشاري ترکيب =

د ښوال دغه باغونه.

د وطن هغه دښتې.

د کلی وال هوغه ونې.

د + مضاف اليه (مفرد ، جمع) نوم او مضاف عددي ترکيب وي:

1- د + نوم (مفرد) + عددي ترکيب:

د ژوند يوه ښکلا، د سريو ويښته، دونې يوه لښته، د کوټې څلور ديوالونه.

2- د + نوم (جمع) + عددي ترکيب:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کورونو څلور ګوټونه، د لاسونو پنځه ګوتې، د ملګرو پنځه بکسونه.
3- بل داسې چې: د + عددي ترکیب + نوم (مفرد).
د یوې ونې منه، د څلورو تنو خیال، د لسو تنو زور.
4- د + عددي ترکیب + نوم (جمع)
د څلورو تنو نظریې، د سلو تنو جرګې.
5- د + عددي ترکیب + عددي ترکیب:
د پنځو تنو پنځه برخې، دیوه کلي یو مشر، د یوه کلي یو سپین ږیری.
ح: مضاف الیه عددي ترکیب او مضاف توصیفی ترکیب راغلی وي. د یوه مین درمند زړه د یوې ونې لویه څانګه، د یوه کتاب لویه برخه.
اوس په دې برخه کې ګورو چې مضاف الیه توصیفي ترکیب او مضاف هم د توصیفي ترکیب په توګه راغلي وي.
د + توصیفی ترکیب + توصیفی ترکیب.
الف: د لوی خدای پاك کلام، د لوړ انسان لوړ فکر
ب: د لوړو انسانانو لوړ شخصیتونه
د غمجنوزړونو سوې اهونه.
د درندو خلکو درانه خو یونه.
بیا هغه ترکیبونه ګورو چې په پښتو ژبه کې هم زښت زیات مروج دي لکه:
مضاف الیه د عطف په صورت کې (عطفی ترکیب) او مضاف یې ساده نوم وي یا جمع وي.
د + مضاف الیه + مضاف:
د + عطفي ترکیب + (نوم):
د موسی خان او ګلمکۍ فلم، د دوست او دښمن مقابله.
دادم خان او درخانۍ داستان، دغم اوښادۍ وختونه (ورځې)
د نن او سبا فکر، د سبا او بېګا خواږه.
ددې نه پرته مضاف الیه کیدای شي چې ددوونه زیات نومونه، صفتونه، ضمیرونه... د عطف په توګه راشي لکه: د کابل، کندهار، ننګرهار، ښارونه، دا څك، بریالي، زمرك او څلمي دوستي.
بله دا چې مضاف الیه نوم (مفرد، جمع) وي او مضاف د عطف په صورت سره راغلی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د + مضاف اليه + مضاف:

د + نوم (مفرد ، جمع) + عطفي تركيب:

د كندهار مڼې انګور او انار، دا ښك بوتلونه كتابونه او قلم، د خلكو ارزوګانې او هيلې

د + مضاف اليه + مضاف په دې ترتيب سره چې:

(د + عطفي تركيب + توصيفي تركيب) وي.

د كابل او ننګرهار لويه لار، د سوز او ساز ډكې نغمې

د بلبلو او بورګانو سوې نغمې (لوړ اوازونه).

د شتمنو او دولتمنو بدنيتونه.

پاتې دې نه وي چې په اضافي تركيب كې برسېره په نومونو و تركيبونو د پښتو ژبې تكراري جوړه، مترادف- مشابه او متضاد تركيبونه هم د مضاف اليه او يا د مضاف په توګه راځي، چې د ټولو راوړنه دلته ډير وخت غواړي، يوازې دغه څو مثالونه يې د بېلګې په توګه راوړو:

1- د دوستانو غرونه غرونه سلامونه، د دوستانو ځولۍ ځولۍ سلامونه.

2- د لويې ونې خواره واره ښاخونه، دغتې ونې خورې ورې څانګې.

3- د زركو ستركو تيز تيز كاته، د هو سيو ستركو ترنده ترنده كاته.

4- د پېغلو لنډ لنډ قدمونه.

5- د لسو لسو تنو ډلې.

6- د تك راتګك لار، د خوا په خوا مركه، د شورماشور خبرې.

يا د ملګرې تګ راتګ، د خلكو شورماشور.

يادونه:

په اضافي تركيبونو كې كه چېرې د يوه نوم (مضاف اليه) پر ځاي ضمير راشي نو په دغه ډول تركيب كې هم د اضافت (د): مضاف اليه + مضاف خپل دريځ ثابت ساتي لكه:

(د) زما كتاب، زمونږ هيواد ، ستا خوښه، ستاسي هيله، دده ورور، ددې كتابچه، ددوی خبره، دهغه (هغې) ملګرې، د هغوی.. چې په دغو تركيبونو كې هم د مفرد او جمع صورتونه را تلای شي. په دغه ډول تركيب كې هم مضاف اليه تر مضاف د مخه راځي.

په پښتو ژبه كې يوازې په هغه صورت كې مضاف تر مضاف اليه د مخه راتلای شي چې،

1- مضاف اليه ناخپلواك (اداتي) ضميرونه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- کله نا کله د بدل په توګه هم مضاف د مخه راځي البته په شعر او ځينو ادبي هنري ليکنو کې دغه طريقه دود لري.

لکه: ونه د چنار، پاڼه دګور ګورې، لښته دونې، سر د زړه.

توصيفي ترکيب:

داړ له ترکيبونه هم داسمي (نوميز) ترکيبونو (عبارت، غونډ) په ډله کې راغلي دي، چې دغه ترکيبونو ته په عامه توګه مرکب صفتونه[1] وايي البته په هغه صورت کې چې مرکب مفهوم ورسوي دغه ډول ترکيبونه (Phrases) د يو اسمي مرکز (زړي) سره د صفتي ډلې (کلمو) له ترکيب څخه لاس ته راځي.

توصيفي ترکيبونه (غونډونه) هغه دي چې ديوه اسم (نوم) يا ضمير حالت څرګنوالی د صفت په واسطه بيان او څرګند شي.

په پښتو ژبه کې توصيفي ترکيبونه د جوړښت له مخې په لاندې توګه جوړيږي.

د مثال په توګه:

(صفت + اسم)، (نوم + نوم)، (نوم + صفت)، (نوم + قيد)، (نوم + فعلی صفت)، (صفت + صفت).

ددغه ډول ترکيبونو بشپړ فهرست په لاندنيو ماخذونو کې ليدلی شو[2][3][4][5].

په پښتو ژبه کې صفت د نوم (مرکز، زړي) موصوف څخه دمخه راځي او د ګرامري قاعدې له مخې صفت د نوم موصوف تابع دی.

که چېرې (موصوف) د نارينه يا ښځينه مفرد يا جمع وي نو صفت ورسره هم په هماغه ډول د عدد ، جنس، حالت له مخې سمون کوي[1].

---

[1] **صديق الله ر تين، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل،** 1327**،** (77) **مخ.**

[2] **صديق الله ر تين، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل،** 1327**،** (77-79) **مخونه**

[3] **داکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل پوهنتون،** 1357 **کال د پوهن ي درسي نوټ** (52-54) **مخونه.**

[4] **عظيم شاه خيال، پ تو صرف ونحو، پيـ ور** 1942 **ع کال.**

[5] **د ارمستر،   ا يـ ر، مور نسترن، تاريخ تلفظ و صرف پ تو لومړی وك، کابل.** 1356 **ل کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه: نارينه (مفرد) ستړی هلك، سبزنی کال، لنډ فکر

نارينه جمع، ستړي هلکان، خواږه نثرونه.

ښځينه (مفرد): خوږه وږمه، تازه هوا.

ښځينه (جمع) خوږي نغمې، ترخې ورځې.

په پښتو ژبه کې توصيفي ترکيبونه په لاندې توګه ښودلی شو:

الف: صفت (مفرد) + نوم (مفرد)؛ لنډ فکر، اوږد تار، رڼا ورځ، لنډه ورځ، نوې مفکوره

ب: صفت (جمع) + نوم (جمع) لکه: زاړه خيالونه، تاوده سلامونه، کاږه ورميږونه، لنډې ورځې، اوږدې شپې.

ج: ضمير + صفت: هغه خوار، دغه بې وزلی، ته خوار، ته خواره، ځوليوني، ځومره ډېر، ځومره لوړ، څه ښکلی.

د: نسبتي صفت + نوم = توصيفي ترکيب.

کابلی سړی، ننګرهاري خلك، افغاني کلتور، ادبي جرګه، ملي پانګه، لاديني پوړ، ننۍ ورځ، دولتي موسسه، خاورين کنډولی، وريښمين کالی، او بلن ماسته، خيرن کالي، زړ ور خلك، ګټه ورکار، شته من سړي، غيرتمن پښتون، کرکجن سړي، کبرجن سړي، تورځن سړي.

هـ: نسبتي عددي صفت + اسم.

شليز نوټ، سلګون نوټ، لسيز نوټ، پنځوس ګون نوټ.

و: مجرد (معنا) نوم + نوم = ستوصيفي ترکيب:

توريالی سړی، توريالي جنګيالي خلك، فرهنګيالی خوشحال.

ز: فعلي صفت (فاعلی) + نوم = توصيفي ترکيب:

راغلی سړی، تللي وختونه، سوځونکی بم، تلونکې دوره، تلونی هلك، وتندوی هلك، ګرځندوی موټر، خوځندوی (ځوځند) ماشوم.

ح: فعلي صفت (مفعولی) + نوم.

رټلی هلك، وهلی هلك، ځپلی هلك، رټل شوی هلك، وهل شوی ماشوم، ځورول شوي خلك.

---

[1] يادونه: په ينو شريکو صفتونو ک ددغه قانون خه مستثني دي لکه : هو سا، ساده، قوي، أاأه، خپه (سؤي، ه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ط: اشاري ضمير + اسم[1]:

1- دا	دغه	هغه	ښار.
دا	دغه	هغه	جونګړه.
دا	دغه	هغه	وګړي
دا	دغه	هغه	ورځ

2- استفهامي ضمير + نوم: کوم خلك، څه شيان، څو سړي، څومره کسان، څو تنه، څووم سړی.

په پورته مثالونو کې مووليدل چې صفت او موصوف د بسيطې او ساده کلمې څخه دي ولې پرته له دې څخه په پښتو ژبه کې ډېر داسې مثالونه وينو چې د ترکيب يوه برخه يې مرکب او بله يې ساده او يا برعکس وي او يا دواړه برخې يې مرکبې وي.

لکه: ډيرې خوږې منې، خورا ډېرې لنډې ورځې.

1- ډېر درانه او سپيڅلي خويونه.

مړ ژواندی سړی، روغ جوړ خلك، وچ کلك لرګی، سره سپينه څېره، خواره واره کالي، وږی تږی مسافر.

لنډې لنډې کميسونه، اوږده اوږده کالي، اته اته برخې.

2- شنه باغونه او چمنونه، شنې ونې او ځانګې.

3- هغه يوه ښکلې نجلۍ، دغه يوښه پوخ مضمون.

علمي خپره شوې مقاله، دغه يوه خپره شوې علمي مقاله.

روښانه ليدله شوې مياشت، رټل شوي مظلوم خلك.

يو ډېر ښه اسان کار، دغه راغلي پښتنه مېلمنه پېغله.

په ﯖ و ژبه ﻛ د صفتونو د ينو ألو او د ينو ضميري صورتونو أولونه په ﻜاره تو ﻪ ﺮ ﻨد نه وي نو داسمي مركز او د هغوي د متعلقو صفتونو په منﺍ ﻛ كله دغه د اسم او صفت مطابقت ﻜاره نه ﺮ ﻨديإي لكه: ته خوار يا ته خواره، ته ساده، هغه ﺎر، هغه جوﻧ ﺆه! دغه كار، دغه پوهه . . .

(1) كه د اشاري ضمير ونو سره د مرجع (نوم) يادونه شوي وي اشاري صفت بيا توصيفي تركيب دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عـددي ترکيبونـه: چې د عـدد (شـمېر) او نـوم (معـدود) څخـه رغيـدلي وي. پـه دې ترکيبونو کې بيا هم نوم د ترکيب مرکزي (زړی) وي. په پښتـو ژبـه کې عـدد هم تر خپل معدود د مخه راځي او د عدد، جنس په لحاظ د معدود تابع وي[1].

په لاندې توګه عددي ترکيبونه دي:

1- عدد + نوم : دوه کتابونه، دوې ښاڅکې، يو خبر، يوه مانۍ، درې کتابونه، درې کتابچې.

2- عدد + ضمير : يو هغه، يوزه، دوه دوې، دوه موږ، دوه تاسې، دوه هغوې، يوته، يـوزه، يـو څوك، يو چا.

3- ضمير + عدد: هغه دوه، دغه يو، دغه لس. کوم يو، کومه يوه هريو، هره کړۍ، هر ساعت.

4- ترتيبي عدد + اسم: پنځم سړی، لسم ټولګی، شلمه پېرۍ، پنځمه برخه.

5- داسمونو او عددونو ترمنځ کله کله قيـدي (تميزي) کلمې هم راوړل کيږي: دوه تنه سړي، ديرش کسه ميلمانه، څلور سره غويان، دوه دانې قلمونه، څلور ټوکه کتابونه، يو تختـه کاغذ، دوه تانه رخت، يوه ټوټه ځمکه، يوه پايه الماری، څلور جوړې بوټان.

6- د مطلقو عددونو ترکيب د (پر) پريدلوك (سرينه) سره:

دوه پرپنځه، درې پرلس، يوه پر څلور، يو پر څلور.

7- مطلق عدد + رتبي عدد + نوم : دوه پنځمه برخه (5/2) دوه شلمه برخه (20/2) [2].

8- په مرکبه توګه: عدد + توصيفی ترکيب (غونډ):

يوه ښکلې مرغی دوې هوښيارې نجونې، درې غټې چرګې، لس تنه پاخه مـشران، يوه ډېره لويه درنه جرګه.

قيدي ترکيبونه:

د نوميزو ترکيبونو په ډله کې قيدونه هم ستره برخه لري، چې ددغـو ترکيبونـو اصـلي او اساسـي توکي قيدونه دي او د جلا او بېلا بېلو معناګانو په غرض ځيني نور مورفيمونه (تاکيد، عدد، نوم،

---

[1] په پ تو ژبه ک عدد د يو خه وروسته د جمع په تو ه راوؤل کيإي او دجنس په لحاظ (يـو او دوه) تـصريفيإي م ر ددرې شمير خه وروسته د ولو جنسونو له پاره يو أول را ي.

[2] د زياتو معلوماتو د پاره و وري:

د پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر. لومؤی وك. کابل. 1327 لمريز کال (121) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرینه او پسینه) ورسره یو ځای کیږي او ټول ترکیب د قید په توګه په جمله کې استعمالیږي. د پښتو ژبې قیدي ترکیبونه (Adverbial) په لاندې توګه لنډ لنډ راوړل کیږي.

الف: قید + قید = قیدي غونډ (ترکیب)

لره بره، وړاندې وروسته، هلته دلته، اخوا دیخوا. کښته پورته، لاندې باندې، اپلو دې پلو په تکراري توګه: اوس اوس، کله کله، ژر ژر. ورو ورو، چابك چابك، ګړندی ګړندی.

ب: نوم + نوم = قیدي غونډ.

اغزي اغزي، غرونه غرونه، کلي کلي، سیندونه سیندونه، پنډ پنډ، ځولۍ ځولۍ، ډلې ډلې.

ج: صفت + صفت = قیدي غونډ:

پټ پټ، پوست پوست، لوی لوی، تود تود، خوار خوار، شور شور، غټ غټ، غلی غلی، ګڼ ګڼ، وران وران، مات مات، ټوك ټوك.

د: عدد + عدد = قیدي غونډ.

پنځه پنځه، شل شل، لس لس،

هـ: عدد + عدد + نوم = قیدي ترکیب (غونډ).

یو دوه ورځې، دوه درې ساعته، درې څلور کتابه، پنځه شپږ کاله.

عدد + اسم = قیدي ترکیب (غونډ).

دوه ورځې، درې میاشتې، یوه ورځ، یو ځلې.

و: صفت + قید = ترکیب (غونډ).

ډېر نژدې، ډېر لرې = ښه کښته، ډېر ژر. ډېر لږ، لږ ورو، سپین سبا، توره شپه

ز: ضمیر + ضمیر = قیدی ترکیب.

څوك څوك، چا چا، څه څه، کوم کوم.

ح: صفت + صفت:

ډیر هوښیار، ښه غښتلی، توره خره.

ط: ټاکلی ضمیر + نوم:

هر ځای، هر چېرته (مکاني قید)

هر وخت، هر کله (دزماني قید)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ي: سرينه + نوم = مكاني قيدي تركيب.

هم هلته، هم دلته.

ك: نوم + په + نوم = مكاني، زماني

ځاى په ځاى، كور په كور، كوڅه په كوڅه، كلي په كلي، وخت په وخت، كال په كال، مياشت په مياشت، ټك په ټك، ګړى په ګړى.

ل: صفت + په + صفت = حالتي قيدي تركيب: پټ په پټه

(عدد + په + عدد): يو په يو. دوه په دوه.

م: نوم + تر + نوم = زماني قيدي تركيب:

كال تر كاله، ساعت تر ساعته، ورځ تر ورځې

ن: قيد + تر + قيد:

ژر تر ژره، تل ترتله.

ق: صفت + تر + صفت : لږ تر لږه، ډېر تر ډېره.

ر: قيد + تر + نا خپلواك ضمير.

وروسته تردې يا تردې وروسته، پخوا تر دې، مخكې تردې.

ش: (سرينه) سر بل په + صفت + نوم (قيد):

په ښه توګه، په ډېره بيړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ت: (سرينه) سر بل په + نوم: په خندا، په ژړا، په مړانه، په تلوار، په منډه

ض: سربل په + نوم + نوم = قيدي ترکيب: په منډه منډه، په د انګو دانګو، په خندا خندا، په ژړا ژړا، په نارو نارو، په چيغو چيغو، په کړيکو کړيکو.

تاکيدي ترکيبونه:

په پښتو ژبه کې تاکيدي ترکيبونه له دووهم اهنګه او هم معنا کلمو څخه جوړ شوي وي.

تاکيدي ترکيبونه په دوه ډوله دي:

الف: چې يو لفظ (کلمه) په ترکيب کې کټ مټ تکرار شوي وي. لکه پورتني ځيني مثالونه:

ب: چې يو لفظ په کې په لږ تغير سره تکرار شوي وي لکه: ټک ټوک، ډزډوز، ټيل ټال.

ج: چې په دوهمي کلمې کې داول توري په ځاي (م) يا (پ) يا (ب) يا (و) راوړل شوي وي لکه:

لړګي مړګي، ډوډۍ موډۍ، اوبه موبه، غنم منم، زوړ پوړ، خړپړ، ژېړپېړ، کلك پلك، هك پك، سوړ پوړ، خيرې ويرې، کوږ وږ، خورور، ګډوډ، تور بور. د زياتو معلوماتو د پاره وګورئ[1][2][3].

اداتي (ارتباطي) ترکيبونه (غونډونه)

اداتي ترکيبونه څکه ورته وايو چې له اداوتو او اسمي مرکز څخه جوړ شوي وي. ددې ترکبيونو اسمي مرکز ضمير يا اسم، صفت او يا کوم بل هر ډول اسمي ترکيب وې. په دې ترکيبونو کې ادات هم له اسم[4] څخه وروسته او هم د مخه او هم داسمي مرکز په دواړو خواو وکې استعماليداى شي.

هغه ادات يا توري چې په يوې جملې يا يو ترکيب کې د کلمې يا له يوه نوم څخه د مخه يا وروسته راغلى وي د هغه ټاکلى حالت او دريځ څرګندوي.

دغه ادات چې د کلمو (نومونو) نه د مخه راشي سرينه او هغه چې وروسته راغلى وي پسينه ورته ويل کيږي.

---

(1) ر تين پوهاند صديق الله. د پ تو اشتقاقونو او ترکيبونه. کابل، 1327. لمريز کال

(2) ز. م. کالينينا، د پ تو ژ لغت پوهنه، مسکو، 1970. ع

(3) أاکتر زرغونه، د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه، کابل، 1357، درسي لکچر نوټ.

(4) اسمى مرکز.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې په زياتو ګرامرونو کې دغه ادات د جاره، جري توري[5][6] کلمات غير متغير[7] (د مفعول توري)[8] ادات يا توري[9][10][11] مغيره تورو په نامه راغلي دي.

په هر صورت څرګنده ده، چې دغه ادات (پيشينې، پسينې) په ځانګړي توګه کومه خاصه لغوي معنا نه لري ولې چې په جمله يا ترکيب کې د ناخپلواکو يا مرستيالو توکونو په توګه راځي چې معنايې د هماغو نومونو، فعلونو، قيدونو سره په استعمال کې څرګنديداې شي.

په اداتي ترکيبونو کې هره سرينه د خاص او ټاکلي معنا د څرګندولو له کبله خاصه او ځانګړې پسينه قبلوي ليکن په پښتو ژبه کې که سرينه له پسينو سره جوړه په ترکيبونو کې برخه اخلي نوېه زياتو مواردو کې يوازې سرينه او يا يوازې پسينه هم د مطلب ټکی بيانولی شي.

لکه: د (پرميز باندې پرځاي که وواېو ميز باندې

1- د (ترکوره پورې پر ځاي که وواېو (کوره پورې)

2- د (پر کتاب ّباندې پر ځاي که وواېو، پر کتاب.

3- مګر په دې لاندې مثالو کې ګورو چې يوازې سرينه راوړل کيږي، خو پسينه يې عامه نه بريښي لکه: په پښو لاړم.

په توره يې وواهه، په چاړه يې پرې کړ، په دعا ښه شو، په ژړاله کوره ووت.

4- مګر که ځينو مثالونو ته ځير شو نو بيا ګورو چې هلته دواړه توکونه (سرينه، پسينه) لازمي دي.

لکه: په کورکې، په منګې کې، په پوهه کې[1].

5- په ارتباطی حالت کې داسې هم ليدل کيږي، چې پسينه پرته له سرينې په ځانګړې توګه راځي.

کورته، هغه ته، غرمې ته، سباته، خواته، زړه ته...

---

[5] عظيم شاه (خيال) صرف و نحو پ تو، پيـ ور (238) مخ.

[6] محمد اعظم ايازي، قواعد پ تو، کابل 1318.

[7] جميزه د ارمستتر، تاريخ تلفظ و صرف پ تو، ترجمه 1356. ل

[8] محمد ل مومند، د پ تو ژبـ لياره، بلخ 1317 (309) مخ.

[9] پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر (1- وك) کابل، 1327 (30) مخ.

[10] پوهاند صديق الله ر تين ژبـ و دنه، کابل 1343 (6) مخ.

[11] هر برت پنزل، پ تو رامر، کابل، 1340 (18) مخ.

[1] دلته کله کيداي شي، چ سرينه حذف شي م ر پسينه به خامخا را ي لکه: کورک ، من ي ک ، پوهه ک .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس غواړو د پښتو ژبې د بېلا بېلو سرينو او پسينو مثالونه د ترکيبونو په توګه راوړو:

سرينه يې او پسينه يې ترکيبونه (غونډونه، عبارتونه):

لومړي: د (په) سره دغه لاندې پسينې راځي:

الف: د (په) سرينه او (کې) پسينه.

سرينه + اسميه + پسينه.

1- په کورکې، په الماری کې، په افغانستان کې، په هيواد کې.

2- په مياشت کې، په دوبې کې، په شپه کې، په کال کې، په ورځ کې.

دلته ګورو چې (په، کې) د مربوطه نوم ظرفي حالت ښيي (مکاني، زماني) حالت څرګندوي.

سربېره په ظرفيت د شموليت معنا هم لري لکه:

زه په کې نه يم: يازه په دې خبره کې نه يم. په دې برخه کې پوهاند رښتين داسې نظر څرګند کړی دی.

د ظرفيت ادات (په،کې) که د ظرف مکان او ظرف زمان سره استعمال شي حقيقي ظرفيت افاده کوي او که د نورو اسمونو سره راوړل شي غير حقيقي ظرفيت ښکاره کوي لکه:

1- سليم په کوټې کې دی.

2- په اوړي کې ګرمي ده.

3- په سليم کې دروغ نشته.

4- حميد په کارکی مرنی دی.

5- په منډه کې تېزدی.

6- په پوهه کې زيات دی.

7- په لوستلو کې مرنی دی[1].

ب: د (په) سرينه او (پورې) پسينه وريورې پيوستون ښيي.

سرينه + اسميه + پسينه: په ځان پورې، په زړه پورې، په خوا پورې

سرينه + ضمير + پسينه:

په تاپورې، په چاپورې، په هغه پورې، په مونږ پورې.

دلته ګورو چې الحاقيه (پيوستون) حالت څرګندوي.

ج: د (په) سرينه او (سره) پسينه.

(1) دغه ترکيب داله توب يادالې حالت ښيي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين. پ تو رامر** 2 **وك، کابل،** 1359 **نا چاپ.** 1370 **لم**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په + اسميه + سره

په زور سره، په خوښۍ سره، په چړې سره

(2) (په) سرينه او باندې پسينه.

دغه هم دالې حالت څرګندوي. لکه: په چاړه باندې، په تبر باندې او د (باندې) پسينه د (په) سرينې سره د پښتو ژبې په شرقي لهجو کې راځي ولې که عامې او اصلي محاورې ته ځير شو دلته د ډېرو مثالونو څخه جوتيږي چې د (په) سرينه غبرګه پسينو (سره، باندې) څخه دالې حالت څرګندوي لکه:

په خوښه، په (په بياتې) په تورې، په قلم، په پښو، په دستمال، په چاکو، په ټوپک، په لرګي.

اوس به دغه مثالونه په جملو کې وګورو:

په خوښه لاړشه. په بياتې يې پرې کړه. په توره يې وواهه،

په پښو ولاړم، په قلم يې وليکه، په دستمال يې وچ کړه.

په چاکويې پرې کړه، په تور ټوپک ويشتلی راشې، په لرګي يې سرمات کړ.

(3) د (په) سرينه د نوم سره د قيد معنا ورکوي:

په منډه، په ژړا، په نڅا، په بيړه، په تلوار، په زوره.

د (په) او (پسې):

نومورې (سرينه او پسينه) د پرله پسې والې معنا څرګندوي:

(په) + اسيمه (ضمير) + پسې:

په ملالۍ پسې، په او بوپسې، په دوبي پسې، په ګرمۍ پسې، په غم پسې، په شوي کارپسې.

په ما پسې، په هغه پسې، په ده پسې، په تاپسې[1].

دويم: د (پر= په) پيشنه او (باندې) پسينه، استعلايي ادات دي چې معمولاً د پورته معنا لري.

د (پر = په) سرينې په ډېرو ځايونو کې د يوه مفهوم دپاره راځي، که څه هم په ځينو لهجو (غربي) کې د (پر اوپه) د استعمال موارد بيل دي، ولې د پښتو ژبې په نورو اکثرو لهجو کې (پر=په) د استعلايي اداتو په توګه استعماليږي البته د قرينې او د جملې د محتوا څخه معنا لاس ته راتلای شي.

د (پر، په) سرينه د باندې پسينې سره په لاندې توګه ترکيب جوړ وي.

---

[1] په دغو مثالونو ک   د (په) سرينه حذفيدای شي ول   د (پس) پسينه به خامخا وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه پر دښمن باندې، پر سرحد باندې، پر لارې باندې تك راتګك، پر کتاب باندې، پر ځمکه باندې، پر زړه باندې.

ولی په دغو مثالونو کې ګورو چې د (باندې) پسینه زیاتره غورځیږي او د (پر=په)سرینه پرته له پسینې (باندې) څخه هم په دغه مفهوم سره راوړل کیږي. لکه: (سرینه + اسمیه) پر دښمن یې یرغل وکړ. پر اوږو باردی، پر کتاب پروت دی، په پرمیز پروت دی، اپردیوال ځوړند دی، پر زړه یې تیاره ده، په زړه یو څه پر خوله بله.

کله داسې هم وي چې اسمیه + پسینه راځي په دې معنا چې د (پر) سرینه حذفیږي (غورځي) یوازې (باندې) پسینه ورسره راځي لکه: میز باندې، بام باندې، کوټې باندې، الماری بآندې، زړه باندې، سرباندې، ده بآندې.

دریيم: د (تر) سرینه او (لاندې) پسینه:

(تر- لاندې) استیلایي حالت ښیي یعنی د لاندې معنا ورکوي چې دغه حالت کې د لاندې پسینه هیڅکله نه غورځیږي مګر د (تر) سرینه که رانه وړ له شي خو خپله معنا له لاسه نه ورکوي. اصلی صورت یې داسې دی:

الف: پېشینه + اسمیه + پسینه.

ترکوټې لاندې، ترمیز لاندې، تر اوبو لاندې، چې لاس لاندې، کوټې لاندې، میز لاندې، اوبو لاندې هم راځي.

ب: (تر، پورې، ان) چې دغه ادات اتصالي حالت ښیيي.

همدارنګه نوموړي سریني او پسینې ته د انتها یا (تم ځاي) ادات هم وایي چې د یو فعل د اظهار ختم انتها او انجام ښیيي.

ترکیب یې داسې دی: تر + اسیمه + پورې:

ترکابله پورې، تر کوره پورې، تر مازیګره پورې، تر غرمې پورې، تر اوسه پورې، ترماپورې.

په دغو مثالونو کې مکاني او زماني څرګندونه کیږي.

کله هم (تر) او (پورې) په جلا توګه هم راوړل کیږي خو په معنا کې کومه نیمګړتیا نه راځي. کوره پورې، کابله پورې، غرمې پورې، ماښامه پورې، یا تر بازاره، تر کوره، تر کابله، تر غرمې، ترماښامه او داسې نور...

ج: (تر) د وروسته یا راوروسته (د مخه) قید سره:

تر + اسمیه + وروسته
تر غرمې وروسته، تردې وروسته، ترما وروسته، تر مارا وروسته،
د : (تر) د (ځینې، نه) سره:
دغه ادات د مقایسې مطلب څرګندوي: ترتاځینې، ترتانه، او یا خوپرته له پسینې راځي لکه:
ترتا، داکور تر هغه ښه دی، دی تر هغه مشر دی.
دلته (تر) د (له) معنی هم ورکوي[1] [2].
هـ: تر یوازې د سرینې په توګه هم راځي: تر ټولو مشر، ترما ښامه، ترګریوانه، ترستوني.
څلورم: د (له) سرینه (پېشینه) د لاندنیو پسینو سره راتلای شي:
الف: (له) د (څخه، نه، ځنې) سره ادات ابتدادې چې پیل ځای یامنشایې حالت څرګندوي یعنې د یوه کار پیل او ابتدابنیې.
1- له + اسمیه + څخه 2- له + اسمیه + نه 3- له + اسمیه + ځینې.
1- له کور څخه، 2- له کورنه، 3- له کورځنې.
له بآزار څخه، له افغانستان نه، له بازار ځنې
له افغانستان څخه له، ننګرهارنه.
د (له) سرینه کله هم یوازې پرته له٬(څخه، نه) پسینو څخه استعمالیږي.
لکه: له کوره، له ښاره ووځه له نرخه مه وځه.
او یا بازار څخه، کور څخه، میلې نه، لوبغالي نه. دلته باید ووایو چې (نه، څخه) پسینو سره د (را- در، ور) ضمیرونه راځي. لکه سلیم رانه. خپه ولاړ. ټولې پیسې ورنه بې ځایه ولاړې[1].
الف: (له، څخه، نه) نسبې یا مقایسې (پرتلیز) مطلب هم ورکوي.
له تا څخه، له تانه مشریم، له تا ځنې وړاندې یم.
ب: (له) او (څخه، نه) سببې علتې حالت ښیې.
له ګرځیدو څخه ستړی شوم، له ګرځیدو نه ستړی شوم.

1	2	3	4	
له اوریدو څخه	له اوریدونه	له اوریدو	اوریدونه	(څخه)

---

[1] (تر) په اي (د) هم را ي او همدغه معنا ر ندوي لکه د کو لاندې د میز لاندې، د اوبو لاندې.
[2] د تر په ای د (له) سرینه هم را ي لکه: تر تازه ه یم = له تازه ه یم.
[1] پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك اوس چاپ کابل د پوهن وزارت، 1370 لمریز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له نول څخه	له نول نه	له نوله	نول نه	(څخه)
له غم څخه	له غم نه	له غمه	غم نه	(څخه)
1	2	3	4	
له ويرې څخه	له ويرې نه	له ويرې	ويرې نه	(څخه)
له لوږې څخه	له لوږې نه	له لوږې	لوږې نه	(څخه)
له ستړې يا څخه	له ستړيانه	له ستړيا	ستړيانه	(څخه)

يادونه: پورتني مثالونه (1-2) د پيشينو او پسينو په مرسته بشپړ ترکيبونه دي. خو (3) پرته له پسينو څخه او (4) بې له پيشينو ذکر شوي دي.

ج: (له) د (سره) قيد سره راځي:

(سره) د معيت او ملګرتيا ادات ګڼل کيږي، چې د (له) او (د) سره يو ځاي استعماليږي.

پيشينه + اسميه + پسينه:

له ځلمي سره	له خلکو سره	له دوي سره	له هغوی سره
له هر چا سره	له ټولو سره	له هيواد والو سره.	

په دغه ترکيب کې پيشينه حذفيداى شي لکه: خلکو سره ملګرتيا کوي. ملالۍ دوي سره روانه ده. ولې (سره) پسينه معمولا راوړل کيږي. که رانه وړل شي نو بيا دغه مطلب ورځني په لاس نه راځي. د (سره) توری که لازم الاضافه وي د ضميرونو او اسمونو سره اضافي حالت لري لکه دده قلم زما سره دی[1].

د: د (راهيسې، راسې) ادات دي چې اصلا د (له) سره يو ځاى استعماليږي چې زماني (مهالي) قيد جوړوي. دغه ادات د وخت پيل او د يو فعل شروع څرګندوي لکه:

له پروسږکال راهيسې په تمه يم، له ډيرو کالورا هيسې نه دي راغلي.

له پرونه راهيسې مانه دى ليدلي، دى له بيګا راسې وږى دى.

او کله (راهيسې) يوازې هم راځي لکه: دى مې بيګا راسې (راهيسې) نه دى ليدلى.

هـ: د پرته پسينه ده چې د (له) سره راځي. د بېلوالي او استثنا معنا ورکوي.

لکه: له مباحثو پرته، له کوربنو پرته، له تاپرته.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پشتو رامر** 2 **وك، کابل** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ترکيب کله په مقلوب شکل هم راتلای شي: پرته له کور بنو، پرتـه لـه تا د (لـه تـاغير او غيـر له تا) هم دغه مطلب لري.

پنځم: د (ته) پسينه ده، چې معمولاً پيشنه نه غواړي، که څه هم د پښتو ژبې په غربی (کندهاری) لهجه کې د (و) پيشينه استعماليږي مګر د پښتـو ژبې په نورو ټولـو لهجـو کې يـوازې (تـه) کـارول کيږي. په ځينو لهجو کې، د (ته) په ځاي (له) يا (لره) هم راځي لکه:

هغه ته کتاب ورکړه. هغه له کتاب ورکړه.

خوازك (ته) مې کتاب ورکړ. کورته ځم. څه ته راغلی).

همدارنګه پوهاند رښتين په خپل اثر[2] کې د (تـه، لـه، لـره) ادات د مفعوليـت ادات پـه نامـه يـاد کړي دي.

لکه: سليم ته مې خپل قلم وبابنه، ماته وګوره، دا قلم واخله او هغه له ورکړه. يا دا قلم واخله او هغه لره يې يو سه (لره) په اشعار وکې زيات استعماليږي.

د (ته) ادات که د مکاني او زماني نومونو په اخر کې راوړل شي د فعل انتها (پاي) ښيي.

لکه: زه غواړم چې نن جلال اباد ته ولاړ شم. دی ښوونځي ته تللی دی. پسرلي ته به راشي.

مني ته به يې بوځم. او کله (ته) د ظرفيت معنا ورکوي لکه:

سليم د کټ سرته ناست دی او حميد يې پښوته[1].

دا هلك ډوډی ته ناست دی. غوړونه اوريدوله (ته) پيدا دي.

هر سړي پيدا دی خپل خپل کـارلره کنـه
سترګي چې پيدا دي خو ديدار لـره کنـه
زلفي چې ولول شي خو خپل يار لره کنـه

همدارنګه (ته، له) توري د (دپاره، له پاره) په ځاي هم راځي لکه:

زه دا ټولې خوارۍ تاله کوم = (تاله پاره کوم).

زه دا ټولې خوارۍ تاته کوم = (تا لپاره کوم). (تا دپاره کرم)

---

[2] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر** 2 **وك، کابل چاپ** 1370**ل.**

[1] **پوهاند صديق الله ر تين پ تو رامر** 2 **وك، کابل** 1359 **قلمي،** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

يادونه: کومه پيشينه چې د (ته) سره راځي هغه د (واو) وصليه په نامه يادېږي او د غير مستقيم مفعول څخه د مخه راځي او د مفعوليت معنا افاده کوي. خو زياتره د (ته) پسينې سره استعمالېږي. لکه و ده ته وواېه چې راشي. وماته څه وايې.
مګر د پښتو ژبې په اشعارو کې د نوموړي مفهوم د پاره يوازې (و) پرته له پسينې هم استعمالېږي.

هرګوره چې ګورم و عالم وته حيران يم
پسينه خولـه يـې ومـا راکـړ وى مـې مـوړ شـوم

شپږم: (د) د اضافت توری دی چې د نومونو، خپلواکو ضميرونو څخه وړاندې راځي لکه: دوړمې قلم، د زرګې سترګې، د ما نظر، د تافکر، چې (زما) او (ستا) په دود زيات استعمالېږي.

(د) پيشينه پربدلوګ دغو وروستيو معناګانو د پاره په کارېږي[2].

الف: د څيزيا يوشي تعلق او ملکيت دپاره: د کابل پوهنتون، د کابل ښار، د کبر جام.

ب: د تشبهه او مکاني اداتو سره د پيشينې په توګه:

1- د مارغوندې، د ګلانو په رنګك، د ملالۍ په څېر، د مثال په ډول.

2- د کور دننه، د کور د باندې.

اوم: همدرانګه (د) (له پاره) په ترکيب کې د مقصد او کړنې د ټاکلو له پاره راځي: د پلار د پاره – د هغه له پاره. يا ستا لپاره.

دوهم: فعلي غونډونه (ترکيبونه) :

د نوميزو ترکيبونو په باب مو څه ناڅه يادونه وکړه اوس به د پښتو ژبې د فعلي ترکيبونو په باب يو څه رڼاواچو.

څنګه چې د پښتو ژبې د فعلونو برخه ډېره پېچلې ده نوځکه پراخه څېړنه هم غواړي. دلته مونږ نه غواړو يوازې په دې هکله ژوره او هر اړخيزه څېړنه وکړو ځکه يوازې د پښتو ژبې د فعلونو په برخه کې پوره يو بشپړ علمي اثر ليکل کېداى شي.

د څېړنې له مخې داسې ښکاره شوې، چې داسمې نحوي ترکيبونو او ډولونو په برخه کې ځينې ليکنې شته خو د فعلي ترکيبونو په هلکه کوم جلا اثر نه وينو. البته فعلى ترکيبونه د جملو د خبر

[2] داکتر زرغونه. زيور، د پـ تو رامر لومړى برخه، کابل پوهنتون 1360 ل کال، (144-145) مخونه درسي لکچر نوټ ستتنر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په برخه کې ښودل شوي او اشاره ورته شوې ده. ولې په ژبښودنو (ګرامرونو) کې د صرف په باب کې د فعل صرفي قاعدې د ټولو زمانو له مخې په ساده او مرکبډول راغلي دي. په بېلو بېلو ماخذونو کې دغه موضوع لیدلی شو.

او په همدې ترتیب د پوهاند رشتین د پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه چې دپښتو ژبې د لغت پوهنې مشهور او علمي اثر دی. په دې اثر کې یوه برخه یې د مرکبو فعلونو تر عنوان لاندې راغلی او هم دارنګه د حالیه او ماضیه فعلونو د جوړولو د ترکیب صورتونه په پوره توګه څېړل شوي دي. وروسته تردې په کال 1340 د پنزل پښتوګرامر کې د فعلي ترکیبونو په باب نومورې داسې لیکلي دي:

د پښتو فعل له ادواتو سره ترکیبېږي او هغه ادوات دادي:

د فعل د ډول څرګندونکي ادات: ضمیري ادوات لکه: (مې، دې، یې، مو) او د نفی (نه) له دغه راز ترکیبونو څخه دي.

الف: داسم + فعل څخه ترکیبونه چې په عین حال کې پوره جملې دي، تشکیلېږي دا ډول ادات+ فعل، ترکیبونه هغه وخت زیات استعمالیږي چې 1نور اسمي صورتونه په عبارت کې موجود نه وي په دې راز مواردو کې ادات په یوه ټاکلي ترتیب سره استعمالیږي. څرګندوونکي ادات یا د نورو هر ډول پسینو څخه او د مطلق فعل د تجزیه کیدونکو برخو څخه وروسته استعمالیږي لکه:

وبه ګوري. را به ورم. ولاړ به شم. یو به سم.

ب: ضمیري ادوات: په مرکبو ترکیبونو کې له (به) څخه سمدستي وروسته استعمالیږي لکه:

بوبه مې ځي، تاسې به مو امتحان ته پرېږدئ؟ هوپرې به مورډ دو، ومې ویل.

ج: منفی کوونکی (نه) ادات په ترکیبونو کې تر ټولو ادواتو وروسته راځي او د منصرف فعل د مادې په سرکې نښلي لکه: ونه رسیدم، بونه تی (بونه ته) رابه نه ورې. رابه نه شي. و می نکړ.

وادې نه ورید، وبه یې نه ترم، پرې به مونه ږدي- د زیاتو معلوماتو د پاره وګوری[1].

د: همدارنګه د اسم فعل د ترکیبونو ډولونه هم په ګوته کوي او مثالونه یې راوړي چې دلته د کول او کیدل د فعلونو ترکیب د (نومیزو) اسمی نومونو سره ښودلي او هم یې د (یم) (وم) کومکی

---

[1] **هرپرت پنزل، پ تو رامر، کابل** 1340 **(**202**) مخ،.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلونـو ترکيـب د اقتـداري او تمنـايي فعلونـو صـورتونه د متعـدي مجهولـو فعلونـو ترکيبونـه د مثالونو سره راوړل شوي دي د زياتو معلوماتو دپاره وګوري[2].

په فعلی ترکيبونو کې اصلي او اساسي توکی فعل وی چې دغه ډول ترکيب معمولاً په جملې کې د مسند (خبر) برخه جوړوي، دغه ترکيبونه په ځانګړي توګه د ګرامري مانا له مخې مانا هم ځرګندوي او په ځانګړي توګه يوه جمله هم ګڼله کيدای شي. پښتو ژبه کې فعلی ترکيبونه په لاندې صورتونو سره جوړيږي:

1- اسم + د فعل نوم (مصدر)

الف: بې واسطې: کتاب لوستل، ارام لتېول، ليك ليکل.

ب: ارتباطي صورت کې: (په لاره کې دريدل)، (کورته تلل)، (پرميز باندې ايښودل)، (د ملګرو سره ليدنه کول)، (د هنر په باب خبري کول).

2- مصدر + فعل = ترکيب: غوښتل کوم، ليدل کوي، کتل کوو، رتل کوي، جوړول يا سازول کوم.

3- د قيد + فعلي ترکيب: عادلانه چلند کول[1].

فعلي ترکيبونه تل د جملې د خبر (مسند) په برخې کې راځي يعنی د جملې خبر وي نو ځکه ورته فعلي ترکيب (غونډ) هم ويل کيږي. که چېرې دغه فعلي ترکيبونه په جمله کې د مسند اليه (مبتدا) سره رانه شي او په جلا توګه راوړل شي نو بيا هم يوه پوره او بشپړه معنا ترېنه ترلاسه کيږي او په ځانګړې توګه جمله هم ده[2].

ځکه په ځينو ترکيبونو کې د فعل د ګرامري مشخصاتو له مخې د مبتداء يا فاعل دريځ ځرګنديداي شي. د پښتو ژبې په جملو کې فعلي ترکيبونه (غونډونه Phrases) په لاندينيو شکلونو سره راځي.

1- نوم (اسمی ډله) + فعل = فعلی غونډ (ترکيب)

2- (فعلی نوم) + فعل = فعلی غونډ (ترکيب).

3- قيد + فعل = فعلی غونډ (ترکيب).

---

[2] **همدا اثر (203-204) مخونه.**

[1] **معاصره روسي ژبه مسکو، د لوؤ و تحصيلاتو مطبعه.** 1966 **(287-288) مخونه**

[2] **په پ تو ژبه ک يوازي ساده او يوستوي فعلونو ته هم جمله ويلي شو.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- الف: د نوم + فعل پـه ترکيبونـو کې بـشپړ فعلونـه (لازمي- متعـدي) فعلي ترکيبونـه جـوړوي لکه: نوم + بشپړ فعل: کتاب لولم. کور اخلم. ناري وهي. قيد + بشپړ فعل: پاس خيـژوم. لاندې کښته کوم. وړاندې بوځم.

1- ب: د نومونو، صفتونو، قيـدونو، اعـدادو فعلـی صفاتو سره د (يـم)،(وم)[3] کومکـی فعلونـو ترکيب:

1- نوم + کومکی فعل:

انسان يم، انسان يې، انسان ياست، سړي دي.

ښځه ده. خلك يو. خبر ياست. هلك دی. خلك وو.

2- صفت + کومکی فعـل: جـوړيم (وم)، ناروغـه دی (و). ووړ دی (و) وړه ده (وه)، سـپين دی (و)، سپينه ده (وه)، سپينې دي (وې).

3- قيد + کومکی فعل: لرې يم (وم)، نژدې يم (وم)، پورته دی (و) جګه ده (وه).

4- عدد + کومکی فعـل: يـو دی (و)، يـوه ده (وه)، دوه دي (وو)، دوې دي (وې)، څلـور دي (وو)، څلور دي (وې).

لومړي دی (و)، شلم دی (و)، لومړۍ ده، شلمه (وه).

5- ديم، وم کومکی فعلونه د فعلي صفتونو سره په دغه لاندې توګه فعلي غونډ ونه (ترکيبونـه) جوړ وي:

الف: راغلی، تللی، ګرځيدلی، پاڅيدلی، جوړ شوی، جوړ کړی (يم) (وم).

د مونث په صورت کې: راغلې، تللې، ګرځيدلې، پاڅيدلې، جوړه شوې، جوړه کړې (يـم، يمـه (وم، ومه) راځي.

او د جمع په صورت کې: راغلي، تللي، ګرځيدلي، پاڅيدلي (يو) (وو).

ب: مفرد، راغلی، تللی، ګرځيدلي، پاڅيدلي (يې، وې).

جمع، راغلی، تللی، ګرځيدلي، پاڅيدلي (ياست، يئ، وئ)

ج: مفرد مذکر، تللی، راغلي، ګرځيدلی، پاڅيدلي (دی- و).

مفرد مونث- تللې، راغلې، راګرځيدلې، پاڅيدلې (ده) (وه).

---

[3] **د (يم) او (وم) کومکي فعلونه د غايب له پاره ب قاعدې صورتونه لري او په دريم شخص ک د جنس له مخ هم تغير مومي.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

د: د دريم شخص د جمع صورتونه:

مذکر: راغلي ګرځيدلي، پاڅيدلي (دي) (وو).

مونث: راغلي. ګرځيدلي، پاڅيدلي (دي) (وې).

د متعدي فعلونو سره د کومکي فعلونو ترکيب: (وهلی دی (و) (رټل شوی دی (و).

په مجهول صورت کې: فعلي مجهول صفت + (يم) (وم) :

وهل شوی يم (وم)، وهلي شوې يم (وم).

د کول- کيدل فعلونو سره:

الف – اسم (نوم) + کول

متعدی فعل اوسنی زمانه: (پخلا کوم). (اشنا کوم)، (او به کوم)، (رڼا کوي)، (تيـاره کـوي)، کارکوي).

ب: مصدر (فعلی نوم) + کول: ليدل کوي، خوړل کوي، سازول کوي.

ج: فعلی نوم (حاصل مصدر) + فعل: ليدنه، کتنه کوي، (روزنه کوي)، (ښوونه کوم)، (څورونه کوي).

د: قيد + کول: (نژدې کوم)، (وړاندې کوم)، (لرې کوم)، (پورته کوم)، (نژدې کاوه) (وړاندې کاوه)، (پورته کاوه).

2- قيد + فعلی نوم + کول (فعل): (له ورايه ليدل کوي)، (په سترګو خوړل کوي).

هـ: عدد + کول: (يو کول)، (دوه کول)، (يو کوي)، (دوه کوي).

ترتيبي اعداد هم راځي: (لومړی کوي)، دريم کوو).

د کيدل کومکي فعل سره ترکيب:

لازمي فعل:

نوم + کيدل: (اشنا کيږي)، (رڼا کيږي)، (اشنا کيدم)، (رڼا کيدله).

صفت + کيدل: (ليونی کيږي)، (زړ ورکيږي)، (جوړ کيږي = جوړيږي).

قيد + کيدل: (نژدې کيږي = کيده)، (تر شاکيږم = (کيدم).

عدد + کيدل: (يو کيږم)، يو کيږو)، (يو کيدو)، (دوه کيږي).

مصدر + کيدل: (کيندل کيږي)، ساتل کيږي)، (کيندل کيده)، ساتل کيده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

(فعلي نوم) حاصل مصدر + کېدل: (ښوونه کېږي)، (روزنه کېږي)، (پالنه کېږي)،(تولید نه کېږي).

دکړل او شول کومکي فعلونه: چې معمولاً د کېدل او کول استمراري (نابشپړ صورت) فعلونو پر ځای راځي او د (کړل او شول) صورتونه د فعل بشپړ (مطلق) صورتونه جوړ وي[1].

نوم + کړل: (رڼا کړم)، (اوبه کړم)، (ویښ کړم).

صفت + کړل: جوړ کړم، (جوړ کړو)، (سپین کړه)، (پاك کړم)،(وران کړه)، (ویجاړ کړه)، (ودان کړه)، پخه کړه، لوند کړه.

قید + کړل: نژدې کړه، لرې کړه، پاتې کړه، پورته کړه، کښته کړ.

عدد + کړل: یوکړه، دوه کړه، یو کړم، دوه کړم.

مصدر + کړل: لیدل وکړه، پاخول وکړه، جوړول وکړه.

حاصل مصدر + کړل: لیدنه وکړه، پاکونه وکړه، ساتنه وکړه.

د شول کومکي فعل سره ترکیب:

نوم + شول: اشنا شوم، جلا شوو، شاګرد شو، عسکر شو.

صفت + شول: جوړ شو، وران شو، روغ شو، زیات شو.

قید + شول: پورته شو، کښته شو، وړاندې شو، نژدې شو.

عدد+ شول: یو شو، سره یو شول، سره یوشئ، دویم شو، دریم شو.

مصدر + شول: په دغه صورت کې د (و) مختاړی هم ورزیاتیږي.

لیدل وشول، لیدل کتل وشو. او یا په دې توګه وپالل شو، وروزل شو[1].

حاصل مصدر (فعلی نوم) + شول: لیدنه وشوه، پاکونه وشوه، لوبونه وشوه.

په عمومي توګه د پښتو ژبې زیات شمیر فعلونه د یو (اسمي، نومیز) او کومکي فعل څخه مرکب وي، په دې توګه د تېرې زماني او اوسنۍ زماني د فعلونو بېلا بېلو صورتونو (استمراري، مطلق، امکاني، توانايي، تمنايي، ګوماني، احتمالي، ټینګاري) او نور د فعلي ترکیبونو (غونډونو) پوره بشپړ مثالونه دي چې د تېرې زماني او اوسنۍ زماني د ریښو څخه د کومکي

---

[1] داکتر زرغونه زیور پ تو رامر (لومؤي برخه)، کابل 1360، (87-88) مخونه ستتنر.

[1] په هغو غونأونو ک چ د مصدر + (شول - کؤل) راغلی وي نو د کومکي فعل د جمع صورت خه (ل) حذفيإي یوازې د مصدر (ل) راوؤل کافی ل کیإي که که چ رې د کومکي فعل سره (ل) راوؤل شي نو بیا دوه (ل) ن په ن ه نه ل یإي، یعنی دغه مصلحتا غورزولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلونو، ضميري ورو ستاړو (فعلي خاتمو) او فعلونو په مرسته جوړېږي چې دغه بيا په جملو کې د فعلي غونډ يا ترکيب په نوم يادېږي.

څنګه چې په دې برخه کې د پښتو ژبې ټول فعلي جوړښتونه (ساده، مرکب)، (فعلي، اسمي) شاملېږي او د پښتو ژبې د فعلونو مارفولوژيکي (صرفي) برخې په باب پوره ډېرې ليکنې شوي دي په دې برخه کې د پښتو ژبې ګرامرونه او په خاصه توګه د لوی استاد پوهاند رشتين پښتو ګرامر لومړي او دويم ټوک کې پوره څېړنه او کافي معلومات شته.

اصطلاحات (فرازيالوژيکي واحدونه)

اصطلاحي واحدونه هغه تعبيرونه دي چې هر ملت او اولس يې د خپل ژوندانه په چاپيريال کې د خپلو عنعنو، اخلاقو، روحياتو په چوکاټ او چاپيريال کې په خپله ژبه کې رامنځ ته کوي. دغه واحدونه نه يوازې په خبرواترو کې استعماليږي بلکې په ليکلي اثرونو کې هم ستره برخه لري اصطلاحات که له يوې خوانه د ژبې دلغوي پانګې بشپړونکې برخه ده نو له بله پلوه يو ادبي خونداو رنګ هم لري.

اصطلاحات (Idiom) کوم خاص سبك پورې تړلي نه وي، بلکې د ټو سبکونو ترمنځه شريك واحدونه ګڼل کيږي.

په ژبه کې دغه ډول ترکيبونه ځانته جلا او بېل خصوصيات لري، په دې معنا چې نحوي ترکيبونه (Phrases) او ژبني اصطلاحات (فرازيالوجيکي واحدونه) يو تر بله ډېر توپير لري. د نحوي ترکيبونو (غونډونو) په باب مو د مخه څه ناڅه اشاره کړې ده. اوس به وګورو چې دغه ژبنی اصطلاحات (Idiom) برسېره پردې چې په ژبه کې د معنوي (سيمانتيکي) موضوع له پلوه تربحث او غور لاندې نيول کيږي نو په نحوي لحاظ د جوړښت له مخه څه ډول ترکيبونه دي او په ژبه کې څه ارزښت لري؟ (اصطلاحات) دغه ډول ژبني ترکيبونه د ژبې خاص عنصر او ژبني خاص ډول څرګندونو ته ويل کيږي[1] چې د زماني په اوږدو کې د خلکو له خوامنځ ته راغلي او په ژبه کې ثابت لغوي ترکيبونه (غونډونه) دي، ددغو ترکيبونو اجزاوې دومره ثابتې اوټينګې اړيکې سره لري چې بېلول يې ګران کار دی.

---

[1] ژبني اصطلاحاتو به نامه ياديږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاحات سمدلاسه د خبرو کولو په وخت کې نوي نه جوړيږي چې د کوم ټاکلي مطلب د ښکاره کولو د پاره ورځني کاروا خيستل شي، بلکې په جوړ شوي ډول د ژبې د ويونکو په حافظه کې ساتل کيږي او هر کله د ضرورت په وخت کې د تيار جوړ شوي لغوي ترکيب (غونډ) په ډول د مطلب د روښانولو د پاره ورځني کار اخيستل کيږي[2].

دغه اصطلاحات ثابت او ټاکلي دي پرته له تصرف کولو څخه د ضرورت په وخت کې د جوړ (تيار) شوي غونډ (ترکيب) په توګه کارول کيږي[3] چې مجازي او کنايي معنا څرګندوي. پخپله دغه ډول (غونډ) نيغه (مستقيمه) معنا نه ورکوي لکه: لور په لوټه تېره کول. ددغه ترکيب، معنا په مستقيمه توګه نه څرګنديږي مګر په دوهمه مجازي معنا سره د چل ول کولو يا فريب او غولولو او وخت تيرولو په معنا راځي.

بل مثال: اوښ په بده منډل، لوی لاس لړل. په همدې توګه ډېر مثالونه لرو، چې د پښتو ژبې لغوي پانګه زياته شتمنه او بدايه ده، چې راټول او راغونډول يې ډېر زياد او کار غواړي.

يادونه: ايډيوم د معنا او سيمانتيک له نظره د نحوي پوهې په چوکاټ کې نه څېړل کېږي، بلکې د ژبپوهني يوه بېله څانګه ده چې دغه ډول اصطلاحات څېړي. (فرازيالوژی) (اصطلاح پوهنه) د ژبپوهني د يوې څانګې په توګه او هم د ژبپوهنې د همدغې څانګې د څېړلو د موضوع په حيث پېژندل شوې. د څېړلو دغې موضوع ته فرازيالوګيزم هم ويل شوی دی چې په تېرو وختونو کې د ايډيوم په نامه ياده شوې ده [1]دغه څانګه د ژبې د لغتونو لغوي، معنوی ترکيبونه څېړي[2].

فرازيالوژی د يونانی ژبې د Phraes او Logos څخه منځته راغلي، نو (Phrasis) د څرګندوني معنا ورکوي او Logos د پوهنې په معنا[3] همدارنګه په دغه باب ډېرو ژبپوهانو څرګندوني کړي دي:

الف: فرازيالوژي په ژبه کې د ژبې ثابتو ترکيبونو مجموعې (غونډ) ته ويل کيږي[4].

---

[2] داکتر زرغونه زيوره د پ تو اشتقاقونه او ترکيبونه درسي نوټ، کابل پوهنتون، 1357.

[3] ايي يادونه وکؤو چ په ژبه ک عادي ترکيبونه او (اصطلاحات) سره أ نه شي.

- د متلونو په ير تاريخی قدامت او لرغونتوب لري.

- ايأ يوم هم ورته ويله کيإي.

[1] داکتر دولت محمد، فرازيالوژی، کابل مجله، 1355. ل 3 ه (72) مخ.

[2] او. س اخمانوه، د ژبپوهن د اصطلاحاتو قاموس، مسکو، 1969ع. (540) مخ

[3] 1.1. ريفرماتسکی " د ژبپوهنی مقدمه، مسکو، 1967 کال (70مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: ثابت لغوي ترکيبونه فرازيا لوکيزم (فرازيالوجی) ګڼل کيږي[5].
ج: لغوي ثابت ترکيبونه چې په عنعنوي ډول تکرار شوي وي د فرازيالوګيزم په نوم ياديږي[6].
فرازيالوژيکي واحدونه چې د ايډيوم د اصطلاح په ځای راځي د معنا او جوړښت لـه مخه دغه لاندنۍ نښې لري.

1- ثابت داخلي ترکيب چې په ګډه يوه عمومي معنا او مفهوم څرګندوي. په اسمي او فعلي ترکيبونو کې يې اهميت يو شان دی. فرازيالوژيکي فعلي ترکيبونه که څه هم د مرکبو فعلونو په څېر ښکاري ولې د مرکبو فعلونو څخه توپير لري ځکه په ثابتو فعلي ترکيبونو کې ټول ترکيب يوه ګډه عمومي معنا ورکوي.

2- اصطلاحات د هغو توکونو څخه جوړيږي چې په دغه ثابت ترکيب کې خپله لغوي معنا له لاسه ورکوي. که چېرې ددغه ثابت ترکيب واحدونه (توکي) بېل بېل معنا شي نو خپله ټاکلې فرازيالوژيکي (اصطلاحي) معنا له لاسه ورکوي.

د بېلګې په توګه: د (لاروهل)، (ژبه کول)، (ژبه نيول)، (پښه نيول)، (غم خوړل) (زړه خوړل).
که ددغو مثالونو هره برخه يعنې هر يو توکی يې په جلا جلا توګه معنا کړو نو بيا هغه خاصه ټاکلې معنا او مطلب نه ورکوي. ځکه (لار وهل) کې د تګ معنا پرته ده په لغوی معنا سره لار اووهل کوم معنوي ارتباط سره نه لري. يا ژبه او کول سره جلا مفهومونه دي.

3- د ترکيبوونکو عناصرو څخه عمومي معنا لاس ته راځي يعنی ټول ترکيب د يوه واحد مفهوم په توګه معنا ورکوي.

4- په فرازيالوژيکی واحدونو کې ځينې محاورې او متلونه هم راتلای شي او همدارنګه د ليکوالو او پوهانو غوره ويناوې هم شاملې دي. لکه:

- پوره ورك دې کړه دوه کوره، د کبر کاسه نسکوره ده.

5- دغه ډول اصطلاحات (ترکيبونه) ټکي په ټکي نه ترجمه کيږي.

6- هره ژبه خاص او جلا اصطلاحات لري.

---

[4] **ن. س. وال ينا، د. ز. روزنتينا، اوسنی روسی ژبه، مسکو،** 1966**.**

[5] **ا. ن. له وين د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو،** 1973**.** (69)**مخ.**

[6] **يو، اس، ماسلوف، د ژبپوهنی مقدمه (اساسات) مسکو،** 1975**.** (143) **مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- فرازيالوژيکي واحد ونه د خپل معنوي خصوصيتونو لـه مخې د نـورو ازادو ترکيبونو څخه توپير لري.

8- په ژبه کې دغه ترکيبونه ثابت وي. نوي نه جوړيږي خو داسې ځانګړتيا ځرګندوي چې ټولنه يې په معنا باندې پوهيږي ځکه چې د ژبې د ويونکو له خوا منځ ته راغلي دي.

9- فرازيالوژيکي واحدونه د نورو ازادو لغتونو (ترکيبونو) په څېر د ژبې په لغوي سيستم کې چې موجود دی لغوي معنا ئيزاو ګرامري خاصيت هم لري:

10- ثابت ترکيبونه د مکملو جملو په څېر هم راځي لکه:

1- سترګې نه دي تيرې دي 2- ابی مره شوه تبه يې وشليده.

د جوړښت لـه مخې کيدای شي دغه ترکيبونه ثابت نـه وي خـو د معنا لـه مخې يونـه تجزيه کيدونکي ترکيب (مجموعه) ګڼله کيږي. يا په بله وينا سره يوه اصطلاح د کلمو داسې يوه مجموعه (ترکيب) ده چې په نحوي چاپيريال کې بېلا بيل لفظي خپلواکي ساتلی شي. البتـه هر ډول ګرامري تغيير په کې راتلای شي خو مشترکه ګډه معنا چې ددغه (غونډ) د اجزاو څخه لاس تـه راځی نه تجزيه کيدونکي معنا به وي.

د مثال په توګه که مونږ د پښتو يو څو فرازيالوژيکي واحدونه په غور سره وڅېړونو دا بـه جوتـه شي چې ځيني دغه ډول ترکيبونه ثابت او مستقيمه معنا ورځني نـه راوځي بلکې پـه مجازي توګـه معنا ورکوي يعنی معنوي اړخ يې د ټول ترکيب نـه لاس تـه راغلی وي او دې سره ګرامري بڼې هم ثابتې وي لکه:

1- د خوشحالی نه په جاموکي نه ځايدل 2- د بوسولاندې اوبه تېرول 3- سپين سترګی کول، جګګ لوکول. 5- په چپ اړخ پاځيدل 6- اور په اوبوکی بلېدل.

د نومونو مثالونه:

(د اسمان کټ)، (د اسمان پرك)، (نـوك او اوری)، (د لـستوني مـار). د پورتنيـو مثـالونو څخه ځرګنديږي چې پـه دغـو ترکيبونـو کې لغوي او ګرامري تغييرنـه پيښيـږي. پـه دې معنا چې د يـوې ټاکلې کلمې پرځای بله کلمه نه شي راتلای.

د مثال په توګه : لاس وينځل يوه اصطلاح ده، چې د انکار کولو او صرف نظر کولـو پـه معنـا ده او يـا لاس تـه راوستل هم بله اصطلاح ده کـه ددغـو پـر ځـاي داسې وويـل شـي (لاسونه مينځل) يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

(لاسونوته راوستل) دلته ګورو چې فرازيالوژيکي معنا له لاسه ورکوي او بيا ازاد لغوي ترکيب جوړ وي. په پښتو ژبه کې داسې ترکيبونه چې د يو جز په ځاي بله مترادفه کلمه راتلای شي او ددغه اصطلاح په معنا کې تغييرنه پېښوي يعنی لومړی برخه ثابته او دوهمه برخه کې بدلون راځي لکه، زړه اچــول او زړه غورځـــول، خواســـړيدل خوايخيـــدل، زړه ښويـــدل، زړه غورځيـــدل. زړه لويـــدل، خواسړول، خوايخول، زړه تشول، زړه سړول يخول، همدارنګه سور شين کېدل يا سورشين اوښتـل، تور سپين کيدل. تور سپين او ښتل او داسې نور.

همدارنګه داسې اصطلاحات هم په پښتو ژبه کې شته چې د ترکيب دوهمه برخه يې ټاکلې او ثابته وي مګر لومړی برخه کې جلا مترادف الفاظ راغلي وي.

1- تندر پريوتل او ټکه پريوتل (2) قول کول، لفظ کول، ژبه کول، وعده کول په دغو مثالونو کې ګورو چې دغه لفظي تغير د اصطلاح په معنا باندې کومه اغيزه نه کوي او معنا ورسره نه اوړي، که وواېو ساړه اسويلي کول يا سوړ اسويلی کول. په نوموړي اصطلاح کې په ګرامري لحاظ د جمع پرځای مفرد راغلی دی مګر بيا هم په معنا کې کوم بدلون نه ليدل کيږي.

د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو کې داسې ترکيبونه هم شته دی، که د ترکيب د يوې برخې پرځاي يوه بله کلمه راوړله شي د ثابت ترکيب په توګه به وي خو د معنا له مخې به توپيرو کړي لکه:

1- هغه ترکيبونه چې لومړی برخه يې بدلون او دوهمه يې په خپل ځای وي، د زړه توريدل، په اصطلاح کې د زړه په ځای سترګې (سترګې توريدل) همدارنګه مخ (مخ توريدل) راشي نو بيا د ترکيب په معنا کې بدلون راځي.

2- هغه ترکيبونه چې دوهمه برخه يې بدلون ومني خو لومړی برخه کې هماغه ټاکلې کلمه وي دلته په معنوي لحاظ ډير توپير په کې راځي.

زړه کول، زړه ساتل، زړه وهل، زړه وړل، زړه ايستل، زړه لويدل، زړه ماتيدل، زړه تشول، زړه خوريدل، زړه چاودل، يا سر (خوړل، خوړول، ګرځول، غړول، ماتول).

لاس (لګول، اخيستل، رسيدل، پورې کول، نيول000).

په پښتو ژبه کې داسې اصطلاحګاني هم وينو برسېره پردې چې د هغو ځنې مجازي او کنايي معنا لاس ته راځي نو لغوي معنا يا مستقيمه معنا هم ورکوي. لکه: (تاراچول).

الف: په لومړي لغوي معنا کې ښکاري چې تار په ستن کې اچول دي.

ب: په دوهمه معنا کې د اشنايی، دوستی رابطې په معنا سره لکه د فلاني سره يې تاراچولی دی.

ټنی شلول 1- د کميس ټنی وشليده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- ټنې يې سره وشلولې

دلته مقصد او هدف په دوهمه معنا کې د شخړې او جګړې ځخه دی.

د جوړښت له مخې اصطلاحات:

په پښتو ژبه کې اصطلاحګانې هم د نورو ازادو نحوي ترکیبونو په څېر دوه ډوله (اسمي، فعلي) بېلولی شو.

1- اسمي (نومیز): د نحوي له مخې دغه ترکیبونه اسمي دي. چې د جوړښت له مخې د (Phrase) (غونډ) ترکیب سره توپیرنه لري مګر په فرازیالوژیکي لحاظ بیا دغه اصطلاحي غونډونه بېله مجازي معنا ځرګندوي د مثال په توګه:

د بوډۍ ټال، د ګیدړواده، د شړومبو مچ، د اسمان کټ، د غاړې غور، د لستوڼي مار، د عقله پلی، شین امی، نوك اووری، ټیټ وپاس، د سترګو تور، شین زمری.

2- **فعلي**: په پښتو ژبه کې فعلي فرازیالوکیزم په لاندې توګه پېژندل کیږي: د ټول ترکیب (فرازیا لوګیزم) نه د فعل مفهوم ځرګندیږي او په جمله کې په عمومي ډول د فعل (مسند) وظیفه او دنده ترسره کوي. فعلي اصطلاحات یا فرازیالوژیکي واحدونه هم هغه ثابت لغوي ترکیبونه دي چې د دوو اساسي (اسمي (نومیز) او فعلي) برخو ځخه جوړ شوي وي چې بشپړ ترکیب د (فعل- مسند، خبر) مفهوم ځرګند کړي. په جمله کې د مسند (خبر) په دود راځی. د کړنې یا جریان معنا ورکوي او سربېره پردې د ګرامري قاعدو تابع وي.

په پښتو ژبه کې یوه اسمي اصطلاح هم د نورو ازادو ترکیبونو په څېر د یوه فعل په مرسته فعلي اصطلاح جوړ وي لکه: د شړومبو مچ سره داسې ترکیبونه جوړو:

1- د شړومبو مچ دی. 2- د شړ ومبو مچ کیدل.

د پښتو ژبې د فعلي فرازیالوژیکي واحدونو په جوړونه کې هغه عناصر چې فعلي فرازیالوکیزم جوړ وي او نومیز عناصر دي د لغوي کتارونو، لغوي ګرامري مختلف لغات او لغوي ترکیبونه دي چې فعلي اصطلاح ګانی یې جوړې کړې دي. په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه زښت زیات دي چې پر لغوي (تحت الفظی) معنا فرازیالوژیکي معنا یې زیاته ده اوعمومیت لري. لکه:

اصطلاح	اصطلاحی فرازیالوژیکي معنا	لغوي معنا
1- اورته اچول	له منځه وړل، تباه کول	اورته غورځول، سوځول
2- سر له تنی بیلول	مړه کول	جلال کول، بېلول

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- په ځمکه غورځول اهميت نه ورکول پر ځمکه باندې د يو شي اچول يا ګذارول.

همدرانګه خبره اړول، خبره سپينول، بار درنيدل، پوره کول او داسې نور مثالونه هم شته، چې دلته (پوره کول) د فعل يو مرکب شکل دی، خو اصطلاح هم جوړ وي لکه، نيمګړتيا پوره کول.

د کول اوکېدل فعلونه د خپلې پراخې معنا له مخې ډير فعلي فرازيالوګيزمونه جوړ وي.

په پښتو ژبه کې داسمي ترکيب سره فعل د (فعلي اصطلاحګانو په جوړولو کې ستره برخه لري.

په دې توګه مونږ ويلی شو، چې فرازيالوژيکي واحدونه د هماغو لغتونو په اساس جوړيږي چې په ژبه کې موجود وي. دوه يا زيات لغتونه سره يو ځاي کيږي او ټول ترکيب په مجموعي ډول يوه خاصه او ټاکلې معنا لري او د نورو لغاتو په څير د ژبې په لغوي سيستم کې شامل لغوي معنا معنايز ګرامري خاصيت هم لري.

په پاي کې ښايي يادونه وکړ وچې ټول فرازيالوژيکي واحدونه[1] برسېره د خپلو فرازيالوژيکي معناو په ساتلو د ژبې په نحوي ساختمانو (جملو، فقرو، کې نحوي وظيفه هم ترسره کوي.

په دې معنا چې (اسمي او فعلي) فرازيالوژيکي واحدونه په جملو کې د اجزاو په توګه د جملې ارکان مسند اليه او مسند (مبتداء او خبر) جوړوي. همدارنګه برسېره پردې چې په جملو کې د غونډونو وظيفه لري په خپله هر ترکيب په نحوي چاپيريال کې د بشپړې جملې په توګه هم راځي: اوبه په ډانګ بيلول، اوبه په ډانګ نه بليږي.

1- د لستوڼي مار، يو اسمي فرازيالوژيکي واحد دی. په جمله کې داسې راځي. (دښمن د لستوڼي مار دی).

2- په سترګو کې خاورې اچول، په سترګو کې يې خاورې واچولې. په سترګو کې خاورې اچولې.

3- سرتندې وهل (پښيماني کول) په معنا .

ځلمې سرتندی وهي. ځلمې له خپل ورور څخه سرتندی ټکوي. (سرټکول) د شکايت په معنا .

څنګه چې ليدل کيږي متلونه او (Phroverbial, Saying) مقولې غوره ويناوې هم ثابت او ټاکلي ترکيبونه دي خو معمولاً دغه ډول مفاهيم د پوره جملو په توګه راځي لکه: هم يې کړي هم يې يبي. اوښان نه ژاړي بارونه ژاړي، ترخه خوره ترخه مه وايه.

☆☆☆☆

---

[1] له يوه خه زياتو مور فيمونو، کلمو خه ترکيب شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

☆☆☆
☆☆

دریيم څپرکی

د پښتو ژبې د جملې جوړښت

د جملي جوړښت او رغنده توکونه (اجزا):

د جملي د پېژندني په باب مود مخه لیکنو کي زیاتي خبري کړي دي دلته مونږ غواړو چي د جملي د جوړښت اوساختماني توکونو په باب څه ووایو.

زمونږ مطلب د جملي هغه ساختمان دی چي یوه بشپړه جمله د کومو برخو او توکونو څخه رغیدلي ده او ددغو برخو او اجزاو د څومره والي له مخي د جملي ترکیب، جوړښت، ډولونه څرګندیږي. په یوي جملي کي د کلمو، مورفیمونو اندازه او شمیر سره توپیر لري په دې معنا چي یوه جمله له دوویا زیاتو کلمو څخه جوړه شوي ده.

د یوي جملي په جوړښت کي دغه لاندي توکونه برخه لري:

1- اصلي (خپلواك) توکونه: په دې برخه کي ټول ازاد او خپلواك مورفیمونه (نومونه دا شیاو نومونه، صفتونه، ضمیرونه، عددونه (شمیر نومونه) فعلونه (بشپړ- مرستیال) یا ساده اشتقاقي، ترکیبي، قیدونه (اصلي، غیر اصلي) راځي، دلته ښایي ووایو چي دغه توکونه مختلفو سوالونو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانګړي توکه ځواب ورکوي يعنی د موضوع څرنګوالی، څومره والی، فعاليت او داسې نور مفاهيم نوموي او ياورته اشاره کوي او يا خو هم ګرامري لغوي معنا ښندي.

2- مرستيال (کومکی) توکونه: په ځانګړي توګه د جملې خپلواك توکونه نه دي ځکه دغه ناخپلواك توکي په جلا توګه سوالونو ته ځواب نه ورکوي او د کوم شي نومونه نه ده يوازې په جمله کې ګرامري معنا رسوي. مرستيال- کومکي توکونه ورته ځکه ويلی شي چې د جملې د اصلي توکونو، ترکيبونو او جملو ترمنځ ارتباط او ترون ټينګوي، مرستيال (کومکی) (نه اوړيدونکي) (نه ګردانيدونکي) توکونه دي چې په دې کې ادات (ربط، عطف، پيشيني او پسيني) او داسې نور راځي. د څرګندتيا له پاره دغه لاندې بېلګه ګورو:

د خلکو سره مرسته په کارده. دغه جمله په دې توګه تجزيه کوو: د، خلکو، سره، مرسته، په، کار، ده.

ګورو چې دغه جمله له اووتوکونو څخه جوړه ده مګر په دې کې څلور خپلواك (اصلي) او نور ناخپلواك (مرستيال) توکي دي چې په دې توګه دغه جمله په لاندنيو برخو سره بېلوو:

د خلکو سره/ مرسته په کار ده.

په دې جمله کې (د خلکو سره) د مسند اليه (مبتدا) بنه لري چې لومړۍ برخه ده او (مرسته په کار ده) خبر (مسند) او (ده) د (اسناد) برخه ګڼل کيږي.

چې په مجموع کې (مرسته په کار ده) د جملې دوهمه برخه (خبر- مسند) دی. يا دا بل مثال : هغوي د خلکو سره مرسته کوي.

په دې جملې کې هغوي (فاعل) (د خلکو سره) معيتي قيد) (مرسته د فعل متمم) (کوي) فعل او په مجموع کې (هغوي مبتداء او د خلکو سره مرسته کوي (خبر) دی.

په پښتو ژبه کې داسې مثالونه هم لرو، چې د کلمو اندازه او شمېر يې دجملې د اجزاو سره برابر وي لکه: ليونۍ راغله.

لومړۍ برخه ليونۍ (فاعل) دوهمه برخه راغله (فعل) دی.

په پښتو ژبه کې کلمې چې خپلواکې معناګانې ولري د خپل نحوي دريځ له مخې د جملې بېلا بېلې اجزاوې هم جوړ وي لکه:

1- کابل د افغانستان مرکز دی.

2- مونږ په کابل کې اوسيږو

4- دغه د کابل ښار دی.

5- دغه لوی ښار کابل دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- کابل په يوه ښکلي ښار بدلوو   6- مونږ کابل ته ځو.

دلته په دغو جملو کې د کابل کلمه په ترتيب سره ګورو چې، کابل 1- مسند اليه 2- ظرف مکان 3- مغفول 4- مصاف اليه 5- خبر 6- غير مستقيم مفعول يا (د تم ځاى حالت) په توګه راغلى دى.

د پورتني مطلب څخه دا نتيجه ترلاسه کوو، چې په پښتو ژبه کې د جملې اجزا د دوو څخه نيولې تر زياتو تو کونو پورې رسيږي په همدغه اساس ساده (لنډه) او منکشفې (ارته) جملې سره بېليږي.

بېلګه : لمر راوخوت، ساره دي،پسرلى شو.) دا لنډې يادوه توکيزې جملې دي، مګر کـه ووايـو: زه او زمـا ورور د خپلـو او خپلوانـو سـره د هيـواد ختـيځې بـرخې تـه تللي وو. نـو بيـا دا يـوه اوږده (منکشقه)[1] جمله بلله کيږي. په دې توګه مونږ پـه پښتـو ژبـه کې د جملې اساسي بـرخې پـه مبتـدا (مسند اليه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) باندې بېلوو او په دې کې د جملې اصلي (لومړى درجه) او فرعي (دوهمه درجه) غړي په لاندې توګه ښودل کيږي.

د جملې رغنده توکونه

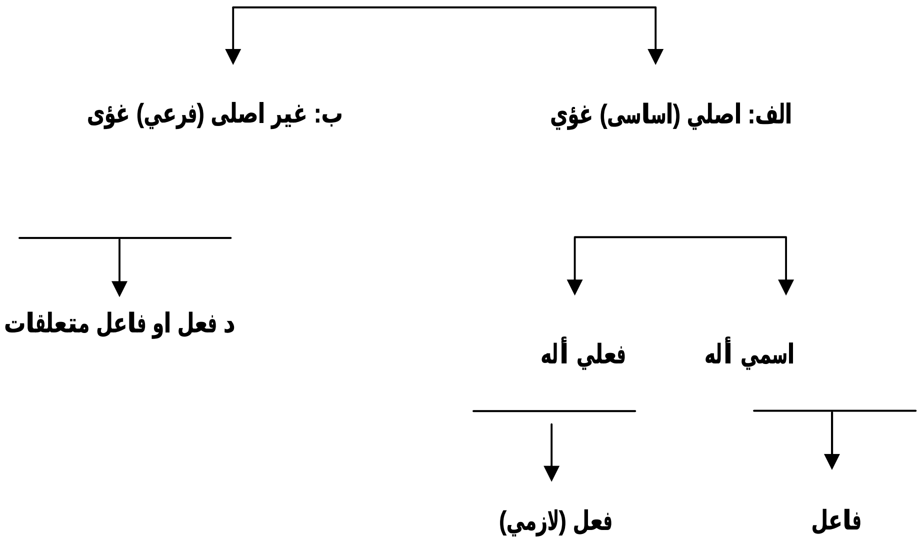

[1] ارتباطي ادات هم په فرعي توکو ک را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاعل + مفعول + فعل (متعدی معلوم)
مفعول + فعل (متعدی مجهول)

د فعل او فاعل متعلقات او مربوطات:

1- د مهال (زمانی) قید 2- (د ځای (مکانی) قید) 3- د حالت او وضعیت قید او مقیاس، اندازه ده چې د فاعل، مفعول، فعل حالت او کیفیت ښیي. 4- پیل ځای چې د فعل د شروع کیدلو مبدا ورڅخه معلومیږي. 5- د مقصد سبب او کیفیت قید چې د فعل د کیدلو انتها علت سره د مقصد او ځای ښکاره کوي. 6- ملتیا چې د فاعل او مفعول ملتیا او معیت څرګندوي.

1-2-3 مطلب د قیدونو په واسطه ښودل کیږي او 4-5-6 مطلب د ارتباطي اداتو په واسطه ښودل کیږي.

الف: د جملې اساسي برخې یا دجملې لومړی درجه غړي:

دا یوه څرګنده خبره ده، چې یوه جمله برسېره پر فرعي توکونو دوې اساسي برخې لري چې ددغو له پیوستون څخه بشپړ مطلب لاس ته راځي.

مبتدا او خبر د جملې مهمې برخې ګڼلی شوي دي او داوړه برخې دیوې جملې زړې جوړوي دا ځکه چې مبتدا او خبر پرته له فرعي اجزاو څخه هم یوه پوره او ځانګړې جمله جوړ ولای شي.

لکه: روښنایي راروانه ده، هیواد پرمختګ کوي. هلکان راغلل. شپه تېره شوه.

لیدل کیږي چې په هرې جملې کې د مسند الیه او مسند برخې په خپلواکه او مستقله توګه راغلي او په دغو جملو کې نورو اجزاوته کومه اړتیا نه لیدله کیږي.

یادونه: مونږ د پښتو او فارسي ژبو د ځینو ګرامرونو د مطالعې څخه د مسند الیه فاعل – مبتدا او مسند، فعل، خبر د اصطلاحګانو سره مخامخ شوي یو لکه دمحمد ګل مومند (پښتو ژبې لیاره 1317) د پوهاند رښتین پښتو ګرامر د محمد اعظم ایازي (د پښتو قاعدې 1328) د عظیم شاه خیال (صرف ونحو پښتو)، د پوهاند الهام (روش جدید در تحقیق دستور زبان دري همدارنګه د پرویز خانلري په (دستور زبان فارسي) کې دنهاد – ګذاره په نامو سره راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر حال مطلب په کې ټاکلي او معيني برخې دي چې مخکې پرې غږيدلي يو. په جمله کې دغه دوې اساسي برخې په اسمي او فعلي غونډونو بېلېږي چې اسمي برخې ته يې (مسند اليه، فاعل، مبتدا) او فعلي برخې ته (مسند ، فعل، خبر) وايي.

په پښتو ژبه کې فعلي غونډونه د (مسند ، فعل) په توګه او اسمي غونډونه هم د مسند اليه په توګه او هم د مسند په توګه راتلای شي چې دا بيا په اسمي او فعلي جملو کې دغه موضوع ښه څرګنديدای شي.

لومړی : مبتدا، مسند اليه، فاعل (Subject):

په ګرامري توګه د جملې يوه خپلواکه او مستقله معنا لرونکې برخه ګڼله کيږي، په جمله کې د هغې په باب خبر ورکول کيږي.

يا په بله وينا مسند اليه هغه برخه چې د هغې په نسبت څه ويل کيږي يعنی د يوه حکم نسبت ورته کيږي. د څوك، چا، څه پوښتنو ته ځواب ورکوي. په پښتو ژبه کې مسند اليه (فاعل) په خپلواکه توګه د جملې يوه اصلي برخه جوړوي. په دغې برخې کې د کلام د ټولو اجزاو څخه د (فاعل، مسند اليه) په توګه راځي چې په هغې کې د اشخاصو نومونه د شيانو نومونه ساکښ او بې سانومونه، ضميرونه، صفتونه، عددونه، قيدونه په ساده يا مرکبو (ترکيبی) (اشتقاقی) شکلونو سره هم راځي. په پښتو ژبه کې د قاعدې له مخې نومونه، صفتونه، ضميرونه، عددونه برسېره په اصلي حالت په مغيره (غير اصلي) حالت سره هم راځی چې دغه برخه جوړ وي. همدارنګه د ارتباط له اداتو سره د (Postpsition, Prepostion) د پيشينو او پسينو سره هم يو ځای راتلای شي، چې مثالونه به يې يو يو په وروسته ډول راوړو:

په پښتو ژبه کې مبتدا (مسند اليه، فاعل) د کلام د بېلا بېلو توکو په مرسته:

1- الف: چې مبتدا يو مفرد عام نوم وي دغه نوم په جمله کې نسبت نورو نومونو ته اساسي وظيفه ترسره کوي.

لمر راوخوت، پوهنه رڼا ده. بزګر د خپلې ځمکې په فکر کې دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمر، پوهنه، بزرګر مفرد عام نومونه دي چې په جملو کې د (مسند الیه، فاعل) وظیفه لري.

ب: د جمعیت نوم د مبتدا (فاعل) په توګه راغلي وي:

اولس غونډه وکړه. جرګه راغله. لښکر پرشاشو. رمه څرېږي.

ج: (مبتداء، فاعل) د جنس نوم په ډول څرګند شي: غوړي توی شول. او په تویې شوې. تیل، سوځېږي. اوره خلاص شول. غنم خلاص شول.

د: (مبتداء، فاعل) یو خاص نوم وي: بایزید (روښان) مسجع نثر لیکلی دی. خوشحال خټک ښه شعرونه ویلي دي. میرویس (نیکه) صفویانو ته ماتې ورکړې ده. (مرغۍ پاڅیدلې او په زاریوېې لاس په تندي کېښود)

په اسمي جملو کې: درخانۍ د طاوس خان لوروه. کابل لوی ښار دی.

هـ: چې مبتدا یو مجرد (معنا) نوم وي: روغتیا لوی نعمت دی. ښیګڼه ښه ده.

2- په جمله کې مبتدا (فاعل) د جمع عدد نومونه وي:

بزګران دمني په کرکیله لګیا دي. نرخونه له پخوا نه جګګ لاړل. یا دغه بل مثال کې:

لنډه دا چې غرونه وجړ کیدل، سیندونه وشنېدل، بادونه وزغلیدل، ستوري وځرخیدل، کاینات وخوځیدل، دزیږندي او ودي له مخې بندیزونه لرې شول.

3- (مبتدا، فاعل) چې نومونه په اوښتي بڼه (مغیر حالت) کې وي.

الف: مفرد مغیره شکلونه:

پوهنې ټوله نړۍ رڼا کړه. ټولنې وده کړې ده. پسرلي ښه زیری راوړ.

ب: د جمع مغیره شکلونه:

دهقانانو د مني فصلونه ټول کړه. خلکو تلوار کاوه.

چرګانو بانګونه ووې. لوستلو معلومات ډېر کړه. اوبو لاره وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د جملې مبتدا (فاعل) ضميرونه وي:
الف: شخصي ضميرونه:
زه تاته په غيږ کې ځای درکوم ښه راغلې. زه تاته ننواتي راغلی يم نو ته زمانونواتي ومنه.
دی دې هڅه وکړي. دا د خپل هيواد په ستونزو لاخبره نه ده. هغه په بيړه راغله.
شخصي ضميرونو مغيره شکل د مبتدا (فاعل) په توګه:
ما د ځان سره کرل ريبل تاڅه وکړل. ده يوه لاره جوړه کړه.
دې هيڅ ونه ويل. هغه خيال کړی وچې دا کار ډير اسان دی. هغې بې ځايه هلې ځلې کولې.
ده پر خلکو ملنډې وهلې.
ج: د شخصي ضمير جمع د مبتدا په توګه:
مونږ حقيقت لټوو. تاسو خبرنه کړې ده. دوي د رحم زړه نه لري.
دوي د ظلم نه دومره خوند اخلي لکه چې د رحم نه يې زړه سواندی انسان اخلي.
د: استفهامي ضميرونه د فاعل (مبتداء) په توګه:
څوک تا په کلي کې نه پريږدي؟ څوک لټوئ؟ څه کيږي؟ څومره ويل کيږي؟
مغيره شکل: چاوليد؟ چا ولټول؟ چابيره وکړه؟ چا وليکل؟
همدارنګه څووم دی؟ څووم ولاړ؟ کوم راغی؟ کومه راغله؟ څوومه ده؟
دجمع په صورت کې: څووم راغلل؟ کوم راغلل؟ کوم لاړل؟
مغيره صورت يې: کومو بيړه درلوده؟ څوومو راوړل؟
هـ: مبهم ضميرونه د مبتداء په توګه:
ټاکلي: څوک کارکوي او څوک ساعت تيروي. څوک راغلل او څوک رانغلل. چاکار وکړ او چاونه کړ. څوک به کار کوي او څوک به ساعت تيروي.
هر څوک حاضر دي. هر چا خپله رايه ورآندې کړه.
ناټاکلي: څه دادي او څه نور دي. څه په سترګونه ليدل کيږي. هر څه دلته پيدا کيږي. هيچاونه ليدل. هيچا پاملرنه ونه کړه. يو څوک راغی، بل څوک زما په کار نه پوهيږي. کوم يوه وويل، دلته هيڅ نه پيدا کيږي.
يادونه: په هغو جملو کې چې ناخپلواك ضميرونه (مې، دې، مو، يې) د فاعل په توګه وي نو بيا د جملې د اجزاو ساختمان په دې ډول راځي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب مې ورکړ- قلم مې ورووباخښه، کوریې جوړ کړ.

5- مبتدا (فاعل) په جمله کې صفتونه وي:

ښه ښه دي بد بد دي. هوښیار دي. لیونی راغی. ویده هماغسې ناخبره پاتی شو. موړ د وږي له حاله څه خبردی. پلی د سپور له حاله څه خبردی. یا دا متل: خپل خپل دي پردي په ډېرو نارو خپل دي.

نسبتی صفات: کندهاری راغی. ویرجن ارمانجن ناست دی. څمکه وال خپله څمکه سمبالوي.

فعلي صفتونه (نومونه): فاعلی صفت د مبتدا (فاعل) په حیث:

ښوونکي خپله دنده ترسره کوي. لیکونکی لیك لیکي. څارندوی شپه او ورځ کارکوي.

مفعولي صفت د مبتداء (فاعل) په توګه:

وهلی لاتاست دی. رټل شوی خبرې نه کوي. څپلی له څان سره خبرې کوي.

یادونه: پرته له وك او چا خه نور ول استفهامي ضمیرونه د مرجع سره را ي چ استفهامي صفت هم ورته وایي (پ تو رامر لومؤي وك 61- مخ د لیکوال درسي کستتنر.

فعلي نومونه: اوربښت کښتونه خړوبوي. لګښت ډېر شو.

روزنه د ماشومانو له پاره پکارده. پالنه د ماشومانو له پاره پکارده.

مصدر د مبتدا په توګه:

تیری کول لویه ګناده. لیکل اسان کار نه دی. لیکلو ستړی کړم، ژبه کول له مشرانو سره ښه خبره نه ده.

6- مبتدا د شمیر (عدد) نوم وي:

1- په دې کې یوڅي او یو راڅي خبره نه ده معلومه. پنځو تنو څخه دوه راغلي وو.

2- لومړی وایي. لومړي وویل. شپږم کوټې ته راغی. اتم لاپاتی و.

3- شل په څلورو تقسیمږي.

لس جوړه عدد دی. نولس به شل نه شي. پورتني زیات شمیر مثالونه چې راوړل شول د ساده توکونو په توګه راغلي وو. مبتدا کله په ساده او کله په ترکیبي ډول هم راڅي.

الف: مبتدا چې ساده جوړېښت ولري: هغه زیات شمیر مثالونه چې مخکې مور اوړي وو په دغه برخه کې راڅي.

ب: ترکیبي: هغه چې (مبتدا، فاعل) له دوو څخه زیات کلمات وي لاندې مثالونو کې یې ګورو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی په ترتیب سره اول دا ضافي ترکیب[1] مثالونه راوړو:

1- (مسند الیه، فاعل، مبتدا) هغه اضافي ترکیبونه وي چې مضاف الیه او مضاف یې یو توکیز مفرد (ساده) نومونه وي.

د کابل ښار ډېر لوی ښوی دی. د شپونکي شپیلۍ په جرس راغله. دودانۍ بنسټ کېښودل شو.

2- مضاف الیه مرکب (اشتقاقی، ترکیبی) او مضاف یوتوکیزوي، مثال : د افغانستان خلك په خپله اراده ټینګك ولاړ دي.

د خوشحال خان اشعار په پښتو ادب کې یوه لویه او درنه پانګه ده.

3- مضاف الیه د جمع عدد په شکل او مضاف مفرد نوم وي:

د پتګانومینه ښکاره ده، د زمریو کور بې هډوکي نه وي. د شاعرانو خیال لوړ ښکاري. دادیبانو فکر پوخ وي. د ګلانو رنګك ښه ښکاري.

4- چې مضاف الیه مفرد او مضاف د جمع نومونه وي.

د باغ ګلونه په غوړیدو شول، د میني اوښکې په ګریوان دي.

5- د مبتدا په توګه چې مضاف الیه او مضاف دواړه د جمع عدد نومونه وي:

د غرونو سرونه سپین ښکاري، د زماني توپانونه راغلل. د امیدونو غوټۍ ګل شوې

د مبتدا په توګه د هغو اضافي ترکیبونو مثالونه راوړو چې مضاف الیه (نوم (اسم) او مضاف توصیفي ترکیب وي:

د پسرلي ښکلي خیره رابرخیره شوه.

د لمر تودو وړانګو په کې ګرمي او تودو ښپي واچوله (نوي کال نوي زیري).

اوس د هغو ترکیبونو مثالونه په مبتدا کې راوړل کیږي، چې مضاف الیه توصیفی ترکیب او مضاف اسم (جمع) وي:

د سرو ګلونو کتارونه جوړ شول او د زېړو ګلونو صفونه ودریدل.

---

[1] یادونه: الف: په پ تو ژبه ک دغه أول ترکیبونه د اضافی ترکیب په نامه یادیإي چ د دریو توکونو د اضافت د مضاف الیه + مضاف خه جوؤیإي. که مضاف الیه ناخپلواك ضمیرونه وي نو بیا مضاف د مخه را ي. لکه: قلم م پرمیز پروت دی. کتاب ي ورك شو.

ب: همدارن ه په نظم او نثر او نورو ایونو ک دغه ترکیب کله نا کله بدلیإي او مضاف د مضاف الیه خه وؤاندې را ی چ دغه أول ته بدلي ترکیب وایي لکه: ونه د چنار یك ي په اوربل+ مالیدلی خال دی پ ي خندل یا اوبه د چین خوإې دي. پا ه د ور ورې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ترکیب چې صفتونه یې له دوو نه زیات وي د مبتدا په توګه راوړل کیږي یعنی مضاف الیـه زیات شمیر توکي ولري.

1- دشین بخملي ګلالي فرش موسم راغی.

2- د خوږو ارمانو، پاکومینو، ستر منو ارزوګانو او سپېڅلو امیدونو ماشومان وزنګیدل.

دویم: مبتدا (فاعل) د توصیفی ترکیب په توګه: په دې معنا چې دغـه ډول ترکیبونه دیـوه صفت او یوه اسم د یو ځاي کیدو څخه لاس ته راغلي وي.

په پښتو کې صفت تر موصوف د مخه د مطابقت په ډول ترکیبیږي[1].

توره وریځ رابېره شوه.

خوږې نغمې د ملنګ جان د اشعارو مجموعه ده.

فعلي صفتونه د موصوف سره توصفي ترکیب د مبتدا (فاعل) په توګه:

تللي او به په بیرته نه را ګرځي. توکلي لاړې بیرته نه راځي. رټل شوي هلك غلی ناست دی.

تلونکي سړي ورو ورو روان دي.

دریم: مبتدا اشاري ترکیبونه وي:

دا قلم تور دی. دا اوښکې خوږونه شوه. دې زمانې د ځان سره نوي شیان راوړي دي.

اوس هغه پخوانۍ زمانه نه ده. دا اوړه خراب دي.

دغه لرګي لامده دي. دغې ښځې کور ودان کړ. (مغیره شکل).

څلورم: عددي ترکیبونه د مبتدا په توګه:

1- زمونږ په کور کې یو ګل وغوړید.

2- څلورتنه ناست او خبرې کوي.

3- پنځه کمربندونه تش شول.

4- دولس کلنه دوستي خرابه شوه.

5- شلم قرن دی. شمله پیړۍ ده.

6- یولس تنه سړي کار کوي.

7- درې هلکان سیند غاړې ته راغلل.

8- پنځه ګوتې سره برابرې نه دي.

9- یو څو کاله په دغه توګه تېر شول.

یو څو کسه نارینه راغلل، یو څو خبرې به کیږي. په سلګونو خلك راغلي وو.

---

[1] **یادونه: خاص نومونه، لقبونه د موصوف نه وروسته را ي لکه احمد شاه باﺑّﺎ، حمید باﺑّﺎ، میرویس نیکه، زرغونه انا**...

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم: مبتدا (مسند الیه) عطفي ترکیب وي:

الف: (یو توکیز) دوه مفرد نومونه د عطف په صورت کې:

1- بریالی او اشك راغلل.
2- وړانګه او پلوشه ناستې دي.

دوه د جمع نومونه:

1- زاړه او ځوانان د وطن د ابادی له پاره کار کوي. 2- ګډې اووزې په مزه مزه په څرلګیا دي.

ب: صفتونه د عطف په توګه:

1- وږي او تږي ناست دي.
2- خپل اوپردي ورنه راټول وو.
3- زورور او کمزوري سره معلوم دی.
4- زورورو او کمزورو سره معلومه کړه.
5- ځورونکی او خپه کوونکي خبره ده.
6- جوړ او روغ یې سره پرېښودل.
7- لاټده او وچ یودي. یا وچ او لاټده سره یودي.

ج: په مبتدا کې ضمیرونه د عطف په ډول وي.

1- زه اوته به د وطن په پرمختیا کې هڅه کوو. ته او زه به سره یو ځای کار کوو. ما او تا سره وپېژندل. تا او ما کارونه سره وویشل. دا اودی سره خور او ورور کیږي. ده او دې څه وکړل. هغه او هغې خبره پخه کړې ده. هغې او هغه خبره کړې ده.

د جمع په توګه: تاسې او مونږ څه کوو، مونږ او تاسې ټول راغله یو. دوی او هغوی پلان جوړوي. هغوی او تاسې څه کوئ.

شپږم: مبتدا ، فاعل استثنایي ترکیب وي:

بې له ماټول حاضر وو. تاسی پرته له مونږ ولاړیئ. دوی بې له ده نه څه نه شي کولای. ټول په غیر د ځلمي نه راغلي وو.

اووم: مبتدا (فاعل) بدلي ترکیب وي: ستا ورور بریالی راغی.

چي ګلونه د بهار واړه تمام شي، د زړه سود شیدا بلبله په ختوکي

اتم: متعدده مبتدا لرونکي جمله:

که چېرې په یوې جملې کې دوه یا زیاتې مبتداګانې (فاعل) د یوه خبر سره راغلي وي نو دغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ګڼله شي.

لکه: 1- ښایستو کي مرغی او ګلالۍ بلبلې خبرې شوې.

2- د هیواد مشران، د کلي خانان او ملکان او داسې د اولس خلك راغلي وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- د ښوونځیو زده کوونکو، د دوترونو کار کوونکو، د پوهنتونو محصلانو، د کارخانو مزدورانو او کارګرانو په ګډه کار کاوه.

یادونه: همدارنګه د پښتو ژبې تکراري (بشپړ او نیمګړي) ترکیبونه هم د مبتدا په توګه راځي چې البته دلته یې د ټولو راوړل د ډېر وخت غواړي. دغه څو مثاله راوړو:

اولسونه اولسونه تبا شول، ښنه نا ښنه ګډ دي. کلي کلي نړېږي، ګڼ ګڼ پراته دي.

سره دوه دوه کیږي. یو یو راروان دی.

2- اخلي پخلي کیږي، سابه مابه پخیږي، ژرنده مرنده ماته شوه.

دوهم: خبر (مسند) (فعل) (Predicate) :

خبر (مسند، فعل هم لکه د (مبتدا، مسند الیه، فاعل) د جملې بله مهمه برخه ده. مسند د مبتدا او مسند الیه حال ښکاره کوي[1] په جمله کې خبر دغه کوي، څه کیږي، څه ډول (څنګه) دي.

څه دي، څوك دی، د چا، څه په باب، څه وخت، چېرته سوالوته ځواب ورکوونکی دي.

د پښتو ژبې د ټولو جملو د څېړنې او مطالعې څخه داسې نتیجه تر لاسه کوو:

1- د جملې خبر د مبتدا په شان د کلام د ټولو توکونو څخه راتلای شي.

2- خبر د جوړېښت له مخې ساده (یوتوکیز) مرکب (دوه توکیز، ترکیبي) او په متعدده توګه سره راتلای شي.

3- د پښتو ژبې په جملو کې هغه څه چې د خبر په توګه راوړل کیږي یا به فعلي غونډوي او یا خو به اسمي غونډوي.

4- هغه جملې چې د خبر په برخه کې یې یو پوره فعل او یا فعلي ترکیب (غونډ) وي د فعلي جملې په نامه او هغه چې دخبر برخه یې د مبتدا په څېر اسمي وي داسمي جملې په نامه یادیږي. نو په دې توګه په پښتو ژبه کې خبر په دووډولو ویشل کیږي:

اسمي او فعلي: داسمي او فعلي اصطلاح په ډېرو نورو ژبو لکه روسی[1] فارسی او داسې نورو کې هم شته او په همدغه ترتیب سره جملې په اسمي او فعلي باندې جلا کیږي، نو په دغه اساس په پښتو ژبه کې هم جملې په اسمي او فعلي باندې ویشلی شو:

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر دویم وك، کابل چاپ** 1370 **لمریز کال.**

[1] **پ.ا. لیکانت، معاصره روسي ژبه ک   د ساده جملو نحوي سیستم، مسکو.** 1974 (46-43-17) **مخونه.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسمی جمله: هغي جملي ته وايي چي مسند اليـه او مـسند (مبتـدا او خبـر) يې دواړه نومونـه وي يعنـی د مبتـدا او خبـر بـرخي يـې داسـمي غونډونو (اجزاو) څخـه ترکيـب شـوي وي او د يـو اسـناد (کومکی فعل) په مرسته يې سره ارتباط پيدا کړی وي يا پـه بلـه ژبـه داسـمي جملې اساسي توکي درې دي (مسند اليه، مسند ، اسناد) د مسند اليه او مسند ترمنځ حکم ته اسناد وايي[2].

پـه اسـمي جملـو کـې (خبـر، مـسند) د کـلام ښـلا ښلې اجـزاوې (نومونـه، صـفتونه، ضـميرونه، عددونه، قيدونه، فعلي صفات، اسمي فرازيالوژيکي ترکيبونه) په مستقيم او غيـر مـستقيم حالت سره راتلای شي.

په سوال او ځواب، ديالوګ، متلونو او اصطلاحګانو کې کومکي فعلونه غورځيږي لکه: د ښيزو دوستي د ځان تاوان. خپل عمل د لاري مل .سردې ګل بيخ دې پياز.

د مثال په توګه يو څو اسمي جملې په لاندې توګه ګورو.

1- نوم په اصلي حالت کې د خبر په توګه او د کومکي فعل سره:

خوشحال خوشحال دی. زه ښوونکي يم. دی استاد دی. د کلي مشر خانميردی.

2- نوم په غېر اصلي حالت کې د پېشيني او پسيني سره د خبر په توګه:

داړونکي ځناوران په ځنګله کې وي. دی زمونږ له دوستانو څخه دی.

3- په جمله کې صفت داسمي خبر په توګه:

د کابل د ښار کوڅي لويې دي. دغه ښار زوړ دی. د ظلم ماڼۍ ړنګه ده. هواروښانه ده. کتاب پر ميز پروت دی. ښه خلك لږ دي. په دغو جملو کې لويې دي، زوړ دی، ړنګه ده، روښانه ده، پرميز پروت دی داسمي خبر په توګه پېژندل شوي دي.

4- فعلي صفت (نومونه) داسمي خبر په توګه:

دوي خپل کلي ته تلونکي دي. داسې وخت راتلونکی دی. اباسيند تل ځپاندوی.

په دوبې کې لمرسوځونکی وي. ځلانده دی. دی ښه ګټندوی دی. پښتانه د هيواد ساتندوی دي.

ماشومان خوځنده دي. ددې کتاب ځومره ارزښت دی.

5- قيد داسمي خبر په توګه:

ددوي کور د ښار له مرکز څخه لرې دی. کتاب هلته دی. خبره نژدې ده.

6- ضمير د خبريه توګه: ددې هلك پلار دی دی. دده مطلب زه يم، ته ته يې اوزه زه يم.

---

[2] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر دويم وك د نحوې برخه، کابل،** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- خبر اضافی ضمیر وي: دغه کور زمونږ دی. دغه کتاب ستادی. ددغه کتاب لومړی برخې زما دي.
8- اسمي خبر د پوښتني (استفهامي) ضمیرونه وي: دغه راروان هلك څوك دی. دلته څوك دي؟ هلته څه دي؟ خلك څومره وو؟ د پوهنځي لارکومه ده؟ دی په ټولګي کې څوم دی؟ دغه ښکلی لیك د چادی؟
9- عدد د مسند (خبر) په توګه: په پښتو ژبه کې واولونه اته دي. دا کوټه پنځمه ده. خبرې ډیرې سریې یو دی.
10- مصدر داسمي خبر په توګه: ددوي مقصد تلل وو. ددوي مطلب یوازې او یوازې پخلا کول دي.
11- فعلي نوم (حاصل مصدر) داسمي خبر له پاره: لومړنی زږده کړه د کوچنیانو له پاره روزنه او پالنه ده.
12- د ترکیبونو (غونډونو) په توګه د اسمیه خبر ځرګندونه:
1- د اضافي ترکیب په توګه:
خوشحال خان د ملك اکوړي لمسی دی. خندا د ژوند مالګه ده.
2- د اضافی ضمیر ترکیب داسمي خبر په توګه: دغه هلك زما ورور دی. دا زما سره هلك زما د ترور زوی دی. دا وطن زمونږ مور ده.
د پوښتني له پاره: دغه سړي د چا ورور دی؟ ادم خان ا درخانی د کوم ځای وو؟
3- توصیفی ترکیب د خبر په توګه: خوشحال خان ختك پیاوړی شاعر دی. روغتیا او صحت لوی نعمت دی. علم پټه خزانه ده. نن څومره ښه هوا ده. ناست کسان ښه خلك دي. څه ښکلې مرغی ده!
همدارنګه صفات د قید په توګه هم توصیفي ترکیب جوړ وي او په اسمي خبر کې داسې راوړل کیږي: نن ډیره ښه توده هوا ده.
4- د شمیر (عددي) ترکیب په توګه د خبر ځرګندونه: علم یوه رڼا ده. یوه اوونۍ اووه ورځې ده او اووه ورځې یوه اونۍ ده. دروژې میاشت دېرش ورځې ده. په ساعت کې اوس خلوربجې دي.
5- خبر د یو ظرفي ترکیب په توګه: نمراو سپوږمۍ په اسمان کې دي.
ملالۍ په کور کې ده. کتاب پرمیز باندې دی. قلم تر میز لاندې دي.

په پښتو ژبه کې فعلي خبر:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعلي جمله: هغه جملي دي چې خبريې فعلي بشپړه بڼه ولري يعنی د فعل برخه يې اصلي فعلونه وي، يا په بله وينا فعلي جمله هغه ده، چې له پوره فاعل فعل او يا له فاعل، مفعول، فعل نه جوړه وي. په دغه ډول جملو کې خبري برخه د فعل ټول ګرامري شکلونه (زمانه، جنس، عدد، شخص، وجه، حالت) د فعل ډولونه، لازمي، متعدی، معلوم، مجهول، مثبت او منفی) خواوې څرګندېږي.
همدارنګه فعلونه د جوړښت له مخې يو توکيز (ساده) دوه توکيز (اشتقاقي، ترکيبي) وي. ترکيبي فعلونه يعنی هغه نوميز فعلونه دي چې د يو (اسم، صفت، عدد، قيد، مصدر، فعلی نومونه) د کومکی (مرستيال) فعلونو په مرسته جوړيږي البته د ساده او (ترکيبي، اشتقاقي) فعلونو زيات شمير مثالونه په زياتو ماخذونو*کې ليدلی شو. دلته مونږ يوازې د فعلي جملو مثالونه په لاندې توګه راوړل غواړو:
ساده لازمي فعل د خبر په توګه: زه ښار ته ځم. تاريخ درومي.
ساده متعدي فعل د خبر په توګه: دی اخبار لولي. ده اخبار ولوست.
اشتقاقي او ترکيبي فعلونه د خبر په توګه: لمر راوخوت، کتابونه به راوړم. ليکونه به وليکو. له دې اوبو، به پوريوځې.
بل مثال: ځمکه به او به شي. ځمکه به اوبه کړي. فلم په اتو بجو شروع کيږي. کارونه به په لسو بجو ختم شي.
بريالی خپلو هيلوته نژدې کيږي. دوې په خپل کورکې ارام کول غواړي. ماشومان لوبې کول غواړي. مونږ په دې خبره ځان خبرول غواړو. دوې په تهمت او تور ونيول شول. د کور غل نه نيول کيږي. څوك د کور غل نه شي نيولای.
په دغو جملو کې ليدل کيږي چې خبر د بشپړو ترکيبونو په توګه راغلی دی.

خبر په متعدد ډول:

---

* 1- **پوهاند صديق الله ر تين، اشتفاقونه ترکيبونه، کابل.** 1327**.**

2- **محمد اعظم ايازی، قواعد پ تو، کابل،** 1324 **(د فعل برخه)**

3- **هربريت پنزل، پ تو رامره کابل،** 1340**.**

4- **داکتر زرغونه، پ تو رامر، کابل،** 1360 **درس ستتنر (د فعلونو برخه).**

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ژبه کې د جملې خبر په متعدد ډول هم راځي، په دې معنا چې د يوه مبتدا له پاره ګڼ خبره ذکر شوي وي، که چيري په يوه جمله کې د يوه خبر له پاره زياتې مبتداوې راشي نوهغه جمله متعدده مبتدا لرونکې جمله ده. همدارنګه که په جمله کې ددوونه زيات فعلونه (خبر) (اسمي-فعلي) راوړل شوي وي نو دا به هم د متعددي خبر لرونکې جملې په نامه يادېږي لکه: دی له قهره پاڅيد، کښيناست، ويې ويل:

دی د جملې فاعل، پاتې برخه د فاعل سره نحوي رابطه لري او د فعل مطابقت د فاعل سره څرګندوي. لونګ پورته وغورځيد، کښته وغورځيد، له ډيره قهره غلی شو. په فعليه جمله کې د جملې اصلي توکي درې ښودل شوي دي: فاعل، مفعول، فعل، البته په متعدي فعلونو کې مفعول هم د فعل د معنا د بشپړونکي توکي په حيث د جملې مهم جز ګڼل کيږي.

مفعول: هغه څوك ياشی دی چې دفعل اثرور باندې شوی وي ياور رسيدلی وي. مفعول د خبر بشپړونکې برخه ده. که چېرې په يوه جمله کې فعل متعدي وي يوازې د فاعل ذکر وشي او مفعول رانه وړل شي نو په دغه صورت کې معنا به روښانه نه وي لکه: برياڼي. . . وکړه. برياڼي. . . بوتلله. دلته د مفعول شته والی چې د فعل د معنا څرګندونکی يا متممه برخه ده نه دی راغلی نو په دې توګه مطلب هم پوره نه دی رسول شوی او که ووايو برياڼي يوه وکړه. يابرياڼي کلبه وکړه. يابرياڼي کلبه بوتله نو مطلب پوره شو.

په يو شمير هغو ګرامرونو کې چې ختيځ پوهانو برابر کړي دي مفعول هم د جملې دوهمه درجه غړی ګڼلی شوی دی ولې دا خبره به يو څه د غورونړ هم وي ځکه په معلوم متعدی فعل کې د فاعل شته والی، مفعول له فعل سره د جملې خبر جوړ وي ولې په مجهولو فعلونو کې بيا مفعول د نائب فاعل په توګه دجملې مبتدا (مسند اليه) ګڼل کيږي.

په هر حال مفعول د جملې د يوه توکي په حيث د فعل متمم ګڼل شوی دی په جمله کې د مفعول دريځ د هغې په نحوي موقعيت پورې اړه لري.

مستقيم او غير مستقيم (Directobject) او (Indirectorbject) مفعول:

اول مستقيم مفعول: په پښتو ژبه کې مستقيم مفعول ته نژدې مفعول هم وايي ځکه چې د فعل اثر ورباندې بې له کومې واسطې شوی وي[1] مفعول هغه اسمي توکی دی چې له فعل سره

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامره دويم وك کابل، کابل د معارف مطبعه** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيغه او مستقيمه رابطه ولري او دغه توکی په ارتباطی حالت کې نه وي راغلی. مستقيم (نژدې) مفعول د متعدي فعلونو سره تل فعل ته نژدې اړيکي ساتي. مستقيم مفعول کومه خاصه نښه نه لري مګر د فعل د ګردان له مخې او د جملې له ترتيب څخه پېژندل کيږي.

په پښتو ژبه کې مستقيم مفعول په اصلي حالت کې راځي کوم بل خاص صورت نه لري يوازې د (زه- ته) ضميرونه که د متعدي فعل په حال زمانه کې د مفعول په توګه راشي نو په غير اصلي حالت سره راځي. لکه: ته ماويني، زه تاوينم، دی تاويني، دی ماويني).

ددغه ډول مفعول مثالونه په لاندې جملو کې ښيو:

1- پښتونه! پورته شه قامونو کې خپل قام پورته کړه.

2- دراډيو غږ به تيټ کړم، لکه چې دوړې راغلې، زه به کړکۍ هم وتړم.

3- اوس ته غوړ ونيسه.

په دغو جملو کې خپل قام، دراډيو غږ، کړکۍ، غوړ مستقيم مفعول دي او د فعل سره نژدې راغلي دي.

يادونه: په متعدي مجهولو فعلونو کې چې فاعل نشته، مفعول د فاعل په ځای د مسند اليه وظيفه لري. غونډه کيږي، د کورغل نه نيول کيږي.

اوس به په لاندې جملو کې د کلام اجزاوې (ساده، مرکب) د نژدې مفعول په توګه وګورو:

الف: ساده يا يو توکيز کلمات:

1- نوم (مفرد مذکر) د مفعول د په توګه:

زه کتاب لولم. ملالۍ کميس وګانډه، غل غل پېژني.

نوم (جمع مذکر) د مفعول په توګه : مليار ګلان وکرل. هغوي فکرونه په ځای کړل.

2- نوم (مفردمونث) د مفعول په توګه: دې سترګه پټه کړه. هغه منه وخوره.

نوم (جمع مونث) د مفعول په توګه: دوي پرواقعيت باندې سترګې پټې کړلې.

3- ضمير د مفعول په توګه: (1) -ده زه وليدم. زه دی وينم. خلك مونږ پېژني. دوي تاسې مېلمانه کوي. دوي مونږ ويني.

په مغيره حالت کې: دی ماخبروي، دی تا خبروي. دلته زه، دی، مونږ، تاسی، ما، تا شخصي ضميرونه دي د مفعول په توګه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- ملالى دا اخلي. دغه کتاب واخله او هغه ولوله. دوي هو غه خلك نه پېژني (دا ، هغه، هوغه) اشاري ضميرونه د مفعول په توګه ذکر شوي دي.
3- استفهامی ضميرونه د مفعول په توګه: ته څه اخلې؟ ته څوك غواړې؟ څوك وينې؟ تا څه وليدل؟ اشاره هم دشي او هم د شخص لپاره راځي:
ستا څوك په کار دي؟ ستا کوم خوښيږي؟ ستا څومه په کارده؟ ستا کومه خوښيږي؟ په پورتنيو مثالونو کې څه، څوك، څومره، څووم، کوم د پوښتنې ضميرونه دي د مفعول په توګه.
4- ټاکلي ضميرونه: ماټول وليدل. دی ټول وينې.
ناټاکلي ضميرونه: زه هيڅ نه وينم. ځيني وينم او ځيني نه وينم.
5- چې مفعول يې اداتي ضمير وي: دغه چوکۍ واخله او هلته يې کيږده. ته يې وينې. دی يې ګوري. هغه دې بيايي. دوي موخبروي.
يادونه: دلته وينو چې اداتي متصل ضميرونه يوازې د اوسنۍ زماني په افعالو کې مفعولي حالت لري مګر په ماضيه فعلونو کې مفعول نه بلکې د فاعل په توګه راځي لکه (زه دې وپېژندم دی يې وليد . زه مو خبر کړم.
6- صفت د مفعول په توګه : زه رنځور وينم. وږي يې بوت. زاړه يې لرې کړل. کاږه يې سم کړل. طبيب ناروغ وليد . يا ناروغان وليدل.
7- عدد د مفعول په توګه: ما يو وليد . يويې راووست. دوه يې مړه کړل، درې يې ونيول. څلوريې په تنګ کړل.   دويم دريېم يې وغوښت.
8- فاعلي صفت د مفعول په توګه: زه ليکوونکی وينم چې ليکنه کوي.
9- مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توګه: دی ځنګله ته تلل غواړي. دی ډېر لوستل کوي.
ب: مستقيم مفعول د يو ترکيب په توګه:
1- سيلانيانو د افغانستان غرونه وليدل. ګلالۍ د جاموغوټه پر سرايښې ده.
د افغانستان راتلونکی زمونږ په فعاليت او لياقت پورې اړه لري.
2- ملالۍ تور قلم وموند . مليار ښکلي ګلونه کرلي دي. شاعران ښه ښه خوبونه ويني.
هغه خپلې ټولې زده کړې پای ته ورسولې.
3- کليد افغاني د خوشحال ختك د ديوان څخه پنځه لس غزلې، يوه رباعي او اوه قصيدې رااخيستې دي او د کتاب په وروستنۍ برخه کې يې هم دوه شعرونه رانقل کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- هلته به ولاړ شو هر څوك به ووينو. مونږ هيڅ نه اخلو. اوس به بل څه وګورو. په لوړ و مثالونو كي 1- اضافي تركيب 2- توصيفي 3- عددي 4- مبهم تركيبونه (غونډونه) دي.

مفعول د بدلي تركيب په توګه:

اول زړه ښه كړه ديار ښه په بوس اوكنار. دلته ديار زړه دبدل په توګه راغلی. زما ژبه نه ده اور ده ګذارونه د ټوپك كا.

5- مصدري تركيبونه د مفعول په توګه: دی پر هر چاتېرى كول نه غواړي. تيرى كول لويه ګناه ده. دی حق خوړل ناروا كارګڼي. پر چا باندې سترګې سرې كول څه معنی لري. مطالعه كول ګټه لري.

6- فعلي نوم (حاصل مصدر) په تركيبي ډول: څاروي خوراك ښناك كوي. په همدې ترتيب مفعول د بشپړو او نابشپړو تكراري تركيبونو په توګه هم راځي د مثال په توګه:

1- كتابونه كتابونه مې وليكل. غرونه غرونه مې چپه كړل.

2- كورمور دې جوړ كړ كه نه. غنم منم يې په ځای كړل. په دغو مثالونو كې زيات تاكيد ليدل كيږي.

په همدې توګه ډير نور مثالونه هم شته.

دويم ډول غير مستقيم (لري) مفعول:

په پښتو ژبه كې دغه ډول مفعول هم د كلام د بېلا بېلو اجزاو څخه په مغيره حالت كې د پيشيني او پسيني (Preposition او Postposition)سره په ارتباطي حالت كې راځي او په جمله كې د يوه نوم حالت او دريځ څرګندوي (ټاكي) زمونږ ګرامر ليكونكو (له، ته، لره) دلري مفعول نښې ګڼلي دي. لري مفعول د فعل سره د يوې واسطې له مخې رابطه ټينګوي. د موضوع پراخوالي له كبله مونږ د ډېرو تفصيلاتو څخه دلته تېريږو، يوازې دومره وايو چې ددغه ډول مفعول د يو اسمي مركز حالت داداتو له مخې څرګنديږي يعنی د كوموكو موپيشينو او پسينو سره په كوم يوه نحوي حالت كې قرار لري. د بېلګې په توګه:

اسم، ضمير (ازاد مورفيم) + ته (پسينه):

1- زه تاته كتاب دركوم. 2- جرګه كلي ته ستنه شوه. بريالي ته ووايه چې ځان ساته. مونږ له كور څخه راغلو. تاسې له دوي څخه غوښتنه وكړئ. په دغو مثالونو كې تاته، كلي ته، بريالي ته، له كور څخه، له دوي څخه ارتباطي حالت كې واقع شوي دي او ددوهم مفعول په نامه نومولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګه چې د جوړښت او معنا د افادې له مخې د اداتي ترکيبونو په برخه کې دغه موضوع په بشپړه توګه راوړل شوې ده نو په جملو کې ددغو ترکيبونو راوړل دومره ضروري نه بريښي. په پښتو ژبه کې د فعل د مربوطاتو او متعلقاتو په باب ويلی شو، چې دغه مربوطه برخې د فعل د پېښېدو وخت، ځاي، حالت، وضعيت، سبب، علت، ملتيا، تم ځای، پيل ځای څرګندوي، په عربي اصطلاح د مکان او زمان قيدونه مفعول فيه، د فعل مبدا او پيل ځای مفعول منه او د فعل مقصد او تم ځاي مفعول له دي. په پښتو ژبه کې مهال، ځای وضعيت او حالت د قيود و په واسطه ښودلی شي مګر نورې تولې برخې د ارتباطي حالت سره ياديږي. په لاندني مثال کې ګورو:

د فابريکې کارګرانو پرون په فابريکه کې په تلوار له خپلې فابريکې څخه خپلو کورونو ته يو شمير ضروري شيان راتول کړل.

په دغه جمله کې د فابريکې کارګران (فاعل مغيره حالت) پرون (د زماني قيد) په فابريکې کې (مکاني قيد) له خپلې فابريکې څخه (پيل ځای) په تلوار (حالتي قيد) خپلو کورونوته (دفعل مقصد، سبب) يو شمير ضروري شيان (مفعول) راتول کړل (مرکب فعل) دی.

په پښتو ژبه کې نحوي قيدونه: قيدونه خود فعل له مربوطاتو څخه دي او د جملې د دوهمې درجې د غړو څخه ګڼل کيږي. څنګه چې ښکاره ده. په پښتو ژبه کې په خپله اصلي قيدونه زيات شمير نه لري خو زيات صفتونه، نومونه په ساده او هم په ترکيبی شکل سره په جمله کې دقيد وظيفه ترسره کوي چې دغه کلمې د پيشينو او پسينو سره راځي. په جمله کې قيدونه په اصلي او غير اصلي حالت سره هم راځي.

1- قيد په ساده او ترکيبي ډول: الف په جمله کې د ساده قيدونو مثالونه: مسافر ډېر تږی دی. ملنګ غلی ناست دی. دی په دې برخه کې هډو نظر هم نه ښکاره کوي.

دلته (ډېر، غلی، هډو) صفات دي. د ساده (يوستوی) قيدونو په توګه وظيفه لري.

2- په جمله کې د ترکيبي قيدونو بېلګې:

الف: قيد د يو پوره بشپړ تکراري ترکيب په توګه وي: دی غلې غلې خبرې کوي. دی اوس اوس راورسيد. دی ژر ژر خبرې کوي.

ده ورته ځير ځير کتل. اوس اوس، غلی غلی، ژر ژر، ځير ځير سره له دې چې قيدي مطلب ورکوي خو تاکيد هم دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: چې قید د یو منځني ارتباط په مرسته تکراري ترکیب وي. ادم خان او درخانۍ پټ په پټه د یوبل دیدن کولو.

ج: قید له یوه نوم او پېشینې په مرسته ترکیب وي: په 1919 کې انګریزان زمونږ له هیواد څخه په تیښته وتښتیدل.

د معنا له مخې د قید ډولونه:

1- د حالت او څرنګوالي قید: د فعل څرنګوالی او حالت ورځنې ښکاره کیږي. دغه د څه ډول، څه قسم، څنګه سوالونو ته ځواب وايي او ددغه قید مثالونه ډیر دي خو مونږ یې یو څو د بېلګې په توګه رااخلو:

1- درخانۍ ناڅا په له خوبه راویښه شوه.

2- دوي په خوښه کار کوي. 3- له ډیره غمه په زوره خندا کوي. 4- له ببرې سمدستي وتښتید

5- زه خوشحال کمزوري نه یم چې به ډارکړم. په ښکاره ناري وهم چې خوله یې راکړه.

چې یې تللم په خندا خندا دیدارته اوس یې درومه په ژړا ژړا مزار ته.

6- وروغوندې پرده پورته کیږي او یو څوک نا اشنا غوندې سرې رانڼوځي.

7- مونږ له تا سونه د زړه له کومې مننه کوو. 8- توریکۍ له خپلې خوابښې سره په زوره زوره لګیا ده.

9- د سیند اوبه په کرار کرار د ځمکې تل ته لارپیدا کوي.

2- د درجې، اندازې (شمیر -کمیت) قید:

د فعل اندازه او درجه ښیي: ملالۍ لږه لږه ناروغه ده. مور او زوی پنځه کاله سره ونه لیدل. ما څو ځلې درته ویلي دي چې دا ښه کار نه دی یا (څوواري). په دې ورځو کې بیخي نه معلومیږي یا له سره نه ښکاري. دوي سره مونږ لږ لږ پیژنو: هیواد پرمونږ بې شانه ګران دی.

3- د سبب او علت له پاره:

دغه قیدونه هم د کلام له بېلا بېلو توکونو څخه جوړیږي تاسې په څه وجه مروریاست یا په څه سبب مرور یاست.

ستاله لاسه هیڅ ارام نه کیږي.	ماشومانو ته له ببرې خوب نه ورځي.
دغه خلك په غلانیول شوي دي.	دوي یې په کنځلو له کوره ویستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د مقصد قيد:

ددې قيد څخه د خبر (فعل) هدف او مقصد څرګندېږي. د خداي د پاره راشه! ستاليدوته راغلم. ماشوم خبرو کولو ته ځان جوړ وي. دا دومره هلې ځلې ستا د پاره کوم. دلته د خدای له پاره، ستاليدو ته، خبرو کولوته، ستا د پاره، د قيد دنده ترسره کوي.

5- د شك قيد: خدای زده کله به راشي، ګونديې سبا ته راشي. لکه چې نه راځي.

6- د تاکيد قيد: ته به نن خامخا زمونږ مجلس ته راځې. دی نن په خپله راغی. دغه کالي

ښه پاك ووينځه. دغه سړې سوچ ليوني دي.

7- د مهال (زمان) نحوي قيود:

د فعل د پېښيدو شېبه او وخت څرګندوي، د زماني قيد هم د لفظ په لحاظ ساده او يا ترکيبي وي.

1- د ساده زماني قيدونو مثالونه: مونږ اوس پر خپل ځان باور لرو. دی پرون له ننګرهاره راغی. نن هر څوك خپل دوست او دښمن پېژني.

په ترکيبی توګه:

په ژمي کې د کابل هوا سړه وي. له پخوا څخه دا متل دی. تر اوسه پورې لاپريکړه نه ده شوې. يا تر مابنامه ناست وو. له هغه وخت نه تردې وخته پورې ډير کلونه تېر شول. په يوه ورځ په يوه ساعت کې له يوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې.

قيد د عطف په توګه:

مونږ شپه او ورځ کارکوو. خبره به نن او سباکې معلومه شي.

8- د ځای قيد:

د فعل د پېښيدو ځاي (چېرته، د کوم ځاي نه، کوم ځای ته، په کوم ځای کې) حالتونه ښيي. دا هم په ساده او ترکيبی توګه راځي.

د پيل ځای او تم ځای په توګه:

1-هورې خلك ناست دي. دورې څه کيږي. بهر ساړه دي. چېرته دې ښه هلته دې شپه. په دغو مثالونو کې هورې، دورې، بهر، چيرته، هلته د ځای قيود دي.

2- په ترکيبي توګه: شاته څوك ناست دي. مخ ته مه راځه. له نژدې څخه خبرې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کوم ځايه راغلې، تردي ځايه پورې راغلې. په الماری کې څه شيان ځای شوي دي. په کالـه کې کښيښنه، د سيند په غاړه يوه کښتۍ وه.

د ځاي قيد د يوتکراري ترکيب په توګه وي:

1- ځاي پر ځاي ودرېږه 2- کلي په کلي وګرځيد 3- حجره په حجره ګرځي 4- کوراکور خلك خبر شول.

په پښتو ژبه کې دوه يا زيات څو قيدونه د يوه فعل تابع وي او يوي ټاکلي پوښتني ته ځواب ورکوي. دغه وروسته جملې د مثال په توګه ګورو:

په ډېره مينه په ډيره تلو سه په بيړه بيړه يې ځانونه د ګلونو د خنديدو تماشې ته راورسول. دنوي کال استازی او د نوي ژوند قاصد په ډير د رزاو د روز داکسوس په غاړو، د ښايسته بلخ په ورشو، د هري رود په څنډو، دغور په غورې مرغې، د بست په لرغونو مېنو، د هلمند په ګل کښونو، د کندهار او کابل په درباروني، د غزني په يادګارونو، د پکتيا په زړو درو، د بولان او ګومل په تاريخي درو، د کسي غره او سپين غره په څوکو، د خيبر او تاتري په تړو، د سوات او بنير په سردرو، د باګرام په باغ وبڼ، د چترال او ګلګيت په ځنګلونو، د بستي او ګواد رېه بندرونو کښته پورته وګرځيد.

په دغو جملو کې ګورو چې (په ډير درزاو د روز) د حالتي قيد ښودنه ده او نور ټول د ځاي قيدونه په پرله پسې توګه راغلي دي. د هر قيد ترمنځ يو عطفي رابطه او اضافی رابطه ليدل کيږي.

په پښتو ژبه کې دغه ډول متعدد د قيدونه زيات مروج دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم څپرکی

په پښتو ژبه کې د جملو خصوصیات (ځانګړتیاوې)

د ژبې د ژبنیو فورمونو د مطالعې او څېړنې څخه داسې نتیجه ترلاسه کیږي چې د پښتو ژبې په جملو کې د جوړښت او ساختمان دوه ډوله ځانګړتیاوې شته دي. دغه دواړه برخې (عروضي او نحوي) په لاندې کرښوکې بیانول غواړو:

لومړی: د عروضي جنبې په باب څرګندونه:

څرګنده ده چې داکثرو ژبو په تېره بیا د پښتو ژبې عروضي، نحوي (سینتکسي) څېړنې تر اوسه پوره بشپړې شوي نه دي ځکه چې تر اوسه پورې څېړونکو ژبه درسم الخط (لیک) په اساس تجزیه کړې ده، خو په ډېرو ژبو کې او په پښتو ژبه کې ځینې داسې نحوي عناصر شته چې یوازې په تلفظ (وینا) کې څرګندیږي او په لیک کې نه څرګندیږي. له دغو څخه د خج، اهنګ، الحاق پیوستون، بیلتون (وصل او فصل) عناصر دي. د پښتو ژبې دغه عروضي برخې ته کومه خاصه پاملرنه نه ده شوی، په تېره بیا د اهنګ (Intonation)، فصل او وصل موضوع پوره روښانه څېړل شوې نه ده، مګر د خج و په باب په ډېرو ګرامرونو کې او یا په ځانګړې توګه خواره واره مواد لیدل کیږي، چې د هغو له ډلو څخه د پوهاند رښتین (د پښتو ګرامر 1327 لومړی ټوک (12 مخ) کې د خج د اهمیت او په کلمو کې د معنا وو د بدلون په باب څرګندونې شوې دي. د دروند او سپك خج یادونه یې هم کړې ده. همدارنګه محمد ګل مومند (د پښتو ژبې لیاره) کې د خج یادونه یې هم کړې ده. د زیاتو معلوماتو له پاره د همدغه اثر (18-19-20) مخونه وګورئ.

د پښتو ژبې خج په باره کې څېړنه د ډاکتر بیچکا لیکنه ده، چې ترجمه یې د 1348 کال (د کابل مجلی په (2-3) ګڼو کې چاپ شوې او د پښتو ژبې د ځینو فعلونو او ترکیبي کلمو د خج په باب ځینې ژبپوهنیز پرنسیبونه وړاندې کړې دي. د زیات تفصیل له پاره همدغه مقاله وګورئ.

(خج یا فشار د پښتو په ژبه کې) د 1346کال د کابل مجلې (10) ګڼه چاپ د معلوماتو د پاره وګورئ. همدارنګه دلته به د موضوع په اړه د لغوي خج او فونیم (غږیزواحد) په باب څه ضروري څرګندونې وړاندې کول بې ځایه نه ګڼو.

د پښتو ژبې ټول غږونه د غږیز سیستم له پلوه پر دوو برخو بېلیږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوې ته کتاریز او بلې ته سر کتاریز) وایي. کابل مجله 1355 کال لومړۍ ګڼه) او یا د کتاریز او غیر کتاریز په نومو سره ءیادیږي.

پـه انګلیسـي، روسـي ژبـو کـې کتـاریز غـږونو (فونیمونـو) تـه Segmental او غیـر کتـاریز غږونوته (Suprasegmental Phonemes) وایي.

پوهاند رحیم الهام د دري ژبې د فونیمونـو د تـشریح پـه برخـه کـې د سـیګمینټ Segment د پاره (مقطعه‌ء) او سوپر سیګمېټ (Supra Segment) د پاره عروضي اصطلاحات وضع کړي دي. کوم اصطلاحات چې ښاغلي پوهاند الهام د ژبپوهنې د پورتنیو اصطلاحاتو له پاره ټاکلي دي. پوره سمون کولی شي. څنګه چې د پښتو ژبې ددغو اصطلاحګانو دپاره کومـه خاصـه نومونـه نـه لرونو د استعمال په ځینو برخو کې بـه د نومـوړو اصطلاحګانو څخه ګټه اخیسـتل هـم بـې ځایـه نـه وي.

که مونږ د پښتو ژبې (کتاریز یا غیر کتاریز) اصطلاحات د انګلیسي ژبې سره پرتله کړونو کټ مټ یو ډول مفاهیم افاده کوي. د پښتو ژبې ټول واولونـه او کانـسو نینټونـه کتـاریز غـږیز واحدونـه (فونیمونـه) دي. مګـر غیـر کتـاریز (سـوپر سـیګمېنټ) غږونـه (خـج، اهـنګ، لحـن) غـږیز واحدونـه (فونیمونه) نـه دي. د خج د څېړنې پـه برخـه کـې د ژبپوهـانو تـرمنځ د نظرونـو بېلوالی لیـدل کیـږي. ځینې پوهـان خـج فـونیم ګڼي مګر ځیني بیا خج د فونیمونو پـه ډلـه کـې نـه ګڼي. د دواړو نظریـو خاوندان ځیني ذهنی اوعیني دلایل هم وړاندې کوي. مونږ دلته دغه قضاوت چې خج (فـونیم) ونـه ګڼل شي د یو څه منطقی استدلال سره سم دواقعیت څخه لرې نه ګڼو د موضوع د تائید لپاره ګورو:

فونیم هغه غږیز واحد (ټوک) دی چې:

1- نه تجزیه کیدونکی دی 2- خپلواک دی (د مقایسې له پلوه) 3- سیـګمېنټ کتـاریز (مقطعـی) دی 4- بالقوه د معنا سره ارتباط لري. 5- د معنا لرونکو ژبنیو واحدونو (مورفیم، کلمه) غږیزه بڼه جوړ وي. 6- معنا لرونکي ژبني واحدونه سره بېلوي 7- ټول غږي (الوفونونه) یې په صـــوتي لحاظ غږیز

یادونه: سي مینت تعریف او سوپر سي مینټ په باب معلومات په لاندې ماخذونو ک شته.

1- ل. ل. بولانین، د ننۍ روسي ژب فونولوژي (فنیتیـ l) د عالي ووني خپرونه، مسکو 1970.

2- د اوسنۍ روسي ژب رامر، د علومو خپرونه، مسکو، 1970 د.د ن. یو شویدووه په مسئولیت اولار وونه.

مشابهت سره لري مګر خج دغه ټولې ځانګړتیاوې نه لري، یوازې د کلمو د معنا په تغیر او د غږیزې بڼې په توپیر کې رول لري. د خج او فونیم یوبل څرګند او جوت توپیر دادی چې خج د غږیز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیستم یو مستقل عنصر دی، بلکې د فونیمونو(غږیز واحدونو) یو داسې ځرګندونه یا خصوصیت دی چې د یوې کلمې په څپه یز جوړښت کې جوتیږي.
مثلا: د پښتو ژبې دغه کلمه (ښکاري) د فونیم له نظره (ښ، ك، ا ، ر، ي) برخې دي. ولې په همدې فونیم کې یو ټاکلي غږ یا خج چې پر لومړي یادوهمې څپې کې ښکاره کیږي. لکه د (ښکاري) په کلمه کې چې خج پر لومړۍ څپې وي نو فعل حال دی یعنی دلیدل کیږي یا ځرګندیږي په معنا ، ولې په دوهمې څپې باندې خج د نوم حیثیت لري یعنی ښکارکوونکی. همداسی نور مثالونه.
اوس چې د سېګمینت او سوپر سیګمنت په معنا پوه شو نو راګرځو خپلې موضوع ته. دلته داهم باید وویل شي چې د عروضي جنبو په باب د خج، اهنګ او الحاق په نومونو سره ځرګندوني او څیړني شته دی. پنزل په پښتو ژبه کې درې ډوله خجونه (درونډ ، منځنی متوسط) او سپك) او درې ډوله اهنګونه (جګ، منځنی، کښتنی) ښودلي دي او همدارنګه وایې چې ښایې درې ډوله الحاق (خلاص Open) جزیې (فاصلوي Hyphen) او پوره (التصاقی Close و مومو او وریسې د خج او فونیمي تغییر، دافکسونو خج، د خج تغییرات سره د مثالونو ښودلي دي. وروسته تردې د جملو د خج او اهنګ په باپ د ترکیبونو د الحاق په برخه کې توضیحات ورکړې دي او د عروضي جنبې اولیك دود په باب څه خبرې هم شته دي، چې مونږ یې د موضوع د اوږدوالي له کبله ورنه تیریږو. همدارنګه ډاکتر زیار د خبري جملو د پاره ولیدونکی او سوالي جملو لپاره جګیدونکی اهنګ په ګوته کوي مګر خج یې بیا په دریو ډولو په دودیز ډول بېل کړی دی، چې د جملوي، لغوي هجایي په نومو سره یې نوملې. خو دلته څه غورهم په کار دی. ځکه دا خبره باید له یاده ونه باسو چې په جمله کې پر کلمو باندې د خج دریځ د جملو د اهنګ ټاکونکی هم وي.
خج معمولا په کلمو کې او د کلمو په ساختمانونو کې برخه لري د ژبې د صرفي ساختمان سره هم اړیکي ټینګوي او په جملو کې د جملوي فشار په توګه وظیفه ترسره کوي. په دې ترتیب سره اهنګ له اوږدو ساختمانو یعنی جملو، فقرو سره تړون او ارتباط لري او د هغوي د نحوي معنا ګانو ټاکونکی وي.
اهنګ په پښتو جملو کې ژبنی ارزښت لري. څنګه چې لیدل کیږي تر اوسه پورې په پښتو یا فارسي ژبو کې د اهنګ ډولونه درې یا (څلور) معیارونه په ګوته شوي دي. لکه خورا جګ اهنګ، جګ اهنګ، منځنی اهنګ او ټیټ اهنګ. د موضوع دروښانتیاله پاره یوه داسې جمله راوړو:

1- توریپیکی راغله. 2- توریپیکی راغله.

3- توریپیکی راغله! 4- توریپیکی! راغله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورتنیو جملو کې ترتیب او تشکیلوونکي اجزاوې کټ مټ سره یودي پرته له ځلورمې جملې څخه، ولې د اهنګونو له مخې معنوي بېلوالی یې پیژندل کیږي.
د نحوي تجزیې له مخې زمونږ پورتني مثالونه یعنی هره یوه جمله چې (معنوي توپیر سره لري) درې تشکیلوونکي برخې لریز دوې برخې یې په لیك کې ځرګندې دي لکه:
توریپیکی راغله. دغه جمله په اسمي او فعلي برخو سره بېلیږي چې او له برخه د جملې فاعل (مسند الیه) او دوهمه برخه یې فعل (مسند) دی. دریمه برخه یې په لیك کې نه انځوریږي په دې حساب بېل بېل اهنګونه په دغو جملو کې د ځلورو جملو معنا ټاکي یعنی د اهنګ توپیر د جملې د معنوي نوعیت سبب ګرځي.
په دې توګه غواړو د پښتو ژبې د جملو عروضي ځانګړني په جلا توګه په ګوته کړو.
اول: د پښتو ژبې دجملو عروضی خصوصیات:
د یوې جملې د ساختمان او جوړښت په خبرړ نه او مطالعه کې دغه لاندې عروضي نښې نښانې سره بیلول غواړو:
الف: اهنګ: په ژبه کې اهنګ دا وازد ټیټېدو او لوړیدو یو ډول زیروبم دی. په پښتو ژبه کې د نورو ډیرو ژبو په څېر داهنګ مفهوم خاص ارزښت لري ځکه هره ژبه د جملې او نورو غونډونو یو خاص اهنګ لري. د اهنګ بدلون او توپیر د جملې د معنا د بدلون سبب ګرځي. که څه هم د جملی جوړښت، فورم (شکل) به بدلون نه وي مونډلی خو همدغه اهنګ دی چې په دغه ډول جملو کې خبري او نا خبري جملې سره بیلوي.
د اهنګ د بدلون له مخې جملې د معنا له مخې په خبري، سوالیه، تعجبي، ندایي باندې ویشل کیږي[1].
که چیرې جملې د لیك د نښو له مخې بیلې کړای شي نو دا به یوه نیمګړې هڅه وي. د جملی د ډولونو ویش د معنا له مخې د عروضي خصوصیاتو له مخې کیږي. خوله بده مرغه په پښتو ژبه کې دغه عروضي برخه پوره او علمي نه ده څېړل شوې که کومې ویشنې شوې دې هغه هم اټکلي خبره ده مګر دغه کار به هغه وخت بشپړ او باوري وي چې لابراتواري ازموینه د جملو د عروضي ځانګړنې (اهنګ، فشار) په برخه کې ترسره شي. که د پښتو ژبې جملې (بشپړې او نابشپړې)

---

[1] ولوانوه. ل. زما یانکوایا. س. الف د خارجی محصلینو د پاره د ژبپوهن درسي کتاب، د مسکو پوهنتون چاپخانه، 1973، (36-41) مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داهنګك له مخې وځېرلې شي نو د جملې ډېر ډولونه به هم ځرګند شي خو دلته مونږ څه نا څه په دوديز ډول خبري، سوالي، تعجبي، ندايي او امري جملې د ځيلواهنګو نو په مرسته بيلوو. مونږ دغه مطلب د پوهاند الهام له روش جديد در تحقيق د ستور زبان دري) څخه راوړې دی.

1- خبري اهنګك: اوار پيل کيږي او بيالږ کښته (پروت) پای ته رسيږي. البته وليدونکی نرم اهنګ دی او په يو منځني لحن سره ويل کيږي.

نوټ: ددې لپاره چې د نورو جملو ترمنځ ښلوالی موښودلی وي نو د خبري جملې د اهنګك د پاره Intonation=I نښه راوړو ويا IC=1 فورم ورته ټاکو. په دې مانا:

I د Intonation لنډيز او (C) د Construction لنډيز په توګه:

مثال يې : عمومي ښه، خبري جمله: IC –1

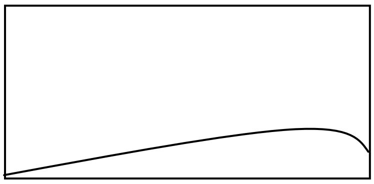

پسرلی د ځيلو خوږو وږمو سره راورسيد. د ګلانو سرونه وږمو ورو ورو او په خيال سره ښورول.

2- د پوښتني اهنګك: په هغه صورت کې چې په جمله کې د پوښتني کلمې ولرونو ددغه ډول جملې اهنګك لوړبيا ټيټ وي په دې توګه يې پيژنو:

IC- 2

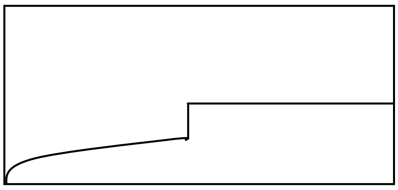

مثال:

چېرته تاسی روان ياست؟ ځوك ستاسی پوښتني ته راغلی و؟

بل په هغو جملو کې چې استفهاميه کلمه نه وي نو په دغه ډول جملو کې اهنګك ټيټ پيل کيږي او بيا نيغ پروت لوړ پاي ته رسيږي. لکه: تاسی دلته هره ورځ راځئ؟ تاسی له مونږ سره خبري کوئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

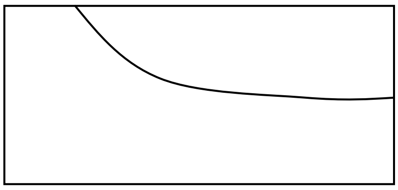

همدارنګه په داسي جملو کي چي د سوال او ځواب په توګه وي هم یو بل ډول اهنګ چي 4– IC په توګه راغلی دی. اهنګ په پای کي لوړیږي.

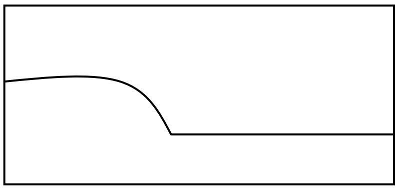

مثال:

مېله خلاصه شوه مونږ کورونو ته ولاړ واوتاسي؟

یادونه: هغه استفهامیه جملي چي ځواب یې هویانه وي اهنګ یې جیګېدونکی وي او د نورو استفهامیه جملو اهنګ په هغه برخه کي لوړیږي چي مطلوبه ځواب غوښتل شوی وي.

3- د تعجبي جملي اهنګ: هم تیټ پیل کیږي او بیا پورته مخ په ځوړ پای ته رسیږي مګر کله داسي هم پیښیږي چي لوړ پیل پریوتی پای ته رسي چي دا بیا د جملي د مطلب په تکي پوري اړه لري.

1- څه کارونه یې ونه کړل! 2- داهم شوه خبره! 3- ته هم لادومره شوې!! 4- دې ته لاګوره!

ب: په پښتو ژبه کي ځج:

هره ژبه د ځج ځانګړی سیستم لري او په هري ژبي کي د ځج دریځ په کلمه (لغت) او جمله کي یو له بله توپیر لري. ځج په بېلا بېلو ژبو کي بېلا بېلي ځانګړتیاوي لري. د ژبپوهانو په نظر په نړۍ کي داسي ژبي هم شته چي ځج یا لغوي ځج نه لري مګر داسي نوري ژبي دي چي ځج لرونکي وي دغه ځج لرونکي عناصر د ځانګړو خصوصیتونو او موقعیتونو له مخي سره توپیر هم لري. د نړۍ په ځینو ژبو کي لغوي ځج یو معین او ټاکلی ځای لري خو په ځینو نورو ژبو کي بیا د موقعیت او ځای له مخي متحرك (خوځند) دی.

په پښتو ژبه کي هره کلمه (مورفیم) ځانته ټاکلی ځج لري خو دا هم باید زیاته کړو چي د ټولو کلمو د ځج موقعیت یو ډول نه دی په ځینو کلمو کي پر لومړی څپې لکه (وسپنه، ګټه) په ځینو کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمنځنۍ څپې (لوړوالی، مغلواله، پښتنواله) او بیا کله د ځينو کليمو پرورستنۍ څپې لکـه (ګټـه، تللی وو) خج راځي بیا ځيني کلمې هم شته چې د هغو خج تغییر نه کوي لکه:

ختګر، ختګره، (ښځه، ښځې، ښځو).

په وینا کې خج لرونکې څپه د بې خجه څپې څخه په دې لاندنیو خصوصیاتو سره جلا کیږي.

1- فشار 2- د اهنګ جګوالی 3- اوږدوالی. د خجنې څپې دغه ځانګړتیاوې پـه بیلـو ژبـو کې سره توپیر لري.

دلتـه زمونږ مقصد د پښتـو ژبې خجن عناصر دي، پـه دې توګـه دغـه خجن عناصر (څپې) پـه عمومي توګه دوې څرګندې ځانګړتیاوې لري.

1- خجنه څپه نسبت بې خجه څپې ته په زیات فشار سره ویـل کیـږي. 2- خجنه څپـه نسبت بې خجه څپې ته اوږده ویل کیږي. ددې علت دادی چې په پښتـو ژبـه کې هغـه واول چې خـج لـرونکې څپې کې راغلی وي نسبت هغه واول ته چې په بې خجه څپې کې وي اوږدویل کیږي.

په همدې اساس په پښتو ژبه کې دنیا میکې خج موجود دی چې پر نورو عواملو سربېره د اهنګ او د غږ د اوږدوالي سره مستقیم ارتباط لري. په دې توګه خج په پښتو ژبـــه کې دوه څرګند خصوصیتونه لري یعنی پرکومې څپې چې خج راغلی وي هغه نظر بې خجه څپې ته اوږد او هم یې فشار زیات وي. څنګه چې د خج دریځ د پښتو ژبې په کلمو کې متحرک (خوځند) دی نو د پښتو ژبې په لغوي او ګرامري جوړښت کې ډیر ارزښت لري، یعنی خج په جمله کې د خپل اهمیت له مخې هم څو ډوله دی (منطقی، لغوي او د جملې خج) دغه د خج موقعیت د کلمې په معنا او مقصد باندې هم ډیره اغیزه کوي او د خج د موقعیت په اساس کلمې (الفاظ) (اسمي- فعلي) او نورو سره بېلېږي. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه راوړو:

1- (جاله) (خج پرلومړۍ څپې) ځاله، اشیانه.

یادونه: په داسـ حالتونو کـ چـ هلته خج بدلون مومی معمولا د رامري صیغو د جوړ ـت د بشپوونکو او مرستیالو وسیلو په حیث کارور نی اخیستل کیږي لکه: پلار، پلرونه او کله کله د دوو رامري صیغو بـ لتون یوازینۍ لاره داوي چـ د خج په واسطه یو له بله وپیژندل شي لکه (کـ ینه) خج پر لومړۍ یادوهم پـ باندې ولـ یني او تونکي مورفیمونه هـ کله بـ خجه نه وي لکه د جمع لاحقـ (ان، ونه) او فعلي لاحقـ (وو).

2- (جاله) (خج پر دوهمې (وروستۍ څپې) داوبو جاله.

3- (بوره)، (خج په لومړۍ څپې) زوی مړې

4- (بوره) (خج پر وروستۍ څپې) (خوږه) (قند).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاري- (خج پرلومړۍ څپې) فعل = ليدل کيږي. څرګنديږي، معلوميږي.
ښکاري، (خج په وروستۍ څپې) نوم = ښکار کوونکی. (فاعلی صفت)
تېره – (پر لومړۍ څپې) ماضي (تيره زمانه).
تېره (پر وروستۍ څپې) د پڅ ضد = تېز
جوړه – (پر لومړۍ څپې) سوله، روغه
جوړه- (په وروستۍ څپې) جفت، جامې، دناوې جوړه.
2- د خج د موقعيت په اساس دځينو کلمو ګرامري معناګاني ټاکل کيږي.
ننوتل- (خج پر وروستۍ څپه) (استمراری) جمع عدد ماضی فعل
ننوتل – (خج پر لومړۍ څپې) (مطلق جمع عدد ماضی فعل).
ننوت: (خج پر وروستۍ څپې) استمراري ماضي مفرد دريم شخص:
ننوت: (خج پر لومړۍ څپې) مطلقه ماضي مفرد دريم شخص.
که څه هم فشار په کلمو او د کلمو په ساختمانونو کې راځي يعنی يوه کلمه ممکن څو هجاوې ولري مګر ټول سيلابونه يو ډول نه ويل کيږي په دې معنا چې ددغو سيلابونو له ډلې څخه يو سيلاب نظر نوروته دروند ويل کيږي. دغه برخه د خج لرونکي هجا په نامه نومول کيږي. يعنی په دغه هيجا باندې فشار راوړل کيږي خو د کلمې نورې هجاوې کمزورې. او لنډې ويل کيږي. همدارنګه خج په جملو کې هم اغيزه ښندي يعنی که دجملې پريوه توکي باندې زيات فشار راشي هماغه توکی خجن کيږي او نور توکونه به يې بې خجه او يا کمزوري خجونه ولري.
دغه خجن توکي د نورو توکونو څخه زيات د مطلب ټکي بيانوي. د مثال په توګه
زه کورته ځم. يا ماليك وليکه.
په دې جملو کې که چېرې خج په (زه) – (ما) ضميرونو باندې چې د جملې فاعل هم دی راشي نو دلته مونږ سمدلاسه پوهيږو چې جمله د څوك او چا استفهامي ضميرونو په مرسته سواليه کيږي او يا برعکس که جمله د څوك او چاپه مرسته سواليه شي نومونږ پوهيږو چې په ځواب کې جملوی فشار د جملو د نورو برخو څخه (1) – په (زه) (2) – پر (ما) باندې زيات دی.
مګر که چېرې جمله د چېرې، چېرته يا څه او يا داسې نورو ژبنيو فورمونو په واسطه سواليه شي. نو پوهيږو چې په ځواب کې جملوي فشار پر (کور) (ليك) باندې راځي او يا که فشار په خبري جملو (زه کورته ځم) يا ماليك وليکه) کې د (کور) او (ليك) باندې زيات وي نوسواليه جمله د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(چيري- څه) او داسې نورو فورمونو په ذريعه سواليه کيږي. ولې که فشار پر (ځم) او (وليکه) فعلونو باندې زيات وي نو په ځواب کې هم فشار په دغه برخه باندې راځي. يا دا بل مثال: پسرلی راغی.

که فشار پر (پسرلي) راشي دويونکي مقصد د پسرلي څخه دی او که پر (راغی) باندې وي بيانو د پسرلي د راتګ مفهوم زيات ارزښت لري او پسرلي ته دويمه درجه ارزښت ورکول کيږي. همدغه راز په سواليه، تعجبي، امري جملو کې دغه قاعده د تطبيق وړ ده.

ج: بيلتون او پيوستون (فصل او وصل):

بيلتون يا وقفه په ترکيب (غونډ) او جمله کې د لفظي او نحوي ډلو (کلمو، ترکيبونو) د بېلولو له پاره راځي او همدارنګه د بېلتون (وقفې) له مخې د جملو په پاي کې يوه جمله له بلې نه جلا کيږي.

پيوستون يا اتصال: په ترکيبونو او جملو کې د مربوطه اجزاو ترمنځ الحاق او پيوستون ګڼل کيږي. په دې معنا سره چې دلته مقصد د کلمو، عبارتونو او جملو په برخه کې دوينا اصلي اوسمه بڼه ده په کومو کلمو، ترکيبونو يا جملو کې د بيلتون يا پيوستون ضرورت ليدل کيږي. دلته که د دووتوکونو (کلمو، غونډونو، جملو) پاي او پيل سره يو ځاي جوخت وويل شي يوه معنا او که بيل او جلا يعنی په يو څه ځنډ سره وويل شي، نو مطلب بدليږي، دلته بايد دا په نظر کې ونيول شي چې مطلب او مقصد په نوموړي، جملې او يا ترکيب کې څه شی دی او يا خو په ځينو ځايونو کې ددغو عناصرو معنا ګډوډه کيږي يا خو پوره او سم مطلب په لاس نه راځي. ددې مطلب د روښانولو له پاره د پښتو ژبې يو څو مثالونه راوړو. په دې لاندنيو جملو کې بېلتون او پيوستون په ښه توګه روښانه کيږي.

1- بريالی حيران، ناست دی.

2- نورګل زړور، ورغی.

3- سورګل ستومان، راغی.

4- نور محمد غمجن، لاړ.

په دغو جملو کې که چېري حيران، زړور، ستومان، غمجن د جملې د مسند اليه له متعلقاتو څخه وي نوپاتې برخه يې (ناست دي، ورغی، راغی، لاړ) د جملو (مسند) فعلونه دي.

همدارنګه يو بل مثال:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فریــاد فریــادي لاړ لــه دنیــا نــه ارمــاني
د مــرګ قاصــد تــه ګــوره راځــي ناګهانــه

د لومړي بیت مطلب د مخکنیو جملو په ترتیب سره پیوستون او بیلتون په توګه لولو لکه:
فریاد فریادي، فریاد، فریادي مګر په دوهم بیت کې د مرګ قاصد تـه ګـوره راځـي ناګهانـه، پـه اصل کې داسې لوستل کیږي. د مرګ قاصد ته یعنی وقفه (مکث) وروسته لـه (تـه) څخـه، مګـر کـه (ته) ارتباطی توری د قاصد د کلمې سره پیوست ونه ویل شي او څه پـه ځنډ سـره وویـل شـي نـو بیـا پورتنی مطلب له لاسه ورکوي. (ته) بیا د دویـم شـخص ضـمیر پـه توګـه مفهوم ورکوي چې د مطلب ټکی نه دی لکه د مرګ قاصد ته ګوره راځي ناګهانه.
بله نمونه: دازمانه، حیانه کوي.
بیلتون: دا زما- نه حیانه کوي (نفی، له ما څخه) مطلب دی، پیوسـتون: دا زمانـه) حیانـه کـوي. دلته (زمانه مقصد وخت او نوم دی).
په لاندې مثال کې دوه مشترك تکراري الفاظ وینو:
1- سورګل، حیران حیران کتل.
بیلتون په لومړي سرکې (سورګل) څخه وروسته یو څه ځند خامخا راځي چې حیـران حیـران کتـل د فعل قید په تکراري توګه ښیي او د فعل له پاره پیوستون ګڼل کیږي. د فاعل سره د پیوسـتون لـه پاره سورګل حیران، حیران کتل.
چې دلته سورګل حیران نه وروسته څه وقفه راشي نو لومړی حیـران د نـوم (فاعـل) مربوطـه برخـه جوړوي او دوهم حیران د فعل سره اړیکي لري. خو که چېرې د فاعل سره جوخت ونه ویل شي نو بیـا به داسې معنا ښندي.
1- بریالی، حیران ناست دی 2- نورګل- زړور راغی 3- سورګل، ستومان راغی 4- نورمحمد، غمجن لاړ.
په دې ترتیب حیران، زړور، ستومان- غمجن د فعل د مربوطاتو څخه دی یعنی د جملې دفعل سره یې فعلي ترکیبونه جوړ کړي او قیدي معناګانې ښندي یعنی دغه صفتونه د قید په توګه وظیفه ترسره کوي. یادغه لاندې ترکیبونه په جمله کې ګورو.
د زړه سـوي اهونـه یـې لـه خولې نـه پورتـه کیـږي. پـه دغـه جملـه کـې دوه ځایـه د فصـل او وصـل مثالونه وینو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول: دجملې مبتدا (د زړه سوي اهونه) که د زړه سوي نه وروسته لږ څه مکث وکړای شي او وریسي (اهونه) وویل شي نو دغه د اضافي ترکیب په توګه د لسوزي (زړه سوي) په مفهوم د یوه مجرد نوم معنا او مفهوم رسوي چې په دغه ترکیب کې (زړه سوی) مضاف الیه او اهونه مضاف ګڼل کیږي. خو که چیرې دا ډول ویل شي: د زړه، سوي اهونه نو دلته بیا (زړه) مضاف الیه او سوي اهونه (توصیفی ترکیب) مضاف دی چې په منطقي لحاظ د زړه، سوي اهونه سم بریښي.

دویم ددغه جملې د خبر برخه هم ګورو.

1- له خولې نه، پورته کیږي او که بیا دغه فعلي برخه (مسند) داسي ولولو: (له خولې، نه پورته کیږي) دلته بیا منفی فعل څرګندیږي چې البته مطلب د نفي صورت نه دی.

دویم: په پښتو ژبه کې دجملې نحوي خصوصیتونه (ځانګړتیاوي):

څنګه چې ښکاره ده هر ډول کلمې او مورفیمونه په جلا او پرته له ارتباطه پوره او بشپړه معنا نه ورکوي نو په دې توګه هر ترکیب ته (غونډ- جمله) پرته له نحوي ځانګړني (خصوصیاتو) څخه جمله نه شوو یلای مګر هغه الفاظ او مورفیمونه او (غونډونه) چې یو بل سره نحوي رابطه ولري جمله، ترکیب، غونډ ورته ویلی شو.

دلته مونږ په جملو کې د کلمو، مورفیمو، (اسمي، فعلي) غونډونو ترمنځ نحوي رابطه په لاندې توګه بیانوو:

الف: مطابقت (سمون):

د مطابقت معنا هغه ده چې په ترکیبونو کې (1) د کلمو ترمنځ او په جمله کې د جملې د اجزاو یا غونډونو (اسمي- فعلي) ترمنځ ګرامري مطابقت موجود وي دغه مطابقت او سمون د جملې د فاعل او فعل یا مبتدا او خبر ترمنځ د عدد، جنس او شخص له مخې په نظر کې نیول کیږي.

د عدد له پلوه مطابقت:

هغه وي چې دجملې ارکان (اجزا) د عدد (مفرد، جمع) له مخې سره سمون ولري. که چېرې د جملې د مبتدا فاعل برخه (مفرد) یووي یا (جمع) ډیر کسان وي نو د خبر (فعل) برخه هم ورسره د مفرد یا جمع په شکل راوړل کیږي.

د جنس له پلوه سمون او مطابقت:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که فاعل ښځینه جنس وي فعل ورسره په ښځینه ډول کارول کیږي او که فاعل نارینه جنس وي نو د جملې فعل ورسره د نارینه په ډول راوړل کیږي.

د شخص له مخې مطآبقت او سمون:

هغه دی چې په جمله کې (فاعل، مسند الیه، مبتدا) هر یو شخص (لومړی- دویم – دریم) راغلی وي نو (فعل، مسند ، خبر) ورسره سم وکارول شي.

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند سمون:

په پښتو ژبه کې د مسند الیه او مسند رابطه اوسمون د فعل په ډول او ګروپ پورې اړه لري. د نحوي وضعیت له مخې دپښتو ټول فعلونه په دوو اساسي ډلو ویشل کیږي (لازمي او متعدي) یو: د ټولو لازمي او متعدي فعلونو په حالیه (ناتېره) ګروپ کې د فعل او فاعل ترمنځ مطابقت وي.

دوه:د متعدي (معلوم او مجهول) افعالو په ماضیه (تېره) ګروپ کې د فعل او مفعول ترمنځ مطابقت لیدل کیږي.

د موضوع د روښانولو لپاره دغه لاندې مثالونه راوړو:

الف: په لازمي فعلونو کې د فعل او فاعل سمون په لاندې توګه دی:

لازمي فعل په تېره زمانه کې:

1- زه پرون له پوهنتون څخه کورته راغلم.
2- مونږ پرون له پوهنتون څخه کورته راغلو.
3- ته پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.
4- تاسې پرون له پوهنتون څخه کورته راغلئ.
5- دی پرون له پوهنتون څخه کور ته راغی.
6- دوي پرون له پوهنتون څخه کورته راغلل.
7- دا پرون له پوهنتون څخه کورته راغله.
8- دوی پرون له پوهنتون څخه کورته راغلې.

په دغو مثالونو کې ګورو چې فعل (لازمي) د جملې له فاعل سره په تېره زمانه کې د عدد او شخص له مخې سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- لاژمي فعل مطابقت په اوسنۍ (ناتیره) زمانه کې د فاعل سره:

1- زه ستالیدو له پاره راځم	مونږ ستالیدو له پاره راځو.
2- ته زما لیدو له پاره راځې	تاسې زما لیدو له پاره راځئ.
3- دی، دا زما لیدو له پاره راځي	دوي زمالیدو له پاره راځي.

په دغو جملو کې د فعل سمون د فاعل سره د شخص او عدد له مخې جوت دی ولې د درېیم شخص مطابقت د فعل سره د جنس، عدد له مخې نه ښکاري ځکه یو ډول تصریف شوی دی.

ب: د متعدي (معلوم) فعل مطابقت:

1- اوسنۍ زمانه:

مفرد	جمع
1- زه مقاله لیکم	مونږ مقاله لیکو
2- ته مقاله لیکې	تاسی مقاله لیکئ.
3- دی مقاله لیکي	دوي مقاله لیکي.
4- دا مقاله لیکي	دوی مقاله لیکي.

2- د متعدي (معلوم) فعل مطابقت په تېره زمانه کې:

مفرد	جمع
ملالۍ زه لیدم	پلوشې مونږ لیدلو
ملالۍ ته لیدې	وریښمینې تاسی لیدلئ.
زرمینې دی لیده	ګل پاڼې دوي لیدل
زرمینې دا لیدله	ګل پاڼې دوي لیدلې[1].

بله بیلګه:

(که چا خپل ځان وپېژاند ، خپل تاریخ، خپل قوم، خپل هیـواد یې وپیژانـد خپلـه خاوره او خپله ختـه یې وپیژند لـه. . . او کـه نـه دغـه یې ونـه پیژندل نو ...

په لوړ مثال کې خپل ځان، خپل تاریخ، خپل قوم او خپل هیواد هر یو د مفعول په توګه دي چې د جنس او عدد له مخې مفرد ، مذکر ګڼل کیږي نو فعل یې هم د مفعول سره په هماغه توګه (وپیژاند)

[1] دجنس، عدد، شخص درېواړوله مخی سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمون لري. او بيا (خپله خاوره) (خپله ختېه) د مفعول په توګه ښځينه مفرد جنس دی او فعل يې ښځينه جنس مفرد په توګه ورسره سمون کوي.

همدارنګه (ونه پېژندل) د جمع په توګه د مخکنيو برخو له پاره د جمع په صورت کې د ډيرو مفعولونو سره سمون او مطابقت ښودلی دی.

ج: د متعدي مجهول فعل سمون:

په هغو جملو کې چې دغه ډول متعدي فعلونه وي د فعل (مسند) سمون او مطابقت په دواړو زمانو کې (ناتېره = تېره) د مفعول سره ضروري دی ځکه چې دلته د فاعل د نيشتوالي په وجه مفعول د نائب فاعل (مسند اليه) وظيفه ترسره کوي او په دې وجه ورته د فاعل نائيب هم وايي.

1- متعدي مجهول فعل په اوسنۍ زمانه کې:

اوس نوی پلان جوړيږي. اوس نوي پلانونه جوړيږي.

تاسي ځورول کيږئ. دوي او مونږ ځورول کيږو.

په دغو مثالونو کې (نوی پلان) (نوي پلانونه) (تاسی) دوي او مونږ مفعول (نايب) او فعل ورسره سمون لري.

2- متعدي مجهول فعل په تېره زمانه کې:

کور وساتل شو	کورونه وساتل شول
ونه پرې شوه	مضمونونه وليکل شول
ځمکه خړو به شوه	ونې پرې شوې
مضمون وليکل شو	ځمکې خړوبې شوې

په لوړو مثالونو کې کور، مضمون (نرينه، مفرد) کورونه، مضمونونه (نرينه، جمع) دي. فعلونه يې هم د مفرد او جمع صورتونه ښيي. همدارنګه (ونه، ځمکه) ښځينه مفرد نومونه دي او (ونې، ځمکې) د ښځينه جمع نومونه دي نو فعلونه ورسره د جنس، عدد له مخې په هم هغه ډول سمون لري.

يادونه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(په پښتو ژبه کې کله په یوه مجهوله فعلي جمله کې د مفعول سره فاعل هم په ارتباطي حالت کې راوړل کېږي مګر په فعل باندې دغه فاعل مخامخ اثر نه اچوي نوځکه یوازې د مفعول تابع ګڼل کېږي[1] لکه:

دا لیک د ملالۍ له خوا لیکل شوی دی. دا لیکونه د ملالۍ له خوا لیکل شوي دي.

په پښتو ژبه کې د مجهول فعل یو بل شکل هم شته چې دلته هم مفعول د نائب فاعل حیثیت لري لکه: دا هلك وهل غواړي، هلته تلل غواړي. ده وهل غوښتل.

دا جملې د معنا له مخې د مجهول فعل رنګ لري ولې چې وهونکی او تلونکی په کې نه ښکاري خو په لفظي توګه د معلوم فعل رنګ لري، خو بیا هم فعل په کې د مفعول تابع دی چې ورسره سمون لري.

د پښتو ژبې په هغه ډله فعلونو کې چې کومکي فعل او یو اسمي جز (نوم، صفت، قید، عدد) سره یو ځای اسمي، فعلي ترکیبونه یې جوړ کړي وي چې مطلق فعلي مونډ جوړ وي په دغه ډله فعلونو کې د فعل لومړنی برخه (عنصر صفت، قید) هم د جنس عدد له مخې د فاعل یا مفعول سره سمون ښیي.

بیلګې: د ناتیرې زماني بشپړ شکل:

زه جوړ شم. ته جوړ شې. زه جوړه شم. ته جوړه شې. ځلمی روغ دی. ځلمی ناروغ دی. ملالۍ روغه ده. ملالۍ ناروغه ده.

د تیرې زماني بشپړ صورت:

زه جوړ شوم. ته جوړ شوې. دا جوړه شوه. دوی جوړې شوې.

مېلمه لوند شو. کوربه ړوند شو. مېلمنه لمده شوه.

مېلمانه لانده شول. کوربانه ړانده شول. مېلمنې لمدې شوې.

همدارنګه فعلی صفات د نژدې او لرې تیرې زماني په ترکیبونو کې هم د اسمي صورتونو په څېر د جنس، عدد څرګندونه کوي لکه:

زه تللی یم (مذکر) زه تللې یم (مونث) یا سړکال ښه باران وریدلی دی، سږکال ډېره واوره وریدلې ده.

---

[1] پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك 1370 لمریز کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنگه کله هم د مفعول او د مرکب فعل داسمي (عنصر) په منځ کې مطابقت ليدل کيږي ولی په اصل کې د جملې دفعل او فاعل ترمنځ مطابقت له ورايه ښکاري.

زه به ميوه پاکه کړم. زه به ناك پاك کړم:

دلته (زه) فاعل دی او د کړم سره مطابقت لري ولې (ميوه) مفعول يې د فعل داسمي برخې (پاك) سره د جنس او عدد له مخې مطابقت ښکاره کوي.

ځکه ميوه مونث نوم دی (پاکه) مونث شکل لري او (ناك) مذکر (پاك) هم مذکر دی يا دا بل مثال د جمع په صورت کې ګورو:

مونږ به ميوې پاکې کړو. زه به مڼې سپينې کړم.

بله مهمه خبره د مسند اليه او مسند د سمون په برخه کې داده:

په هغو جملو کې چې قيدونه د فعل د متعلقاتو په توګه راغلی وي نو دغه قيود بيا د فعل نه دمخه راځي او دفعل څرنګوالی او کيفيت ښيي. قيود د مطابقت او سمون له مخې[1] د فعل سره فعلی غونډ جوړوي، نوځکه که چېرې يو فعل د فاعل تابع وي نو دغه مربوطه قيود هم د فاعل تابع ياورسره سمون کوي. يا په بله وينا قيدونه هم د فاعل د پاره تصريف کيږي لکه:

1- د لازمی فعل سره د قيدونو استعمال او سمون: که چېرې قيد د لازمي فعل سره راشي نو بيا قيد او لازمي فعل د فاعل سره سمون کوي (په دواړو زمانوکې).

مفرد – زمرك د خپلواکۍ په جشن کې توند توند ګرځي (ګرځيد).

ملالۍ د خپلې خور په واده کې توده توده ګرځي (ګرځيده)

جمع، پوه خلك د ژوند په ډګر کې پاخه پاخه قدمونه ږدي.

دغه مېلمنې تودې تودې ګرځي. (ګرځيدې).

د متعدي فعل سره د قيدونو استعمال او مطابقت:

د متعدي فعل سره په اوسنۍ زمانه کې فعل د فاعل سره سمون ښيي او قيد د مفعول سره مطابقت ښکندوي:

زه دغه ليکوال پوخ پيژنم	زه دغه ليکوالان پاخه پيژنم
زه دغه ليکواله پخه پيژنم	زه دغه ليکوالې پخې پيژنم

---

[1] مطلقی أل ترکيبونه د جنس، عدد، شخص له مخ د فاعل او فعل سره سمون ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغو مثالونو کې فعل د فاعل سره سمون کوي مګر په دغو جملو کې پوخ د پېژندل سره یو مرکب فعل (متمم) جوړ کړی دی نو دغه د فعل اسمي جز، د مفعول سره مطابقت کړی او دفعل دویم توکی یې (پېژندل) د فاعل سره سمون ښودلی دی.

2- متعدي فعل او قید په تیره زمانه کې:

بېلګې: ما دغه سړی پوخ وپېژند. (مفرد مذکر).

مادغه ښځه پخه وپېژنده (مفرد مونث).

مادغه هلکان پاخه وپېژندل (جمع مذکر).

مادغه تور سرې پخې وپېژندلې (جمع مونث).

په دغو مثالونو کې فعل او قید په ګډه (دواړه) د مفعول سره سمون لري.

3- په متعدي مجهولو فعلونو کې هم داسې راوړو:

1- ناتیره زمانه.

ډوډۍ تو ده توده خوړ له کیږي. ډوډۍ تودې تودې خوړلې کیږي.

2- تیره زمانه:

ډوډۍ ګانې سړې سړې خوړل کیدې. ډوډۍ ګانې سړې سړې وخوړل شوې.

دلته ګورو چې په دواړو زمانو کې فاعل نشته ډوډۍ ګانې مفعول (د فاعل نایب) دي نو فعل او قیود یو ځای ورسره سمون ښیي.

د موضوع د ښه روښانولو د پاره په لاندې توګه د جملو داجزاو ترمنځ لومړی د عدد بیا د جنس او وریسې د شخص له مخې برابرتیا او سمون سره د مثالونو راوړو:

1- په جمله کې دعدد له پلوه د مبتدا (مسند الیه، فاعل) او خبر (مسند ، فعل) مطابقت:

لیدل کیږي چې په پښتو ژبه کې فعل د فاعل یا د مفعول دپاره تصریفیږي نو په دغه صورت کې فعل د فاعل یا مفعول سره تابعیت او مطابقت ځرګندوي په دې معنا که د جملې (فاعل، مفعول مفرد یا جمع وي نو فعل یا خبر هم د مفرد یا جمع په توګه راځي لکه:

1- چې (فاعل (مسند الیه) مفرد وي.

1- دی دهاتې په غوږ کې ویده دی. 2- هغه په کومو چرتونو کې ډوب دی.

3- ځلمی د برکلي د خان نوکر دی. 4- ځلمی ګرم نه دی بلکې ملالې ګرمه ده.

2- فاعل (مسند الیه) د جمع عددوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادب کې د قلندر په نامه ځلورتنه شاعران تېر شوي دي.
- دوي لا خبرنه دي. دوي د چا نوګران دي.
- د پښتونخوا په سيمه کې درې لوی ادبي مرکزونه منځ ته راغلي دي.
- دوي لاخبرې نه وې چې کډې رواني شوې.
د مفعول مثالونه:
ملالۍ کتاب ولوست (مفعول مفرد ، مذکر).
اخك کتابچه ورکه کړه. (مفعول مفرد ، مونث) ملالۍ کتابونه ولټول، ولوستل (مفعول جمع مذکر).
ده کتابونه وليکل، (مفعول جمع مذکر)، ده کتابچې راوړلې (مفعول جمع مونث) دې مقالې وليکلې (مفعول جمع مونث).

2- د جنس مطابقت اوسمون:

د جنس سمون په دې معنا ، که د جملې فاعل (مسند اليه) د جنس له پلوه ښځينه جنس وي نو بيا (فعل، مسند) مونث راوړل کيږي. او که نارينه جنس وي نو بيا فعل مذکر کارول کيږي.
د مبتداء او خبر سمون په اسميه او فعليه جملو کې لازمي دی.
1- پسرلی راغی 2- ژمی ولاړ (تېر شو) 3- پخوانۍ دوره تېره شوه. 4- ملالۍ په دې لاره تېره شوه.
5- پخواني کارونه تېر شول 6- پخوانۍ زمانې تېرې شوې.
په اسميه جمله کې:
1- دغه کتاب زما د ورور دی. 2- دغه کتابچه زما د ورور ده.
په اسميه جملو کې چې د مبتداء او خبر برخې دواړه اسمونه وي نوکومکي فعل د نژدې والي په وجه د خبر تابع کيږي.
مسند اليه + مسند + اسناد
1- ظلم زور دی. (مذکر) 2- پوهنه رڼا ده (مونث).
ظلم ګناه ده. علم رڼا ده. علم روښنايي ده. ځورونه ظلم دی.
د فعل سمون د مفعول سره د جنس له مخې:
الف: مفعول (جمع مذکر) + فعل (جمع مذکر).
ګلان وکرل شول. ديوالونه اخيړ شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب: مفعول (جمع مونث) + فعل (جمع مونث).

مقالي خپرې شوې. ورځپاڼې وویشل شوې.

مفعول د (نایب فاعل) مسند الیه دنده تر سره کوي.

په ماضي متعدي معلوم فعل کې د فعل مطابقت له مفعول سره د جنس له مخې:

الف: فاعل + مفعول (مذکر) + فعل (مذکر).

مالیار باغونه اوبه کړل. مالیار ګلان وکرل.

ب: فاعل + مفعول (مونث) + فعل (مونث).

ښوال د ګلانو غونچې جوړې کړې.

ښوال د ګلانو سرې سپینې ګیډۍ راوړلې.

یادونه: په هغو جملو کې چې دمبتدا برخه دوه نومونه د عطف په توګه راغلي وي هم د جمع حکم لري د جنس له مخې د جمع مذکر یا جمع مونث حکم لري او فعل ورسره په هماغه توګه سمون کوي.

الف: 1- دا چاینکونه او پیالې ماتې شوي دي. 2- پیالې او چاینکونه مات شول. 3- د ښار کوڅې او سړکونه خراب دي. 4- سړکونه او کوڅې خرابې دي. 5- هلکان او نجونې رابللې شوي دي. 6- نجونې او هلکان رابلل شوي دي.

3- د مسند الیه او مسند سمون د شخص له مخې:

په جمله کې د شخص سمون دا معنا لري چې فعل (مسند) باید د هر یوه وګړي (شخص) (1-2-3) سره سم راوړل شي.

که په جمله کې د جملې فاعل یا مفعول (1-2-3) وګړي وي فعل ورسره سم د (1-2-3).

وګړي له پاره سمون کوي.

الف: فاعل (مسند الیه) لومړی شخص + فعلی ریشه + د لومړي شخص مقید مورفیم (فعلي خاتمه) لکه: چې ارمان کوم تاله به ژړاته نه درځم.

په دغه مثال کې (کوم)، (درځم) د لومړي شخص ټاکنه او مطابقت دی. بله بیلګه:

1- زه یوې فیصلې ته راغلی وم. 2- زه خو دلته پاتې کیدای نه شم.

ب: فاعل (مسند الیه) دوهم شخص + فعلی ریشه + د دویم شخص مقید مورفیم (فعلی خاتمه ته راغلې. چیرې تللې (تللی) وې؟ تاسې راغلئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: فاعل دريم شخص + فعلی ريشه + د دريم شخص مقيد مورفيم (فعلی خاتمه):
دی راغی. دوي راغلل. دا راغله. دوي راغللې.

په پښتو ژبه کې د مطابقت ځينې نورې قاعدې:

اول: په پښتو ژبه کې په لاندې مواردو کې فعل (خبر) د جمع په توګه راوړل کيږي.
1- په هغو جملو کې چې مسند اليه (فاعل) او (مفعول) د جمع عدد په توګه (نومونه، ضميرونه، صفتونه) راغلی وي نو فعل د فاعل يا مفعول سره د مطابقت په ډول جمع راځي لکه:
فاعل (جمع عدد) + فعل (جمع عدد):
هلکان راغلل. نجونې راغللې. مبتدا (جمع- عدد مذکر) + خبر (جمع عدد مذکر).
کاغذونه پر ميز پاندې پراته دي.
مبتدا (جمع عدد مونث) + خبر (جمع عدد مونث) کتابچې پرميز باندې پرتې دي.
دويم: په هغو جملو کې چې فاعل يا مفعول (مسند ،اليه، فاعل) د عطف په صورت کې دوه نومونه (يو مذکر بل مونث) وي صفات د کومکي فعل له ترکيب سره د قاعدې له مخې د نږدې فاعل يا نږدې مفعول تابع کيږي.
1- د مفرد په ډول نومونه د جملې مسند اليه، مسند .
د خوشحال خان په افکارو کې ملي جذبه او جوش پروت دی.
يا داسې هم راځي: ملي جذبه او جوش د خوشحال خان په افکارو کې پروت دی يا په دې توګه:
د حميد بابا په اشعارو کې مجاز او استعاره پرته ده.
همدارنګه په دې لاندې مثال کې هم ګورو چې د جملې مسند اليه (مفعول) هم دوه نومونه (مذکر- مونث) دي چې د جملې وروستۍ برخه (فعل) د نږدې مفعول سره سمون لري.
دوي قانون او لاره برابره کړه. دوي لاره او قانون برابر کړ.
درييم: که چيرې مسند اليه (فاعل) يا (مفعول) د جمع نومونه وي[1] د عطف په صورت کې راشي نو بيا مسند (فعل) نږدې فاعل يا مفعول تابع دی. هلکان او نجونې راغلې.
نجونې او هلکان راغلل.

---

[1] يو جمع مذکر او بل جمع مونث وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلورم: که چېرې داسې جملې وي چې فاعل (مسند الیه) یا نایب فاعل (مفعول) دوه هم جنسه نومونه د عطف په توګه راغلي وي نو فعل هم د جمع په توګه ورسره راځي لکه:

1- نارینه نومونه

نوم + او + نوم + فعل

اتل او بریالی لاړل.

زمرك او اتل راروان دي.

ښځینه نومونه

نوم + او + نوم + فعل

ملالۍ او توریپکۍ لاړلې

پاڼه او لښته راروانې دي.

ملالۍ او غازي ادې د جګړې قهرمانې ښځې دي.

2- د مفعول په توګه:

فاعل + مفعول + فعل

مذکر

مونږ اتل او زمرك ولیدل.

فاعل + مفعول + فعل

مونث

مونږ ملالۍ او توریپکۍ ولیدلې

پنځم: که د جملې فاعل یا مفعول دوه نومونه یو نارینه او بل ښځینه جنس د عطف په صورت کې راغلي وي فعل د جمع مذکر په توګه راځي لکه:

فاعل

نارینه + او + ښځینه

اتل او ملالۍ له ښوونځي څخه راغلل.

فاعل

ښځینه نوم + او + نارینه نوم

ګلالۍ او خلمی له ښوونځي څخه راغلل.

د مفعول مثال:

فاعل + مفعول + فعل

(مذکر) نارینه او (مونث) ښځینه

ماناك او منه وخوړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مامنځه او ناك و خوړل.

شپږم: خبر د جمع په توګه هغه وخت راځي چې د جملې فاعل او يا مفعول د جنس نومونه وي.

1- اوبه پاكې دي. او به رواني شوې

2- غنم پاك دي. په كرونده كې غنم شنه شوي دي.

په ژرنده كې غنم اوړه شوي دي.

د مفعول په توګه: د جنس نومونو سره فعل دجمع (عدد ، جنس) په توګه راځي لكه:

1- هغه اوبه تويې كړلې. 2- بزګر غنم وكړل. 3- په ژرنده كې غنم يې اوړه كړل.

4- په تيم كې يې تيل راوړل. 5- دوې ډير غوړي وخوړل.

اووم: كه په جمله كې مسند اليه (فاعل) د عدد (شمير) نومونه وي پرته له يوه څخه د نورو تولو اعدادو سره فعل د جمع په توګه راځي لكه: دوه لاړل. دري كښيناستل. دوې پاڅيدلې. څلور-پنځه – شل پاڅيدل.

ب: عدد د مفعول په توګه: دوه مې وليدل. دري مې وليدلې، څلوريې وپرځول. لس يې وتښتول.

اتم: هغه وخت فعل د جمع په توګه راځي چې مصدر (فعلی نوم) د مفعول په توګه د متعدي ماضی فعل سره راغلی وي لكه:

دوي د خان سره ښه كرل ريبل كړي دي. مونږ ورسره ليدل كتل وكړل.

ده وهل كړيدي. هغه ښكنځل كول.

نهم : الف) كه د (څو، څوك) استفهامي ضمير د فاعل په توګه راشي خبر يا فعل د جمع په توګه راځي. څوك د مفرد د پاره هم راځي.

څورا غلل؟ يا څو تنه راغلل؟

څو ناست دي؟ څو تنه ناست دي؟

څو كښيناستل؟ څو ناست دي؟ څوك ناست دی؟ څوك ناست دي؟

ب: كه د څه، څو، څومره استفهامي ضميرونه په جمله كې د مفعول په بڼه راغلي وي (خبر، فعل) جمع راځي.

1- څه دې ليدلي دي 2- تا څه وليدل

3- ما څه وكتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- څه مې ولیکل یا ونه لیکل.
5- نه یې څه وکتل او نه یې څه ولیدل.
2- څو دې راوړل؟ څو یې وخوړل؟
3- څومره دې وژړل؟ څومره دې وکړل؟ ماڅومره زیات وخوړل؟
مرکب ترکیبي بڼه هم دغه قاعده ساتي لکه: یو څه مې ولیکل. څه ناڅه مې کړي دي، څه نا څه یې لیکلي دي.
لسم: په هغو جملو کې چې (مسند الیه، فاعل، مبتدا) د (1-2-3) شخصي ضمیرونه وي په دې معنا چې د یوه نه زیات ضمیرونه د عطف په صورت کې راغلي وي نو (مسند ، فعل، خبر) د جمع په توګه راځي.
الف- 1- لومړی شخص + او + دوهم شخص + فعل.
زه او ته به سره خبرې کوو.
2- لومړی شخص + او+ دریيم شخص + فعل
زه او (دی یا دا) به سره ګورو.
3- لومړی شخص دوهم شخص + دریم شخص + فعل
زه ته او (دی، دا) به سبا ننګرهار ته ځو.
ب: دویم شخص + او + دریيم شخص + فعل
1- ته او (دی، دا) به کورونه جوړ کړئ.
2- ته او هغه به راشئ.
3- (دا، دی او ته به ولاړ شئ.
په لوړ و مثالونو کې لیدل کیږي چې فعلونه د جمعې په بڼه راغلي دي او دفعل د جمع صیغه د الف (1-2-3) مثالونو کې د لومړي شخص په توګه جمع شوی او دب (1-2-3) مثالونو کې د دوهم شخص د جمع په توګه راغلي دي[1].

ب: ترتیب: د پښتو ژبې په جملو کې د کلمو د ترتیب مسایل:

---

(1) په پ تو ژبه ک 2-3 شخص د لومړي شخص تابع وي.
- شخص د دوهم تابع کیإي همدغه قاعده په مفعولي صورت ک هم را ي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اصل کې ترتیب د جملو، غونډونو د اجزاو ترمنځ یو ټاکلی نظم او ترتیب څخه عبارت دی چې دغه اجزاوې بیا په خپلو منځو کې نحوي رابطې ولري.

د یوې جملې د اجزاو د ترتیب څخه مطلب په یوې جملې کې د جملې درغنده توکونو (مورفیمونو او کلمو) د پرله پسې راوړ لو ترتیب او د هغو اجزاو نظم او ترتیب چې د جملې برخې (اجزا) جوړ وي په نظر کې نیول کیږي. په لاندې توګه یې شرح کوو:

اول – په پښتو ژبه کې دجملې د اساسي غړو ترتیب:

لومړی د جملې اساسي غړي (فاعل، مسند الیه) او (فعل، مسند) په پام کې نیسو. ددې له پاره چې د جملې د غړو د دریځ په باب څرګندونه وشي ښایي دا زیاته کړو، چې په پښتو ژبه کې یوه جمله لږ تر لږه د دوو اساسي برخو څخه لاس ته راځي:

الف: مبتدا (مسند الیه فاعل) چې په جمله کې دیوه اسمي توکي یا اسمي غونډ یا غونډونو څخه جوړ شوي وي.

ب: خبر (مسند-فعل) چې په جمله کې د یوه فعل یا فعلي غونډ یا غونډونو څخه جوړ شوي وي.

په دغه اسمي او فعلي ترکیبونو (مسند الیه او مسند) کې د بېلا بېلو توکونو داجزاو ترتیب او ټاکنه او د هغوي رابطه په هرې ژبې کې جلا او بېلې ځانګړنې لري.

په پښتو ژبه کې یوه ډېره لنډه جمله یوازې د یوه فعلي صورت څخه هم لاس ته راځي. ځکه فعلي صورت د فعل، مونږ د اصل او فعلي خاتمې سره د مسند او مسند الیه وظیفه تر سره کوي.

لکه: ګور + م   ولاړ + و   تللی + وم   پاخیدلي + یم.

(که څه هم دلته د مستقیم فاعل (نوم) ذکر په جمله کې نشته).

همدارنګه د فعل سره داسمي ډلو ترکیبونه اداتي ډلو ترکیبونه هر یو ځان ته یوه جمله جوړ وي.

پاخیږه!   دلته راشه!   خبره واروه!

لاس اوږ دوم.   ورتلل شو.   هلته راغلی.

په لوړ ومثالونو کې د شخص، عدد ډله د فعلي پسینو (خاتمو) په واسطه څرګندیږي. لومړي درې مثالونه ددویم شخص مفرد، څلورم مثال د لومړی شخص مفرد، پنځم مثال د لومړي شخص جمع، شپږمه بیلګه ددویم شخص جمع جملې ښیي. په دې توګه د څرګند نوم فاعل ذکر نشته یا حذف دی.

دویم: په نحوي جوړښت کې د جملو داجزاو (کلیمو) ترتیب:

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګنده ده،چې په پښتو ژبه کې یوه جمله د دوو اساسي (اصلي) برخو (مسند الیه او مسند) څخه جوړه یا ترکیب شوې وي په هغو جملو کې چې لازمي فعل یا متعدي معلوم فعلونه راغلي وي نو د نومونو و جملو فاعل ځانته او یا د خپلو مربوطه توکونو سره د مسند الیه (مبتدا) په توګه راځي. او که دجملې فعل متعدي مجهول وي نو بیا مفعول ځانته یا د خپلو مربوطه توکونو (اجزا) سره د مسند الیه په توګه راځي.

لازمي فعلونو کې قیدونه، نومونه، عددونه او نور ادات ارتیکل د فعل سره د متعلقاتو (مربوطاتو) په توګه د جملې د مسند په حیث راځي. یوازې په متعدي معلوم کې ورسره مفعول (Object) هم د فعل د متعلقاتو بشپړونکې برخې په توګه وي. د موضوع دروښانولو له پاره د مسند الیه او مسند متعلقات هر یو جلا جلا په لاندې مثالونو کې تر څېړنې لاندې نیسو.

الف: د مسند الیه (فاعل) متعلقات (توابع):

په پیل یا مبتدا کې فاعل (نوم) د خپلو توابعو څخه وروسته راځي یعنې فاعل (مسند الیه اصلي زړی تر ټولو مربوطه بر خو وروسته راځي تر فاعل (نوم) د مخه د فاعل نژدې ټاکوونکې لکه (صفت، عدد ، نوم، ادات) راځي او په پای کې (نوم) راوړل کیږي.

دمسند الیه توابع د صفت او بیان په توګه یا د تاکید په شکل او یا به د بدل او عطف په بڼه وي په مبتدا کې د اجزا و ترتیب داسې راځي:

لازمي فعل سره:

1- مبتدا (فاعل + خبر (فعل)

(یوازې د یوه نوم په توګه) هلك + راغی.

(د نوم مربوط برخه (صفت + نوم)- هوښیار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (قید + صفت + نوم) ډیر هوښیار هلك + راغی.

د نوم مربوطه برخې (تاکید + قید + صفت +نوم) (خورا ډېر هوښیار هلك + راغی.

(ټاکلی عدد + تاکید + قید + صفت + نوم) یو خورا ډېر هوښیار هلك + راغی.

معینه ټاکلی عدد + توصیفی ترکیب:

اشاره + عددي مرکب ترکیب، دغه یو خورا ډیر هوښیار هلك + راغی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ترتيب صفت تر موصوف د مخه عدد تر معدود د مخه او اشاره تر مشار اليه د مخه ذکر شوی دی او اړيکي ددغو ترکيبونو ترمنځ د مطابقت په اساس شته دی ځکه په پښتو ژبه کې صفت د موصوف او عدد د معدود سره د (عدد، جنس، حالت) له مخې مطابقت لري.

2- همدارنګه که مبتداء اضافي ترکيب وي نو د قاعدې سره سم مضاف اليه د مضاف څخه د مخه راځي او په همدې توګه د مضاف نورې مربوطه برخې هم د مضاف څخه مخکې راځي.

مبتداء (فاعل) + خبر (فعل)

د + مضاف اليه + مضاف + خبر (فعل)

د ځلمي ورور + پاڅيد

د ځلمي کشرى ورور + راغى

د ځلمي تر ټولو کشرى ورور + بريالى شو

د ځلمي تر ټولو يو کشرى ورور + راغى

په دغه ترکيب کې د اضافت (د) تر ټولو برخو د مخه راځي.

ب: د مسند (فعل) متعلقات:

د فعل مربوطات (اسمونه، اشاره، استفهامي ضميرونه، عددونه، قيدونه، ادات ارتيکل) او داسې نور وي.

په خبر کې فعل (اصلي- کومکي) د فعل د متعلقاتو څخه وروسته راځي. د فعل (اصلي، کومکي) څخه د مخه په متعدي معلومو فعلونو کې مفعول دمخه او د مفعول څخه د مخه بيا د مفعول مربوطات راځي. که چېرې په جمله کې قيود راغلي وي هغه هم زياتره د مفعول څخه مخکې راځي.

که دوه قيد ونه يويې د زماني او بل يې د ځاى په خبر کې راغلى وي نو د زماني قيد د ځاى څخه يا بل کوم قيد او مفعول څخه دمخه راځي. د ځاى قيد کله هم د مفعول څخه وروسته راتلاى شي.

لاندينى بيلګې ګورو:

فاعل ________________________________ (فعل)

زه -- راغلم

زه -- پرون راغلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی -- پـرون لـه ننګرهـاره راغی
دی -- پرون له کندهاره کابل تـه راغی

اڅك پرون له خپل ورور سره له کندهار څخه کابل ته راغی.
اڅك له خپل ورور سره پرون له کندهار څخه کابل ته راغی.
بل مثال: متعدي فعل:
مسند اليه ________________________ مسند (فعل)

فاعل	مفعول	فعل
زه	كتاب	لولم
زه	يوكتاب	لولم
زه	يو ډير ښه كتاب	لولم
زه	نن يو ډېر ښه كتاب	لولم
زه	نن په كتابتون كې يو ډير ښه كتاب	لولم
زه	نن په كتابتون كې د ملالۍ د خور هغه ښه كتاب	لولم

د خبر په برخه کې ګورو چې فعل تر ټولو مربوطه اجزاو وروسته راغلی چې فعلي ترکیب یې جوړ کړی دی نو په دې اساس ددغه ترکیب زړی هم همدغه فعل دی.

په پښتو ژبه کې د مسند اليه (فاعل) دريځ:

په وړاندې پاڼو کې مودا څرګنده کړه چې د قاعدې سره سم مسند اليـه (فاعـل)، د جملې پـه سرکې یا دجملې لومړۍ برخه جوړ وي نو دغه قاعده په ډيرو ځايونو کې پوره سمون لري.
څنګه چې د پښتو ژبې د نثر او نظم لمن ډېره پراخه ده او په ادبي او هنري برخو کې داسې ډيرې بېلګې موندلای شو، چې په هغو کې فاعل دجملې په سريا پـه منځ کې د قیـدونو څخه وروسـته یـا خو کله د جملې په پای کې راغلي وي نو د موضوع د روښانو لوله پاره مثالونه راوړو:

الف : مسند اليه (فاعل) دجملې په سرکې:

1- قافلې په کابل کې ددمې کولو په نیت واړول.
2- پښتو مرکه جوړه شوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- کاروان بېرته راوګرځید په کندهار کې یې د میرویس او احمد شاه په لوی انګړ کې د دمې ځاي وموند.

4- د سهر سیپدې و چاودې او قافلې خپله لارو موندله.

5- رهبر د مخه شو او ننګیالی کاروان ورپسې ګړندی روان شو.

6- د پوهنې رڼا وپرکېدله ورپسې د کابل پوهنتون د باغ وبڼ نه پښتو (وږمه) خپره شوه.)

په پورتنیو جملو کې قافلې، پښتو مرکه، کاروان، د سهر سپیدې، قافلې، رهبر، ننګیالی کاروان، د پوهنې رڼا ، پښتو وږمه د جملو مسند الیه، فاعل په توګه ښودلې شو او د جملو په لومړ یو (سر) برخو کې راغلي دي یوازې (د پښتو وږمه) د نایب فاعل په توګه د جملې مسند الیه د قیودو څخه وروسته او د فعل څخه د مخه ځای لري.

ب: مسند الیه (فاعل) دجملې په منځ کې:

په دغه صورت کې معمولاً د زیات اهمیت له کبله د مفعول یا قیودونه وروسته راځي.

1- فاعل د مفعول نه وروسته: داسې غمیدلي خلك مانه دي لیدلي. د سیلاب مخه چانیولي ده؟

2- د زماني د قید څخه وروسته: همدغه وخت دوی خپله ژبه پښتو په خپله سیمه او ورشو کې لکه برېښنا وځلوله.

3- دمکان قیدنه وروسته: خو او شا د پښتو پېلوځي ولګیدل.

د زمان او مکان قیود یو په بل پسې د مسند الیه نه دمخه راغلي وي:

پنځه ویشت کاله پخوا هلته د پښتو مجله راووتله. په اشعارو کې دغه قاعده معموله ده لکه چې د خوشحال خان دغه لاندې شعر ګورو:

لنګر کوټ مغلو ساز کړ
زه په ننګ بیا د افغان شوم

په لومړي بیت کې لنګر کوټ مفعول (مغلو فاعل (سازکړ) فعل.

ده ودې ته وي لیلا که له تابیل شم
د هجران په تیغ به زه په زړه غلبیل شم

ج: مسند الیه (فاعل) د جملې په پاې کې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه طريقه هم د پښتو د شعري او ادبي نثري ژبې خاصه مميزه ده، چې د عادي محاورو او جملو سره توپير لري.

مثال:

د خوشحال قدر كه اوس په هيچا نشته
پس له مرګه به يې ياد كا ډير عالم

په دويم نيم بيتى كې (ډير عالم) د فاعل په توګه د بيت په پاى كې راغلى دى.

هرګز به توبه نه كړم د ښه مخ له ننداره زه شيخان پيران دې واوري دايم وايم په نارو زه
(خوشحال)

(زه) د جملې فاعل په وروستۍ برخې كې راغلى دى.

په پښتو كې د مسند (فعل) دريځ:

الف- : هسې خو په حقيقت كې فعل (مسند) دجملې په پاى كې راځي لكه:

1- پښتنو هر ډول مبارزې ته ملاتړلې وه.

2- كوم كام چې يو ځل د ازادۍ خوند بيامومي نو بيا هغه په خوښۍ د غلامۍ رسۍ ښنوته نه اچوي.

3- په سبا باندې ميرويس خان د كندهار ټول اولس راغونډ كړ.

ب: فعل (مسند) د جملې په منځ كې:

دجنون ځنځير مې پريوت وګريوان ته
چې په زړه مې ستا د زلفو سودار اغله

په اول بيت كې (پريوت) د جملې فعل دى.

ورك به نه شي له مشرقه تر مغربه
كه د علم رهنما كاندي پيدا څوك
زړه زما ډك دى له مينې د وطن
خپل وطن ماته عزيز دى تر خپل تن

ج: مسند (فعل) راتګ دجملې په سر كې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعري ژبه کې خو خامخا دغه ترتیب زیات لیدل کیږي مګر کله هم پرته له شعر څخه په ځینو مواردو کې فعل د مخه راځي چې مونږ به یې په بېله برخه کې راوړو:
په دې برخه کې اوس یو څو نور مثالونه راوړو.

راغلـــه لیـــونی لـــیلا پـــه نـــاز
ښکـــار کـــوي د زړونـــو لکـــه بـــاز

دلته (راغله) او (ښکار کوي) تر نورو برخو دمخه راغلی دی.
یا: یم اتل د زما نوزه د تاریخ د کار ناموزه

دریم: په پښتو ژبه کې دجملې په جوړښت کې د غړو (اجزاو) د پرلـه پسې والی قاعدې:

الف: دلته باید ووایو چې دجملې اجزا د جملو په ډولونو پورې هم اړه لري. که جمله اسمي وي د کلمو ترتیب ډیر ساده او اسان دی او دجملې برخې، اول مسند الیه بیا مسند او دریم (ربط (کومکي) فعل راځي ولې که چېرې فعلي جملې وي په ساده او ازادو جملو کې لومړی فاعل بیا فعل یا 1- فاعل، 2- مفعول، 3- فعل راځی مګر په مقیدو جملو کې:
1- فاعل 2- زمانی 3- مکانی 4- نور قیدونه 5- فعل راځي.
دغه موضوع په لاندې مثال کې ګورو:

1- فاعل	فعل (لازمی، متعدي)
تږول	راغلل
2- فاعل	مفعول – فعل
بلبلان	نغمې وایي
3- فاعل	غیر صریح مفعول، صریح مفعول- فعل
بریالي	ماته یو قلم، راکړ.

4- فاعل + قید زمان + قید مکان + غیر صریع مفعول + صریح مفعول + فعل

بریالی	نن	دلته	ماته	کتابونه	راکړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- فاعل + قید زمان + د مکان قید + د حالت قید + مفعول + فعل

بریالی   نن   دلته   ژر ژر   کتابونه   غونډوي

په دې توګه د فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات راوړل کیږي. لومړی د ظرف قیدونه بیانور قیدونه او مفعول راځي او په پای کې فعل راځي.

په هغو جملو کې چې د زماني او ځای قیدونه راغلي وي، د زماني قید تر مکاني قیدد مخه راوړل کیږي. لکه:

زه پرون په تلوار له کوره پوهنتون ته ولاړم.

فاعل، قید زمان، حالت، پیل ځای، تم ځای، فعل.

په دغه جمله کې د فعل مربوطات چې څلور توکي دي د اهمیت لـه مخې وړاندې وروسته کیداي شي.

په متعدي فعلونو کې هم په دې توګه راځي:

ده پرون په بازار کې په تلوار دیوه دوکاندار څخه خپل زوي ته یو کتاب واخیست.

په مجهولو فعلونو کې د فاعل پر ځاي مفعول راوړل کیږي او نور مربوطات هم ورسره راځي مګر شمیر یې لږ دی.

ملالۍ پرون په کورکې ورټل شوه.

بله دا چې که د جملې مفعول شخص یعنی پوهمن وي نو هغه دفعل د نورو مربوطاتو څخه د مخه راوړل کیږي لکه:

ما خلمی له ځانه سره بازار ته بوت

زه توریالی له ځانه سره کور ته بیایم

ما توریالی د کار له پاره د ځان سره راوستی دی.

ما توریالی د بریالي سره یو ځای مکتب ته استولی دی.

په دې صورت کې علتي او معیتي قیدونه هم د مفعول څخه وروسته راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- په پښتو ژبه کې دجملې اجزا د تاکيد او ياد زياتې توجه دراګرځولو له پاره وړاندې وروسته کيږي. د مثال په توګه که څه هم مفعول په عادي جملو کې د فعل سره جوخت راوړل کيږي ولې د زياتې توجه او اهميت له مخې د فاعل نه مخکې راځي.

لکه : د کندهار زوړ ښار احمد شاه بابا جوړ کړ.

يا دا بل مثال: د ګلانو سرونه وږمو ورو او په خيال سره ښورول. زما کتاب تا چاته ورکړ.

په دې جملو کې د کندهار زوړ ښار، د ګلانو سرونه، زما کتاب مفعول ګڼل کيږي او تر فاعل د مخه راغلي دي.

4- په پښتو ژبه کې که د جملې فاعل نا خپلواک ضميرونه وي د شخصي ضمير د غير اصلی حالت په ځاي راغلی وي نو مفعول ترېنه د مخه راځي. د پښو ترپامې تر غوږ شوه. دوي مې وليدل. او به دې راوړې. دی دې وليد.

5- همدرانګه په جمله کې دمفعول او فعل ترتيب هغه وخت راځي چې فاعل صرف د فعلي خاتمی (پسينی) په واسط څرګند شوي وي. لکه: سړی وينم. ډوډی وخوره. د تاکيد له پاره: څه وينئ؟

6- په هغو جملو کې چې مستقيم فاعل ذکر نه شي او مفعول ناخپلواك ضميروي فعل بيا د مفعول نه دمخه وي لکه وينم دې، ليکم يې، ګورم دې، جوړوم يې، پاځوم يې.

7- بله خبره خو داده چې د فعل مربوطات لکه زمانی، مکانی او نور قيدونه د اهميت له مخې د جملې په سرکې دفاعل نه د مخه هم راځي لکه پرون ته چېرې تللی وې. پرون زه په کور کې وم. په هيواد کې ښوك كار كوي. په هيواد کې خلك كار كوي. په فابريکه کې کارشته. ددغه ځای په ښکلې دره کې يو اولس ودان و. په منډه کې څوك لومړی شول. په منډه کې زمرك لومړی شو.

په امريه جملو کې هم د ظرف قيدونه اول راځي بيا نور قيدونه او په پای کې مفعول او فعل راځي. سبا ته په بازار کې ماته يو ښه قلم واخله. سبا ته د سليم سره زمونږ ځای ته راشه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې د جملو په اجزا و کې لرې والی او نژدې والی
(Contiuguos) او Noncontiuguos

د پښتو ژبې د جملو ترتیب په عادي توګه لومړی مبتدا او وروسته د خبر برخه ده. هر کله چې مسند الیه د خپلو توابعو (متعلقاتو) سره او مسند (فعل) د خپلو مربوطه برخو متعلقاتو سره نژدې او پرله پسې راشي او نژدې نحوی رابطه یې هم سره جوړه کړې وي دغه د Contiuguos نژدې والی (مجاورت) په نامه یادیږي ولې که چیرې دغه نوموړې برخې د خپل ټاکلي موقعیت څخه لرې لرې او ددوي ترمنځ یوه فاصله راغلې وي چې بیا د هغو کلمو سره نژدې راشي چې ورسره ځانګړې نحوي ترکیب جوړ نه شي کړای دغه د ترکیب د اجزاو او د جملو د اجزاو دلرې والي موضوع Noncontiguos دی. مونږ په پښتو ژبه کې دغه ډول مثالونه په لاندې توګه ښودلای شو.

خو دا باید ووایو چې په هنري او شعري ژبه کې دا ډول مثالونه زیات موندلی شو.

مثال:

چې اثر یې په زړه لوبې د مستی کوي
زه ویلي شم هغه ته معتبر غږ

په دغه بیت کې دوهمه مسره ګورو چې دجملو د غړو تر منځ هغه لری والی وینو چې په معمولي (عامه ساده) جمله کې نه وینو. دا به داسې وي: زه هغه ته معتبر غږ ویلی شم. چې په واقعیت کې (ویلی شم) د خپل ځای څخه لومړی برخې ته لیږ د کړی دی او د خپل متمم څخه لرې واقع شوی دی او (زه) د غیر صریح مفعول څخه لری دی.

بل مثال:

راغلــه لیونـــی لـــیلا پـــه نـــاز
ښکـــار کـــوي د زړونـــو لکـــه بـــاز

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ګورو چې د (لیونۍ لیلا) ترکیب سره نژدې معین ترکیب جوړ کړي ولی فعل ورڅخه د مخه راغلی خو د فعل متعلق قید (په ناز) د خپل کاوندي (فعل) څخه لرې راغلی دی یعنی د بیت په سرکې (راغله) فعل او (په ناز) قید دبیت په پای کې چې دغه فاصله ددوی ترمنځ لرې والی بیانوي البته په عادي جمله کې د فعل سره د قید جوخت والی ضروري دی، چې په نثري ژبه کې به داسې وایو: لیونۍ لیلا په ناز راغله. او په دویمه مسره کې هم دغه ترکیب (د زړونو ښکار کوي) سره لرې وینو په دې معنا چې ددغه ترکیب د مضاف الیه برخه له خپله ترکیبه فاصله (لرې والی) پیدا کړی او وروسته راغلی دي.

3- د بلبلو له نظره ګلوته ګوره

لیلی نه ده چالیدلې بې مجنونه

په دویمه مسره کې دغه موضوع څرګندېږي:

په اصل کې یو استثنایي ترکیب دی یعني بې مجنونه لیلی ددغه ترکیب لومړۍ برخه د ځای په تغییر سره د بیت په پای کې راغلی چې ددغه ترکیب د اجزاو ترمنځ لرې والی وینو. همدارنګه په مرکبو جملو کې هم مبتدا له خبر څخه په یوه لرې فاصله کې واقع کیږي په دې معنا چې دجملې داصلي برخو ترمنځ معترضه (تابع) جملې راغلې وي په دې نسبت د فاعل او فعل لرې والی وینو.

4- خوشحال ختك پخوا تر دې چې په ګوالیار کې بندي شي له اورنګ زیب سره په داسې میړانه چې ساری نه درلود جنګ وکړ.

5- زه خوړلی منګرو زلفو ستایم. په دغه مثال کې د یوې خوا څخه (خوړلې) فعلي صفت د خپل کومکی فعل (یم) څخه لرې والي لري[1].

ج: د پښتو ژبې په جملو کې ځینو نحوي او سبکی بدلونونو (Inverse) ته لنډه اشاره:

دجملې د توکونو وړاندې او وروسته کیدل: که چېرې په یوې جملې کې د توکونو (اجزاو) ترتیب وړاندې یا وروسته شوي وي نو د برخو (توکونو) د ترتیب موضوع به برسېره د نحوي رابطې په

[1] یادونه: همدارنګه د جملی د نورو برخو له مخې د ځاي تغییر هم په کې راغلی چې بدلون (انورسي) هم ورته وایه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درلودلو سره یوه بله ځانګړتیا هم ځرګندولی شي، چې دموضوع په مشخصوالي، اهمیت، د یوه لیکوال یاد یوه شخص دوینا په خاص سبك پوري اړه لري.

په پښتو ژبه کې مونږ د جملو داسې مثالونه وینو چې په هغه کې فعل د خپل فاعل (مسند الیه) نه دمخه راغلی وي او یا دا چې د مسند الیه او مسند اجزا د خپل ځانګړي ترتیب له مخې وړاندې وروسته راغلی وي چې په ژبه کې دغې عملیې ته Inverse وایي.

دلته مونږ لومړی د مسند (فعل) وړاندې والی له مسند الیه څخه په ګوته کوو: وینو چې په عادي جملو کې مسند (فعل) وروسته د مسند الیه (فاعل) څخه راځي او معمولاً په پښتو ژبه کې فعل د جملې په پای کې راوړل کیږي مګر کله داسې هم کیږي چې برسېره پر شعري موضوع په ځینو موارد وکی فعل (مسند) دمخه راځي.

1- په هغه وخت کې چې مسند ډیر اهمیت ولري او توجه دورګرځولو له پاره مسند دمخه راځي[1].

واوریځ خبرونه! هلې وتړئ ملاوې! وغړوئ سترګې! لري شئ له مخې!

د قید سره هم داسې وي اوس واروئ خبرونه!

2- د تاکید له پاره: لرې کړه دا جاهلان د دفتر د مخې نه.

3- د تمسخر له پاره: کوه د ښار هوټلو نوکې مزې!

4- د خبر داری په مقصد: وساته ځان! پام کوه وروره! ګوره اوردی!

5- د دعا اوښیرا په وخت کې لوی شي هلکه! میراث شي خو د غرضه!

6- په هغو فعلونو کې چې د نفي ساختمان ولري هم بدلونه د فعل په ترکیب کې وینو داسې څوك نه ووچې پرده یې بدنه ویلو او ددې د پاره یې ژړل نه. دلته ژړل نه، دنه ژړل له مخې بدلونه ښکاري. ګوري نه چې څه کوي. کاکا چپ شه څه وایه مه!

تاکید امر: زه مبلمه سرې یم ما په چاسپکوه مه!

7- همدارنګه په هغه مرکبو فعلونو کې چې دفعلي صفت او د شول کومکي فعل په مرسته جوړ وي د (نه) ادات سره په دې توګه بدلون (وړاندې وروسته) مومی.

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر 2 وك کابل،** 1370 **لمریز کال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره ددې چې دی جوړ شوی وخونه شو ګرځيدلای.

چې دغه ترکيب په دې توګه (ګرځيدلاې نه شو) هم راځي.

2- سره د ځپلو نه شوګرځيدلی.

ددغې جملې په لومړۍ او دوهمه برخه کې انورسي (بدلونه) ليدلی شو. يعنی د ځپلو سره په ځاي (سره د ځپلو) راغلی دی.

8- قيود ، مفعول او نور هم په جمله کې وړاندې وروسته کيږي لاندې مثالونه وګورئ.

1- لاس په نامه شو ورته 2- واړه واړه رومالونه دي ورسره.

چې دا حال دی نو بيا خلك ورته ځي څه دپاره.

په دغو مثالونو کې ورته، ورسره، څه د پاره تر فعل وروسته راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د جولي (شکل) او جوړښت له مخې د جملې ډولونه

په پښتو ژبه کې د جملو د بېلا بېلو شکلونو نحوي ساختمان:

په پښتو ژبه کې جمله د ساختمان اوجوړښت له مخې لومړی په دوو اساسي ډولونو ويشل کيږي:

1- يوستوې (ساده)   2- غبرګه (مرکبه)

اول يوستوې (ساده) جمله:

کومه پېژندنه (تعريف) چې موږ مخه د جملې په باب کړی دی يوستوې (ساده) جمله هم هماغه تعريف لري. په دې معنا چې ساده هغه جملې دي چې په هغې کې د يوه مفهوم څرګندونه شوې وي او د کومې بلې جملې سره اړيکی ونه لري يا دا چې له يو فعل او فاعل يا دوو غونډونو څخه جوړې شوې وي. د پښتو ژبې په ساده جملو کې د مبتدا او خبر برخې ازادې وي.

ساده جملې د مشکل له مخې په (لنډه) او اوږده) باندې بېلیږي. د مخکنيو مثالونو د څېړنې څخه داسې نتيجه تر لاسه کيږي، چې په پښتو ژبه کې يوستوې جملې په خپل نحوي چاپيريال کې په لنډو او اوږدو (ارته) ويشلې شوې دي.

الف: يوستوې (لنډه) جمله: چې د جملې اساسي برخې يې د يوه مستقل مورفيم (کلمې) او يا ساده غونډونو څخه رغيدلې وي لکه:

(فاعل + فعل) يا (اسمي ساده غونډ + فعلي ساده غونډ).

1- پسرلی راغی.   2- ګلان وغوړيدل   3- ژړی لمر په غرغرو دی.

څو کلونه تېر شول.

ب: يوستوې اوږده (ارته) جمله! چې دجملې اساسي برخې هر يو (مسند اليه، مسند) د څو ساده لنډو يا اوږدو ترکيبونو (غونډونو) څخه وي لکه: دغه وخت احمد شاه باَبا په دوا به کې د فوځ په تنظيم، ترتيب، روزنه او د خوراکي موادو په تيارولو بوخت و.

دلته دغه وروستۍ برخه د يوه اوږده ترکيب په توګه د جملې خبر سره رابطه او تعلق ښيي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ستارنامه د خوشحال خان ختټك د نثر يو غوره او مشهور كتاب دى.
- د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د دريم ټولګي محصلينو نن په اتو بجو د كابل پوهنتون په كتابتون كې ستره او درنه مشاعره وكړه.

په دغه دويم مثال كې د جملې د مبتدا او خبر دواړه برخې د ډېروتوكونو څخه رغيدلي او اوږده يوستوي جمله ګڼله كيږي، چې زيات مثالونه يې په ګوته كولى شو. اوس مو چې دساده جملو يادونه وكړه، بده به نه وي. چې د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونو ته هم يوه لنډه اشاره غوندې وكړو:

د معنا له مخې د يو ستوو جملو ډولونه:

په پښتو ژبه كې د جملې معنوي ويش د عروضي خصوصياتو له مخې ښه پېژندلي كيږي. څنګه چې د مخه موهم يادونه وكړه، چې دغه عروضي برخه پوره نه ده څېړل شوې. مونږ دلته په لنډه توګه د عروضي او نحوي خصوصياتو په نظر كې نيولو سره داسې يادونه كوو:

په پښتو ژبه كې د ليكلي او شفاهي موادو په تائيد جملې په خبري (بياني)، انشايي (ناخبري) او داسې نورو باندې جلا شوي دي. د ځينو ماخذونو په اتبار د جملې ډولونه (خبري، سوالي، امري، تعجبى)[1] ښودلي دي ولى بيا ځينو (بياني، سوالي، امري، خطابي)[2] په ډول راوړې دي. همدرانګه پوهاند رښتين جملې په خبريه او انشايي سره جلا كړي دي چې په انشايي جملو كې بيا استفهامي، امريه، تمنا يي، ندايي، قسمي، تعجبى، شكي، توبيخي، او تاكيدي ښودلي دي[3].

مونږ د معنا له مخې يوستوي جملې په لاندې توګه د مثالونو سره راوړو:

اول: خبري جمله: هغه ده، چې د يوشي د حال او كيفيت بيان كوي. يا په بله وينا په هغې كې فكر د خبر په توګه بيانيږي چې ددغې جملې په پاى كې دليك نخښه (ټكى) راځى. لكه:

ملالۍ د ميوند د جګړې زمرى وه.

د دستارنامې نثر يو عادي او ازاد نثر دى. (توريالى پښتون). (179 مخ)

دغه خبري جملې د مفهوم او ساختمان په لحاظ هم سره بېليږي:

---

[1] **پرويز انلري، دستور زبان فارسى، ايران،** 1352، 11 **مخ.**

[2] **محمد الله لطف دستور زبان فارسى، نحو، كابل،** 1360 (21-35) **مخونه.**

[3] **پوهاند صديق الله ر تين، د پ تو رامر،** 2 **وك، كابل** 1370 **لمريز كال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه جملې د نورو څخه داهنګ، تون له مخې توپيرېږي. په دغه ډول جملو کې ممکنه ده د اهنګ فشار لوړوالی د جملې په يوې برخې باندې راشي خو په عمومي توګه اهنګ يې ټيټېدونکی دی.

په خبري جمله کې يو واقعيت، پديده، پېښه او داسې نور حالتونه په مثبت يا منفی توګه بيانيږي او په لاندې توګه يې راوړو:

الف: خبري حقيقي مثبته جمله: په واقعيت کې د يوې پېښې اصلي بيان دی.

ملالۍ کرکۍ پورې کوي.

دلته دکړکۍ پورې کول د ملالۍ له خوا يو حقيقت دی چې بيانيږي.

ب: خبري جمله د يو واقعيت تائيد او تصديق کولو او تاکيد په لحاظ هم وي.

او دغه د (خو) ادات ورسره زيات راوړل کيږي. وطن خو زمونږ مور اوپلار دی. دا خو څه څرګنده خبره نده. دا خو څه ګرانه خبره نه ده.

ج: حقيقي منفی خبري جمله: د هغه واقعيت پديدې اظهاريه ده چې په واقعيت کې موجوده نه وي يا شته والی يې ثابت نه وي.

په دغه ډول جملو کې د (نفی) ادات د فعل ياکومکی فعل نه د مخه راځی.

1- ستاليك نه دی راغلی، دلته ړنا نشته، څوك كار نه كوي.

دوهم ناخبري:

1- د پوښتني جمله: دويونکي مطلب او مقصد سوال او پوښتنه وي. د يوه شخص يا يوې موضوع يا يو ځاي او وخت په باره کې پوښتنه کيږي او دغه ډول جملې د ځواب غوښتونکي هم دي.

ددغو جملو مهمه ځانګړنه د ويلو خاص اهنګ او فشار دی د غږ په لوړوالي پورې اړه لري او په ليك دود کې د پوښتني نښه د جملې په پای کې ايښودل کيږي.

سواليه د خبري جملو څخه د اهنګ په توپير هم بېلېږي.

1- ښه ګلونه يې وکرل، (خبری) 2- ښه ګلونه يې وکرل؟ (سواليه) د فشار اهنګ لوړوالی دجملې په سريا پاي کې راځي.

دا خلك ويده دي. دا خلك ويده دي؟ دا خلك ويده دي؟ په كوټه کې ته وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- د پوښتنې دا داتور په راوړلو سره:

الف: د يو شخص يا شخص د ټاكلو او پېژندلو لپاره:

2 څوك پرون راغی؟ پرون څوك راتمی؟ چا كتاب راوړی و؟ كتاب چا راوړی و؟

2- ته څوك يې؟ دا څنګه قام خادم يې؟ څنګه راغلې؟

ب: د يو شي، ځای، وخت اندازې، علت او داسې نورو مقصدونو لپاره پوښتنه ده.

څه يې وويل؟ چېرته ځې؟

1- څه شی كوې؟ 2- كوم پلوځئ

كوم شي غواړې؟ كومې خواته ځې؟

څه ډول كتابونه غواړې؟ له كومه ځايه راغلې؟

3- كله راغلې؟ څه وخت راغلې؟ تر كومه ناست يې؟

4- څومره خبرې كوې؟ څومره دې په كار دي؟ څونه اخلې؟

5- څنګه راغلې؟ څله راغلې؟ د څه دپاره خبرې نه كوېژ

ولې دې ونه ويل؟ دوی ولې څه نه اوري؟

همدارنګه استفهامي جملې د تاكيد په توګه:

تا خو دغه كتاب لوستلی دی؟

ج: همدغه شان د (ايا) د كلمې سره هم راځي او خطا بې مفهوم وركوي.

ايا په دې څوك نه پوهېږي؟ ايا دا انصاف دی؟

د: بله دا چې استفهاميه جملې چې د احتمال په صورت كې هم راځي.

دا قلم لنډ دی كه اوږد؟ چای څښې كه اوبه؟ لكه چې خوب دې وړي؟ لكه چې ناروغه يې؟

2- امريه جمله: چې دويونكي مطلب او مقصد په كې د يوه كار غوښتل، د امر، حكم، غوښتنې، هيلې، بلنې مشورې اخطار په توګه وی.[1] دغه جملې هم په خاص اهنګ سره ويل كيږي.

1- كار وكړه! ته نوره مه ژاړه!

2- راځه چې ولاړ شو! بې ځايه خبرې مه كوئ!

3- ګوره رانه شې! پام كوه رانه شې!

4- هلكان دې ولاړ شي!

---

[1] **پوهاند صديق الله رشتين، پ تو رامر، 2 وك كامل** 1370 **ل كال**

(c) ketabton.com: The Digital Library

5- خدای دې خير کړي!

3- **تعجبي جمله**: د حيرانتيا په حالت کې څرګندېږي.

تعجبی جمله د سواليه په توګه راځي ليکن توپيريې دادی چې سواليه جمله د ځواب غوښتنه کوي مګر تعجبي ځواب نه غواړي.

څومره ښه هوا ده! څه کارونه يې ونه کړل! څه ورځې وي! د افسوس، شاباسي او نورو اداتو سره هم دغه ډول جملې جوړيږي.

4- **تمنايي جمله**: دغوښتنې او هيلې مطلب په کې وي د تمنا له کلمو او فعل څخه جوړيږي: کاشکې خپلو هيلوته ورسيږو، ارمان وسه مونه رسيږي.

5- **شکي احتمالی جمله**: چې مقصد او مطلب ثابت نه وي او سړی په دووکې حيران وي يعنی زړه نازړه. ښايي خور ورسره راغلې وي. ګوندې راشي. ګوندې ښه قلم وي اخك به لاړشي که نه.

6- **ټينګاري جمله**: د تاکيد او ټينګار په مقصد راځي:

خامخا به راځي. خامخا به يې غاښونه پرې وباسم چاچې کړی نن پرون پرمونږ تېرې دی.

هر و مرو به تللی وي. ضرور به راځي.

7- **قسميه جمله**: په يو کار باندې د خلکو د يقين راوستلود پاره په يوه مقدس او محترم شي، ذات باندې لوړه کول څرګندوی لکه:

د وطن په پاکه مينه زه قسم خورم. خدای دېورښتيا وايم

8- **دعايه**: د خير اوښيګڼې دغوښتنو او څرګندولو له پاره وي.

خدای دې زمونږ هيواد اباد لري. خدای دې مل شه.

ژوندی دې وي افغانستان! غازيانو ښتن مومل شه!

تل دې وي خپلواکي!

9- **ندايي جمله**: چې دندايي ترکيب او فعل څخه جوړه وي. په خپله ندايي ترکيب هم د جملې مطلب لري البته په ځانګړې نحوي واحد کې، مګر که د کومې جملې د يوې برخې په توګه وي نو بيا د هماغه جملې د يوه غړي په توګه ندايي جمله جوړ وي.

ای خدايه! ای خدايه خير کړي!

بختوري!   اى ځلمو خبره واروئ!

او خپله خدايه! [1]

دويم : مركبه (غبرګه) جمله: د پښتو ساده جملو په باب مود مخه يادونه کړې ده اوس غواړو د پښتو ژبې د مرکبو جملو په باب هم يو څه وغږېږو.

څنګه چې علم او تجربې څرګنده کړې ده د لومړنيو د ورو انسانانو خپل خيالونه او خپلې مفكورې د ساده جملو په وسيله بيانولې او مطلب ته به سره رسيدل، ولې د ژوندانه د ضرورتونو او د ټولنې د ټولو پرمختګونو له امله په ژبه کې هم داسې بدلون او انكشاف راغلى چې د ساده جملو ځاى مرکبو ته پاتې شو او په دې توګه د مركبو جملو استعمال هم په ژبه کې د ساده جملو تر څنګه دود وموند.

د خپلې موضوع څخه به لرې نه درومو. د مركبې جملې هغه تعريفو نه او د ډولو نوويش چې بېلا بېلو ژبپوهانو په بېلا بېلو وختونو کې کړې د هغو په استفادې سره مونږ غواړو چې پښتو ژبه کې غبرګې جملې او د هغوي ډولونه د پښتو د ليكلي او شفاهي ژبې د مثالونو او موادو پر اساس تركومه ځايه چې ممكنه وي وښيو.

مخکې تردې چې مونږ په پښتو ژبه کې مركبې جملې او د هغوي ډولونه او شكلونه (جولې) وښيونو لومړى بايد دا هم څرګنده كړو چې د غبرګو جملو په بـــرخه کې خومره ماخذ ونه[2] كتل شوي دي او په دغه باب د ژبپوهانو نظريې سره نژدې وينو ولې د مركبو جملو په كلاسيفيكشن (ډلبندى) کې ځينې توپيرونه ليدل كيږي. دلته د موضوع د اوږدوالي له كبله دغه ټولې نظرې نه راوړم بنايي په دغه هكله دغه لاندې ماخذونه وګورئ[1].

---

[1] يادونه: د ژب د وينا يني اشكال كه ه هم د ساختمان له مخ به جمله نه وي ول كله هم په خپلواكه او مستقله تو ه را ي. يني ورته نيم ؤي جمل وايي خو دا خبره د يادولو وؤده چ دغه شكلونه اصوات د افسوس، تعجب، ندا، تاكيد. په جملو ك د خپلو مخكنيو او يا وروستنيو مفاهيمو له مخ د جملو سره معنوي رابطه ر ندوي لكه او ومره بده خبره ده! واى ه وشول! افسوس ه بد كاروشو! شاباس ه باس ه ه خبره ده! نه داس نه ده!.

[2] الف: د شوروي د علومو اكاأمى د روسي ژبى انستيتوت، د معاصرې ادبي روسي ژب رامر مسكو 1970 (652-741) مخونه.

ب: پوهاند محمد رحيم الهام روش جديد در تحقيق زبان دري، كابل پوهنتون 1340 (157-162) مخونه هربرت پنزل پ تو رامر كابل، 1340(207) مخ.

(ج) پرويز خانلري، دستور زبان فارسى، انتشارات فرهن ايران شهر پوره 1354 (243-247 –253)

(د) پوهاند صديق الله ر تين پ تو رامر 2 وك كابل،1370 لمريز كال.

[1] الف محمد ل مومند، د پ تو ژب لپاره بلخ 1317، (335) مخ.

ب: محمد اعظم ايازي، پ تو قواعد، كابل، 1318، (200-209) مخونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مرکبو جملو د پېژندني او تشريح موضوع په زياترو ګرامرونو کې يو ډول، نژدې او سره ورته دي چې مرام او مقصد په کې هماغه يو دی ولې د غبرګو جملو په ويش او ډلبندۍ کې څه نا څه د نظر بېلوالی ليدل کيږي. يوازې مونږ دغه نظر رانقلوو:

مرکبې جملې هغو جملو ته ويل کيږي چې د دوويا څو يوستوو جملو څخه جوړې شوې وي او د يوه پوره مطلب څرګندونه وکړای شي. او يا دا چې غبرګه جمله د دوويا زياتو فعلي واحدونو څخه جوړه شوې وي.

مرکبه (غبرګه) جمله: د دوويا زياتو ساده (يوستوي) جملو څخه جوړه او يوه جمله د بلې سره لفظي او معنوي رابطه ساتلی او هره يوه جمله ځانګړې خصوصيات هم لري. مرکبې جملې په دووګروپونو ويشل شوې دي[2].

1- مرکبه (پيوسته) مساوي 2- مرکبه (تابع) ترلې.

په هر حال دغه دوه ګروپه غبرګې جملې په لاندې توګه سره بېليږي:

1- په غبرګه پيوسته (مساوي) جملو کې ساده جملې (د الحاقيه نښلوونکي، ارتباطي Conjunctiveمقابلوی Contrastive خلاقې Adversative بېلوونکی Disjunctive اداتو سره يو ځای کيږي[3].

دغه ډول مرکبې جملې عبارت له هغو جملو څخه دي چې دساده جوړونکو جملو شکلونه په نحوي توګه سره برابرې او مساوي حيثيت ولري. سره ددې چې دغه ډول جملې په خپل منځ کې معنوي ارتباط ولري مګر په نسبي توګه سره مستقلې خپلواکې ګڼلې کيږي[1].

په دې معنا چې په دغه ډول جملو کې نسبتا معنوي او نحوي خپلواکي او برابروالی ليدل کيږي. همدغه جملې د معنا په لحاظ په څو برخو ويشل کيږي.

همدارنګه دغه ډول غبرګې جملې د جوړښت له مخې بيا په اوړده (منکشفه) او لنډه (محدوده) باندې جلا کيږي:

ج: عظيم شاه خيال. صرف ونحو پ تو. پي ور (335- 345) مخونه.

(د) پوهاند ر تين پ تو رامر دويم توك.

[2] **د شوروي اتحاد د علومو اکادمۀ د روسي ژب انستيتوت د معاصرې ادبي روسي ژب رامر، مسکو** 1970 **(**57 **او** 606**) مخونه.**

[3] **س اخمانوا، د (ژبپوهنی اصطلاحی قاموس مسکو** 1966 **(**439**) –**442-3-**(**369**)** 4- **(**134**)-(**362**) مخونه.**

[1] **شوروي اتحاد د علومو اکاأيمي، د معاصرې ادبي روسي ژب رامر، مسکو** 1970 **(**656**) مخ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- اوږده خپلواکه (پيوستئه) مساوي غبرګه جمله:

چې د دووه يا ددوونه زياتې يوستوي اوږدې جملې سره يو ځاى او ددوي ترمنځ معنوي يا لفظي ارتباط ساتل شوى وي په دې توګه چې د ارتباط داداتو په واسطه سره نښتې يا پرته له هغو څخه وي.

2- لنډه (محدوده) خپلواکه (مساوى) غبرګه جمله:

چې د دوولنډو يوستوو جملو څخه لاس ته راغلې وي. دلته يوازې دوه يوستوې جملې د ارتباطي توري ياپرته له هغو نه يو ځاي کيږي او همدارنګه دغه ډول مرکبې جملې د يو بل سره درابطې او معنا له مخې په څو برخو ويشل کيږي چې پوره بشپړ مثالونه يې هم راوړل شوي دي[2].

2- همدارنګه دوهم ډول تابع غبرګې[3] جملې چې مختلطه[4] (مخلوطه)[5] جمله هم ورته ويل شوې ده. ددغه ډول جملو ترمنځ د تابعيت اړيکي او رابطه ليدل کيږي، تابع غبرګې جملې د تابع کوونکي ارتباطاتو له مخې سره تړون لري او تابع کوونکي رابطه د نحوي دريځ له پلوه د غبرګو جملو د اجزاو ترمنځ تړون او پيوستون ښيي، چې د غبرګې جملې تفسير او پراختيا او يا د جملې د يوه توکي د بيان له پاره وظيفه لري چې دغه ارتباط د غبرګې جملې د جوړښت او ترتيب په بنې کې منځ ته راځي او د بېلا بېلو لغوي او ګرامري عناصرو په وسيله څرګنديږي.

په پښتو ژبه کې غبرګه (مرکبه) جمله:

د يو ستوو (ساده) جملو د ډولونو او جوړښتونو څخه جوته شوه، چې هره يوه يوستوې جمله د يوه فاعل (مسند اليه) او يو فعل (مسند) يا په بله وينا د يوه پرې دې کاتيفى (Pridicative) واحد لرونکې وي چې پوره مطلب ښيي ولې غبرګه جمله د جملو هغه غونډونه (ترکيبونه) دي چې بشپړ مطلب يې څرګند کړې وي او د جوړښت له مخې د يوه فاعل او فعل پر ځاي په کې دوه دوه يا زياتې راغلې وي يا په روښانه توګه وايو: په غبرګو جملو کې لږ تر لږه دوه يا څو يوستوې جملې سره يو ځاى شوي وي او په دې کې د لفظي او معنوي ارتباط خيال ساتل ضروري دي څکه که

---

[2] د شوروي اتحاد د علومو اکاأيمي، د معاصري ادبي روسي ژبـ رامر مسکو 1970 (657-981) مخونه.

[3] د شوروي د علومو اکاأمي، دروسي ژبـ انستيتوت، د معاصري ادبي روسي ژبـ رامر، مسکو 1970.

[4] پوهنوال محمد رحيم الهام روش جديد در تحقيق زيان دري، کابل پوهنتون 1349 (159) مخ.

[5] محمد اعظم ايازي قواعد پـ تو کابل، 1318 (206) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيرې دغه لفظي او معنوي ارتباط د جملو ترمنځ نه وي بيا مرکبې (غبرګې) نـه ګڼلې کيـږي او هره يوستوې جمله ځانله ګڼله کيږي. او د مطلب ټکي به ورځنې په لاس نه راځي.

غبرګې جملې د يوه مطلب د بشپړې څرګندونې په مقصد جوړيږي د پښتو ژبې په غبرګو جملو کې د يوستو جملو رابطه او اړيکی د کوم يوه ارتباط، عطفي، تـابعي تـوري يـا پرتـه لـه هغـو ترسره کيږي.

څنګه چې يوستوې جملې د معنا او جوړښت لـه مخې راز راز ډولونـه لـري نـو د غبرګـو جملو ډولونه او قسمونه هم د ارتباطي اداتو د ډولونو د استعمال له مخې سره جلا او بيليږي چې وروسته به راوړل شي.

د غبرګو جملو ډولونه:

ددې له پاره چې د غبرګو جملو معنا او په مرکبو جملو کې د بېلا بېلو يو ستوو جملو رابطه به ښه شان څرګنده شي نو په پښتو ژبه کې غبرګې جملې په دوو ډلو بېلولای شو.

اول: پيوستې (خپلواکې) غبرګې جملې:

خپلواکې مساوي جملې هغه دي چې له د وو يا زياتو يوستو، متوازنو جملو څخه رغيدلې وي او دغـه جملې پـه نحوي توګـه سره برابرې او مـساوي حيثيـت ولـري ولـې پـه دغـه ډول جملـو کې يوستوې جملې يو تربله کلك تابعيت نه ښيي خو په نسبي توګه خپلواکې او مستقلې ګڼلې کيږي.

او سربېره پردې چې دغه جملې د مرکبې جملې ساختماني اجزاوې جوړ وي او يو بـشپړ مفهـوم هـم څرګنـدوي پـه خپلـو منځـو کـې معنـوي ارتبـاط هـم لـري. د جملـو تـرمنځ ارتبـاط او اړيکـي د ارتباطي، عطفي (نښلوونکي او بېلوونکي) اداتو په مرسته ټينګيږي چې په خپل ځای به يې يادونه وکړو. مګر کله کله هم دغه د عطفي اداتو ذکر په کې شوی نه وي.

په پښتو ژبه کې مساوي خپلواکې (پيوستې) جملې خورا زيـاتې استعماليږي او پـه بېلا بېلو صورتونو سره څرګنديږي.

د شکل او جولې له مخې غبرګه پيوسته (مساوي) جمله:

د جولې له مخې د پښتو ژبې غبرګې (پيوسته) جملې پـه دوو ډلګيـو ښودلاې شـو. لنډه غبرګه جمله او اوږده (منکشفه) غبرګه جمله:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: لنډه غبرګه پیوسته جمله: هغې جملې ته ویل کیږي چې د دواړو جملو ارکان یې د لنډو او ساده اسمي او فعلي غونډونو (اجزا) څخه جوړه شوې وي.

لنده ساده جمله + عطف + لنډه ساده جمله

مسند الیه + مسند + او + مسند الیه + مسند

د بیلګې له پاره دغه لاندې جملې وګورئ.

1- لمرخلیده او باران وریده　　　　2- ځوك تلل او ځوك راتلل.

3- ځوك به ځي او ځوك به راځي.　　　　4- كاروان روان دی او ته خوبونه كوې.

په لومړي او دویم دریمو مثالونو كې مبتداء (فاعل) او خبر (فعل) یو توكیز كلمات دي مګر په څلورم مثال كې لومړی برخه د جملې یو توكیز او دوهمه برخه یې دوه توكیز مركب فعل دی.

همدارنګه د بېلوونكو نښو په واسطه هم دغه ډول ډېرې جملې جوړېږي.

زه راغلم خو ته نه وې، دوی خبرې كولې یا دوې غلي ناست وو.

زه په تمه وم مګر دارا نغله. كارونه ډېر كوي ولې نتیجه نه لري. یا یا رشه یا بیزار.

ب: اوږده (منكشفه) پیوسته غبرګه جمله:

هغه ډول جملې دي چې د جملو په مسندالیه یا مسند او یا په دواړو برخو كې (فاعل، قیدونه، مفعول، فعل) د جملې اجزاوې د دوونه زیات توكي ولري او د جملو په اجزاوكي یې پوره ارتوالی، زیاتوالي راغلی وي.

په پښتو ژبه كې دغه ډول جملې په لاندې جملو سره ښودلي شو:

الف: لنډه یوستوې جمله + عطف + اوږده یوستوې جمله.

بیلګه: ژمی راغی اوبې وزلي خواران دژمي له سړو او سختو ورځو څخه په ډاراو اندېښنه كې دي.

ب: اوږده یوستوې + عطف + لنډه یوستوې.

بیلګه: د پښتنو ملي ستر مشر میرویس خان دیر غلګرو پر ضد ډیرې كلكې او سختې جګړې وكړې او هیواد یې د دښمنانو څخه وژغوره.

ج: اوږده یوستوې + عطف (او) + اوږده یوستوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې او ادب پلار خوشحال خټک به پښتني نړۍ کې د ننګ توري او قلم غښتلي اتل او پهلوان تېر شوی دی او دده په اثارو کې د هیڅ ډول مضمون کمې او خامي نه لیدل کیږي .
دا بل مثال:
زمونږ دټولنې پوهانو د نوي فکر د روزلو اصلي ښوونځی سراج الاخبار بللی دی او په خپل وار سره ددې ستر ښوونځي زده کوونکو ته د قدر او عزت په سترګه کتلي دي.
د پورتنیو مثالونو څخه جوته ده، چې په غبرګو جملو کې د یوستوو جملو اجزاوې د یو توکیز، لنډو (اسمي او فعلي) او یا خو د اوږدو (اسمي او فعلي) غونډونو څخه جوړې شوي دي چې په لوړو مثالو کې یې ټاکلي غونډونه او جملې سره جلا ښکاري.
دغه ډول پیوستې غبرګې جملې د استعمال او معنا له مخې په ازاده (خلاصه) او محدوده (ترلي) سره بېلیدلای شي:
1- ازاده (پرانیستې): چې ددوو، دریو یا ډیرو جملو څخه جوړه شوې وي چې دغه شمیر نور هم لازیاتیدای شي په دې معنا چې غیر معینو یازیاتو جملو څخه دعطفي ربط او یا پرته لـه هغې څخه وي. البته دغه جملې په خلاص (ازاد) چوکاټ کې راځي لکه:
کله به باران وریده، کله واوره وریده، کله به شین شو، شین به شو، وریځ به شوه او د باران څاڅکي به شو.
2- محدوده (ترلي) غیر ازاده غبرګه جمله: دغه ډول جملې معمولاً په دوو جملو باندې ختمیږي کله نا کله دریو ته هم رسیږي.
لکه: 1- هغه ته ویدیدل ضروري وو خو خوب نه ورته.
په دې جملې کې مطلب او مقصد په وروستۍ جملې باندې ختم شوی دی. یا دا بل مثال:
2- دده کارونه هم ډیروو او تګ هم وربه غاړه و.
3- دی باید راغلی وای مګر رانغی.
4- دی تر اوسه په کور کې ناست و خواوس سمدستي ووت.
په همدې توګه زیات مثالونه راوړی شو. په دې برخه کې ځیني پښتو اصطلاحګانې او متلونه هم ځاییږي لکه:
څه لوریځ واوڅه د لوګري زړه لوته نه کیده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ګورو چي دغه خاصه ځانګړي اصطلاح د معنا له مخې په ټاکلي موقع کې استعماليږي چي ترينه پوره مطلب اخيستل کيږي د عطف ادات په مرسته ددووجملو يوځاى کيدني سره پوره مقصد بشپړيږي او په جملې پسي د بلې جملې حاجت نه پاتې کيږي ځکه د لومړۍ جملې معنا د دويمې له مخې ثابته او پوره شوه.

په غبرګو پيوسته، جملو کې د يوستو و جملو نحوي رابطه:

ددغه ډول جملو په پيوستون کې يوستوې جملې په دوو لارو سره يو ځاى کيږي:

1- د عطف اوربط په وسيله 2- پرته له عطف او ربط څخه.

اول : د غبرګې (پيوسته) جملې جوړښت د عطف او ربط له مخې:

هغه عطفي ادات چي ددغه ډول جملو په جوړښت کې نحوي تړون ښيي يعنی په غبرګو (مساوي) جملو کې د يوستوو جملو اړيکې او رابطه ټينګوي د مانا او مفهوم له مخې په لاندنيو دريو ډلګيو ويشل کيږي:

يو- هغه عطفي ادات چي د دواړو يوستوو جملو ترمنځ اتصال او پرله پسي والی ښيي.

په پښتو ژبه کې د لومړۍ ډلګۍ عطفي ادات (او) (و) دي چي اکثرا د خپلواکو مساوي جملو په ترکيب کې برخه اخلي: دغه عطفي ادات د يوستوو جملو د تړلو او ارتباط د پاره په لاندنيو صورتونو کې استعماليږي.

الف: (او) د هغو جملو د پيوستون له پاره پکاريږي چې دوې يادرې پيښې په يوه ټاکلي وخت او زمان کې سرته رسيدلې وي يا ورسيږي.

لکه 1- ماشومان لوبې کوي او زاړه خوب کوي.

2- مليار ګلان کري او دبنن زو زان کري. 3- ځوك به وطن ورانوي او ځوك به وطن ابادوي.

په دغو دريو (مساوي غبرګو جملو کې) 1-2 مثالونه د اوسنی نابشپړي (استمراري). او 3- مثال دراتلونکې زماني نابشپړ صورتونه ښودل شوي دي.

4- زوړ کال په تيريدو دی او نوی کال راوران دی. همدارنګه د تيرې زماني مثالونه هم ښودلای شو:

1- دوي تلل او هغوي راتلل. 2- ملالۍ له خپلې همزولې سره جګړه کوله او سپوږمۍ ورته خندل. 3- ما کتاب لوست او هغه ليك ليکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـه دريـو واړو غبرګـو (مـساوي) جملو کـې د هـرې يـوې جملې فعلونـه د تيـرې زمـانې نابـشپړ صورتونه ښيي.
کيدای شي چې د فعل بشپړ صورت هم په دغو مـواردو کې راوړل شـي. خـو زيـات اسـتعمال د نابشپړو فعلونو دی.
د بشپړو فعلونو د پاره دغه لاندې جملې ګورو:
الف: دوې به خپلو خپلو کورونو ته ولاړ شي او خپل خپلوان به وګوري.
ب: (او) د هغـو يوسـتو جملـو د پيوسـتون لـه پـاره چـې پـه هغـو دواړو (دريـو اړو) کـې پيښـې يـا واقعې يو په بل پسې راغلې وي. په دې مانا چې لومړی جمله کې يوه پيښه ذکر شوې او وروسـتې د بلې پيښې پيښيدنه په دوهمې جملې کې راغلې وي.
يا په بل عبارت د يوې پيښـې پـای او د بلـې پيـل وښيـي دا ډول جملې پـه لانـدنيو مثـالونو کـې ګورو:
1- زوړ کال تېر شو او نوی کال راغی 2- کارپوره شو او هندو غره شو
3- منی راغی او دونو پاڼې ژيړې شوې 4- باغ پوخ شو او باغوان يې کوږ شو.
پـه دغـو مثـالونو کـې ليـدل کيـږي چـې پـه هـره جملـه کـې لومـړی يـوه پيښـه ذکـر شـوې يـا سـرته رسيدلې او بيا په دوهمه جمله کې د بلې پيښې پيښيدنه راغلې ده.
دلته بايد وويل شي چې د هرې يوستوې جلمې فعلـي صـورتونه د تېـرې زمـانې بـشپړ حالتونـه ښيي.
همدارنګه په دې لاندينۍ امرې جمله کې هم داسې قاعده راتلای شي.
لکه : وروڼو راشئ او د خپل هيواد د ابادۍ د پاره کار وکړئ.
دلته هم لومړي د يوه کار غوښتنه کيږي او بيا په دوهمې جملې کې د بـل کـار غوښـتنه کيـږي.
پـه پښتـو ژبـه کـې غيـر لـه دې داسـې مثـالونـه هـم شـتـه دي چـې د غبـرګې (مـساوي) جملـې لومـړی يوستوې جمله يې د فعل بـشپړ (مطلق) او پـه دوهمـه يوسـتوې جملـه کـې يـې نابـشپړ (غيـر مطلق) فعلونه راغلی وي او دغه پورتنی مطلب تر سره شي.
لکه: زوړ کال تېر شو او نوی کال راروان دی.
دلته پـه دغـې جملـې کـې (تيـر شـو) او (راروان دی) دوې مختلفـې زمـانـې ښيـي يعنـی (تېـر شـو) د تېرې زمانې مطلق فعل او راروان دی داوسنۍ زمانې نابشپړ (استمراری) ډول څرګندوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: کله هم (او) عطفي ادات هغه خپلواکي جملې چې ماناګانې یې سره بیلې او مخالفې وي سره ترې لکه:

1- نوم یې خان دی او کورېې وران دی   2- سریې لوی و او فکریې خام و.

3- هندو سترې او خدای ناراضه!

دوه: هغه عطفي ادات (خلافي، مقابلوی) چې د دوویو ستوو جملو ترمنځ پیوستون راولي.

غبرګې (مساوي) جملې چې په پښتو ژبه کې د (خو، مګر، اما، نو، ولی،لیکن، یوازې) تورو په مرسته جوړېږي، دغه توري (ادات) هغه یوستوې جملې سره یو ځای کوي چې د جملو ماناګانې یې د یو بل نه خلاف او یا مقابل طور سره بیان شي.

څو مثالونه وګورئ:

الف: (خو)

1- پښتو د لغاتو یوه لویه ذخیره او پانګه لري خو له بده مرغه تر اوسه پورې په پوره ډول نه دي راټولې شوي. (رښتین).

2- دلته شاعرانو ډېرې سندرې ویلې دي خو نوی فکر په کې نه و (الفت).

3- ما په ځان پرده واچوله خو حاجتې غلی نه شو: (اجمل).

ب: مګر

(1) د زیاتو ختیځ پوهانو په نظریه پښتو، سانسکریت او ستاد خور وخویندو په نامه یادېږي مګر اوس په کې یوازې پښتو ژوندی ده. (رښتین)

2- د کوه تور په لمنو کې ډېر خلک کښته او پورته ګرځیدلي دي مګر د حق او حقیقت رڼا هر چانه ده لیدلې.

3- د هر یوه له سترګو اوښکې توې شوې مګر د اسمان له سترګو یوه او ښه هم تویه نه شوه.

ج: (نو)

(د سیمنار د شروع کیدونه لس د ولس ورځې د مخه ماته د مضمون د لیکلو خبر راکړی شـونو ما زر زر د یو خاص عنوان په ځای دغه لوی عنوان غوره کړ. (رښتین)

یادغه بل مثال: ما درته ویلي وو نو ته ولې رانغلې.

د: (بلکې) :

لنډۍ کوم معلوم ویونکی نه لري بلکې د ټول اولس یوه شریکه پانګه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخك سنك نه څوروي بلكې ټول خلك يې څوروي.

هـ: (ولې):

(داسي غلې ژرندې اوس هم شته ولې مونږ او تاسوته نه ښكاري)

ما ډير صبر وكړ ولې بې صبره شوم.

و: يوازې: (1) ټول په كارونو بوخت وو يوازې ملالۍ په كوټه كې وزګاره ناسته وه.

(پښتو لنډۍ تر اوسه پور په كامل ډول نه دي راټولې شوي يوازې اته زره لنډۍ د پښتو ټولنې له خوا په 1334 ل كال كې خپرې شوي دي).

درې- هغه عطفي ادات (فاصلوي، بېلوونكي) چې دوه يا درې يوستوې جملې سره يو ځاى كوي په دې ډول غبرګو (مساوي) جملو كې د دواړو يوستو جملو څخه يوه پېښه تر سره كيږي يا تراجرا لاندې نيول كيږي او يا يوه د بلې پر ځاي راځي.

په پښتو ژبه كې عطفي ادات لږ دي چې يو دوه مثاله يې ښودلى شو.

يو د (يا) او بل (كه) توري دي چې سره نژدې ماناليري. دغه توري (ادات) (يا-كه) هم مانيزدي. په غبرګو (مساوي) جملو كې د هرې يوستوې جملې په سركې راځي او يا د دواړو جملو ترمنځ راځي.

د جملو ترمنځ : 1- دوې خبرې كولې يا غلې ناست وو.

دلته د دواړو جملو ترمنځ د (يا) ادات راغلى دى ولې داسې ډير مثالونه (خصوصا متلونو، اصطلاحاتو) كې لرو، چې د (يا) ادات دوه ځلې پكې راغلى وي يعنى د هرې يوستوې جملې په سركې يو يو ځل راغلى وي:

لكه دغه لاندې مثالونه:

د جملو په سركې:

1- يا يارشه يا بيزار شه. 2- يا به دې واورم يا به مې واورې.

3- يا لويو غروته ځه يا لويو كوروته ځه.

او يا دغه لاندې ښكلې شعر ګورو:

يا به دابې ننګه ملك باغ عدن كړم يا به د پښتنو كوخې كړم ويجاړې (غنى خان[1])

د (كه) له پاره مثال:

خوښه دې ده كه خوښه دې نه ده.

---

[1] د (يا) سره په ينو وختونو ك د (خو) (او) عطفي ادات هم استعماليږي چ البته د تاكيد مفهوم وركوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي په خپلو کارونو لګيا وو که وزکارناست وو.

دويم: په پښتو ژبه کې غبرګې (مساوي) جملې پرته د عطف له اداتو څخه:

په پښتو ژبه کې دغه ډول دوه يا څو (يوستوې) جملې کيداى شي پرته له عطف (ربط) له اداتو څخه په غبرګه توګه راشي. په دغه ډول جملو کې دويلو لحن او اهنګ ستره برخه لري. په وينا کې دغه يوستوې جملې دويلو داهنګ، لحن په واسطه سره ترل کيږي مګر په ليکنه کې د ساده جملو ترمنځ بېلوونکې نښې (کامه) راوړل کيږي چې د جملو ترمنځ د ارتباط وظيفه ترسره کوي او يوه جمله له بلې څخه د هم دغې نښې په واسطه بېليږي.

لکه: (1) د ژمي واورې شروع شوې، هر څوك تيارې غلې ته کښيناست (الفت).

2- زما په خيال دا ټول بې فايدې کړ او دى له دې خبرې نه هيڅوك انکار نه کوي (رښتين).

3- احمد شاه بآبا په خپله باذوقه اديب و له تصوف سره يې ډيره دلچسپي درلوده.

4- نرخونه له پخوا نه جګګ شول، هر څه د اور په بيه شول.

په لوړ و مثالونو کې هره جمله يوه ځانګړې جمله ده او ددوې ترمنځ يو معنوي ارتباط وينو. پاتې دې نه وي چې د دوويا زياتو ساده (يوستوو) جملو رابطه او اړيکې پرته له عطفى اداتو څخه د پښتو ژبې په زياتو متلونو او اصطلاحګانو کې هم وينو. د بېلګې په توګه دا لاندينې متلونه ګورو:

1- او ښان نه ژاړي بارونه ژاړي.

2- جنګګ سوړ شو ميرى تود شو.

3- په غار موږې وګټه په سيورې يې وخته

4- سترو ګټله هو ساوو څټله.

5- زه پور غواړم دى لاتور غواړي.

په دغو متلونو کې ليدل کيږي چې د هر يوه متل هره يوه برخه جلا او مستقل صورتونه دي خو د معنا له مخې سره معنوي او کلك فرازيالوژيکي ترکيب يې جوړ کړى دى. پرته له دې څخه په ځينو محاورو او اصطلاحګانو کې هم دغه موضوع بنودلى شو.

1- غله ته وايي غلا کوه د کور خاوند ته وايي ځان ساته.

2- زه پور غواړم ته وايي پتيرې پخې کړه.

3- يو له لوږې مري بل يې سرته پراټې لټوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه په مساوي غبرګو جملو کې چې خلافی یا متقابلې معناوې ولري هم د عطف ادات نه وي راوړل شوې. په دغه ډله کې داسې جملې هم سره یو ځای کیږي، چې د معنا له مخې یو د بل متقابل صورتونه ولري لکه:

یو خوا پړانګ دی بل خوا ډانګ دی.

یو خوا ظلم دی بل خوا زور دی.

کورټ کورټ دلته کوي هګۍ بل ځای اچوي.

نن په ځمکه ګرځي سبا په اسمان

نن یې شلیدلې څپلۍ راښکلې سبا به یې د موټرو نه کوزه پښه نه کیښوه.

د غبرګو (مساوي) پیوستو جملو ځینې نورې ځانګړتیاوې:

1- کیدای شي چې څو ساده (یوستوې) مستقلې جملې د عطف د اداتو په مرسته او هم پرته له عطف څخه ارتباط پیدا کړي.

لکه: غرونه و جړکیدل، سیندونه وشړېدل، بادونه وزغلیدل، ستوري وځرخیدل، کائینات وخوځیدل، د زیړندې او ودې له مخې بندیزونه لري شول، د ځمکې لړمون وسپړ دی شو او د پسرلي ښکلي څېره رابر څیره شوه. (ربنتین).

په دغه مثال کې وینو چې اته یوستوې جملې دي چې اوه جملې پرته له عطفي اداتو څخه سره یو ځای شوي او روستنۍ اتمه جمله ورسره د (او) په مرسته تړون ښیي.

2- کله هم داسې پېښیږي چې غبرګې (مساوي) پیوستې جملې کې چې د یو شمیر یوستوو جملو سره یې تړون او پیوستون موندلې وي او د ټولو جملو د خبر په برخه کې کومکي فعل په بیابیا (تکراري) توګه راغلي وي نو په دغه ډول جملو کې خبر په پوره توګه یو ځلې راوړل کیږي او په نورو جملو کې یې راوړل ضروري نه دي.

ځکه هماغه یو خبر د ټولو جملو سره به ارتباط لري. لکه: کتابونه ډیروو څه یې ښه او څه یې نه. په اصل کې درې جملې دي (1) کتابونه ډیر وو. (2) څه یې ښه (3) څه یې نه.

خبر په لومړۍ جملې کې پوره او په نورو کې بشپړ شکل نه لري.

3- همدارنګه داسې هم پیښیږي چې په دواړو یو ستو جملو کې د خبر برخه پوره نه وي.

لکه:

ډیریږي مال بدیې حال، ږیره زما واك یې د ملا. په خوله خوږ په زړه کوږ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- په دغه ډول جملو کې چې مبتدا یو تن یا یو شی وي او څو خبره ورسره راغلي وي نو په لومړۍ برخې کې مبتدا راوړل کیږي مګر په نورو برخو کې یوازې فعلونه راوړل کیږي:
اوښکې خوړونه شو، بیا سیندونه شوه او بیا ویالې شوې او وروسته د ګل په شاخ کې وځلیدې.
5- دغه رنګه غبرګې جملې چې پرته له عطف، ربط څخه ترکیب شوې وي په یوه وخت کې د څو پېښو، واقعو او پدیدو اظهار به هم وي. یا په پرله پسې توګه او یا یوه جمله د علت او معلول په توګه یا د نتیجوي شکل په توګه راځي او یا د یو بل سره په مقابلوي توګه راغلي وي.
کندهاري کوچیان هر پسرلی د پامیر او چتې ځمکې ته ورخېژي او بیا ژمی بېرته د کندوز او سمنګانو هوا روته راکوزیږي.

2- غبرګې تابع (مختلط) جملې:

په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې چې (یوه یې اصلي او بله یې فرعي) وي یا (خپلواك او ناخپلواك) د تابع کوونکو ارتباطاتو (تړونو) له مخې د نورو غبرګو جملو څخه یې بېلولی شو، په تابع غبرګو جملو کې د یوستوو جملو ترمنځ رابطه او تړون د تابعیت رابطه ده یا په بله وینا یوه د بلې تابع وي.
په هغو جملو کې چې اصلي او اساسي مطلب ځای شوي وي عمده (اصلي) جمله ده اوهغه چې د اصلي جملې د برخو شرح او بیان وکړي او د نوموړې اساسي جملې تابع وي فرعي نا خپلواکه جمله ده، چې د تابع کوونکو او تابع کیدونکو په نامه یې هم نومولی شو.
تابع جمله هغه جمله ده چې د اصلي جملې جزوي او پرته له اصلي جملې خپله معنا ښکاره کولی نه شي لکه دغه لاندې مثال:
هغه هلك چې پرون دلته راغلی و د احمد زوی دی.
هغه هلك د احمد زوی دی اصله خپلواکه جمله ده او چې پرون دلته راغلی و. تابع جمله ده.
په پښتو ژبه کې اصلي جمله کله د تابع نه د مخه او کله هم وروسته راتلای شي او کله هم د مبتدا او خبر ترمنځ راځي.
لکه : نوی او ښکلی ښار مې ولید چې لوړې ونې او ودانۍ درلودې. په پورتني مثال کې لومړۍ عمده او دوهمه تابع او د (چې) ربطیه سره یې تړون موندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حساب د جملې لومړى برخې ته اصلي او دويمې ته فرعي يا تابع جمله ويل کيږي[1].
ښايي ووايو چې اصلي جملې هرکله (د مخه) نه راځي بلکې د فرعي (ناخپلواك) جملې نه وروسته هم راځي.
لکه: کله چې دوي دواړو خبرې کولې ماخپل کتاب خلاص کړ. په دغه جمله کې (ما خپل کتاب خلاص کړ) اصلي (عمده) جمله ده.
غبرګې جملې هم دربطي تابع اداتود استعمال له مخې دمعنا په لحاظ بيل ډولونه لري چې وروسته به يې وښيو!
په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې هم د نورو غبرګو او يوستوو جملو په شان چې د مخه مو د هغو يادونه وکړه په لنډو اواوږ د و جملو باندې بېلولى شو. دلته يې راوړنه تکراري ده .

د غبرګو تابع جملو ډولونه د معنا او تابعيت له مخې:

ترکومه ځايه چې ښکاره ده په پښتو ژبه کې د غبرګو (پيوستو او تابع) جملو د ډولونو ټاکلې ويشنه نه ده شوې خو د څېړنې او پلټنې له مخې په لاندې توګه يې بېلول غواړو، ولى دا به هم پوره او بشپړ کارنه وي. ښايي په راتلونکې کې دغه موضوع نوره هم وپلټو.
په پښتو ژبه کې غبرګې تابع جملې د معنا له مخې په لاندې توګه راوړو:

1- بياني تابعيت:

په دغه بياني جملې کې تابع جمله داصلي جملې شرح او توضيح کوي. په دغو جملو کې اصلي (عمده) جملې د مخه او تابع (فرعي) وروسته راځي چې دا زياته اوږده شرح هم غواړي.
لکه: الف: ده وويل چې ماته يو بنه ساعت راوړه.
ب: ويلي شم، چې په نړۍ کې ډېرې کړکېچنې مسئلې شته دى.
ج: تاسې خو ماته اجازه راکړئ چې خپل مقصد ووايم.

2- تشريحي جملې: هغه دي چې د اصلي جملې د يوې برخې شرح او څرګندونه کوي. په دغه ډول غبرګو جملو کې تابع جمله د اصلي جملې د مبتدا (فاعل) خبر، مفعول او متمم شرح او وصف کوي چې په لاندې توګه يې راوړو:

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين. پ تو رامر دوهم وك! کابل** 1370 **لمريز کال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

الـف: د مبتـدا تـابع غبرګـه جملـه: چـې دمبتـداء (فاعـل) د حالـت او وضـعيت ښکارندويه وي دلته په اصلي او فرعي دواړو جملو کې فاعل يا مفعول يو شخص وي.

1- دده څه کار وو چې دلته راته.

په دغه دواړو جملو کې فاعل يو تن او (چې) د دواړو جملو ترمنځ تابع کوونکی ربط دی.

2- ټول خلك غواړي چې دښمن له ملکه وباسي. په دغه جمله کې (ټول خلك) فاعل دی.

يا دا مثال: څمکه هغه سوځي چې اور پرې بليږي.

په دې جمله کې مبتدا هغه ځمکه چې اورپرې بليږي (فرعی)، سوځي (خبر).

په جمله کې تابع کوونکی توری په ساده او مرکب ډول هم راځي. استفهامي، اشاري، ربطي ضميرونه په دغه برخه کې زيات راځي.

1- څوك چې وزګار شي ياغل شي يا بيمار شي.

2- څوك چې د خپل هيواد سره مينه لري هغه د خپل وطن د لوړتيا له پاره زيار وباسي.

3- څوك چې خوشحال ختك پيژني او يا دده نوم يې اوريدلي وي هغه دا هم مني چې خوشحال ختك د پښتو ژبې لوی نوميالی شاعر تېر شوی دی.

په پورته جملو کې ليدل کيږي چې دجملو په لومړيو برخو کې د (څوك چې) ربطی ضميرونه د فاعل په توګه او دوهمې برخې يې (هغه) د اشاري ضميرونه (د (څوك چې) له پاره راغلي دي خو کله داسې هم کيږي چې په دغه ډول جملو کې اشاري ضميرونه رانه شي او هماغـه مطلب څرګند کړي. لکه:

1- څوك چې لاس تنها کې نه کړي خواري ونه کړي زحمت ونه باسی هو سايي نه شي مونـدلی. دلته د لومړۍ جملې په ارتبـاط دوه نورې جملې هم د عطف په توګه راغلي او دوهمه جملـه کې (هغه) اشاري ضمير حذف شوی دی.

2- څوك چې دخلکو د پاره ځان ستړی نه کړي ښه سړی نه دی.

په متعدي ماضي فعلونو کې د (څوك چې) ضميرونه په غير اصلي حالت کې راځي.

لکـه: چاچې زه کارتـه نـه پرېښـودم هغـه ماشـومان وو. يعنی ماشومان وو چې زه يې کارتـه نـه پريښودم.

چاچې په خپل وطن سرونه بايللي دي هغوی تل په عزت يادېږي.

چاچې غټه چوکۍ غوښتله پيدا يې کړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مرکب ډول: هر + څوک + چې:
هر څوک چې کوښښ کوي کامیابېږي.
- هر څوک چې له دښمنه تېښته وکوي نو تل پېغور ورته پاتې کیږي.
هغه + څوک + چې:
2- هغه څوک چې خپل خپل کارونه په خپل وخت سره سرته رسوي هیڅکله نه ستړی کیږي.
دغه ډول جملې چې د ټاکلي ربطي مرکبو ضمیرونو (هر څوک چې) په مرسته جوړې شوې وي نو فعل معمولاً په حالیه (ناتیره) زمانه کې راځي. د (هر څوک چې) مغیره شکل (هر چا چې) دی چې د ماضی متعدي فعلونو سره راځي. لکه:
هر چاچې زحمت ګاللی وي راحت به یې لیدلی وي.
هر چاچې کارکړی وي نتیجه به یې لاس ته راوړې وي.
داسې جملې هم لرو چې یوه تابع جمله یې د تېرې زمانې مطلق فعل ونیيي او بله (اصلي جمله یې د راتلونکې زمانې فعل وي.
هر چا چې ښه کتاب ولیکه هغه ته به انعام ورکړ شي یا (ورکول کیږي) یعنی د فعل بشپړ او نابشپړ دواړه صورته راځي.
هر چاچې کار وکړ ګټه به تر لاسه کړي.
د (هغه څوک چې) له ترکیب سره تابع مرکبه جمله جوړه شوې وي نو دلته د اشاري ضمیر راتلل د ارتباطی ضمیر سره خاص د تاکید او اشارې مفهوم زیاتوي مګر کیدای شي چې په دغه ډول ترکیبونو کې (هغه) ضمیر هم حذف شي.
لکه: هغه څوک چې د وطن د پاره زیارنه شي ګاللی ښاغلی سړی نه دی.
- هغه څوک چې د ډیر احترام او ستاینې وړاو پر مونږ ډیر حق لري زمونږ نیکونه دي.
په مغبره صورت کې:
هغه چاچې په وطن سر قربان کړی دی په تاریخ کې به روښانه ستوری وي.
هغه غبرګی جملې چې په دواړو جملو کې یې فاعل یا مفعول یو څیز، (شی) وي:
څه د (چې) د ربطي تابعیت سره:
1- څه چې وي هغه به وي. څه چې کیدل هغه وشول.
2- څه چې په پښتو ادب کې تر اوسه پورې لیکل شوي دي، هغه ټول زمونږ ادبي شتمني ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- هر څه چې کیږي، هغه به کیږي.
4- هغه څه چې ژمې ته په کار وي هغه واخله.

الف: فاعل نوم وي:

1- منشي احمد جان د پښتو ژبې یو مشهور لیکوال د تالیف او تصنیف خاوند دی چې د ډېرو ښو نثر لیکونکو څخه ګڼل کیږي.
4- میرزا خان انصاري چې د پښتو ادب په پخوانو شاعرانو کې لوړ مقام لري یا ارزښته دیوان یې لیکلی دی.

ب: د مفعول دحال او کیفیت ښکارندوي وي:

زه هغه چاسره مینه لرم چې د وطن سره مینه ولري.
زه هغه شی خوښوم چې د نورو هم خوښ وي.
د مفعول څرګندویه جمله د اصلي جملې په مسند پورې د (چې) په وسیله تړل کیږي. په اصلي جملې کې ضمیرونه اشاري استفهامي، نومونه، ترکیبونه (عددي، اضافي، اشاري) او داسې نور کېدای شي، چې د مفعول په توګه وي. په دغه صورت کې تابع جمله د هغه مفعول معنا ښکاره او څرګندوي.
دلته ددې خبرې ضرورت هم شته چې د اصلي جملې فعل تل متعدي فعلونه وي نوځکه پرته له مفعول څخه پوره معنا نه څرکندوي.
1- زه څه وینم چې ته یې نه وینې.
2-زه څوك غواړم چې خبرې ورسره وکړم.
3- تاسې ما شومان ګورئ چې لوبې کوي.
همدارنګه مفعول په ترکیبی ډول:
1- زه هغه څوك خوښوم چې د وطن رښتیني خدمتګار وي.
2- زه هغه څه غواړم چې دلته نه پیدا کیږي.
3- دوی هغه وعدې چې خلکو ته یې ورکړې وې تر سره نه کړې.
4- دغه کتاب چې دی یې لولي ښې موضوعګاني لري.
یو بل مثال: زما داسې ګل خوښیږي چې ښه ورېم ولري.
داسې اوبه راکړه چې خوږې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورتنيو جملو کې څه، څوك، ماشومان، هغه څوك، هغه څه، دغه کتاب، داسې ګل او داسې اوبه د مفعول په توګه چې په لومړ يو تابع جملو کې يې شرح او توضيح ګاني شوي دي. يعنی د اصلي جملې د مفعول په حيث په څېرمه (فرعی) جملو کې د هغوی د حال کيفيت وضاحت او څرګندونه ده.

يو څو مثاله چې مفعول د تابع جملې په سرکې راغلې وي.

څه فيصلې چې پښتنو ليکوالو د مفاهمې له لارې په ادبي جرګو کې منلي دي بايد له نظره ونه غورځولې شي. هغه کورونه چې ما ليدلي دي پاخه نه دي.

د مفعول په تابع جملو کې داسې هم وي چې د (چې) تابعيت د مفعول څخه د مخه وي.

چې څه ورته وايم هغه منې.

چې چاڅه ووې هغه ماوکړل.

چې چاڅه ټوټکي راوښودلي هغه مې کړي دي.

ج: هغه تابع جملې چې د فاعل او مفعول دواړو حالت او کيفيت څرګندوي:

لکه : اڅك چې يو ښه قلم درلود پرون ورڅخه ورك شو.

د : تابع مرکبې جملې چې د (خبر- مسند) يا فعل حالت او کيفيت بيانوي. دلته تابع جملې د اصلي جملې (خبر، فعل) حالت او کيفيت شرح کوي.

لومړی مونږ هغه مثالونه راوړو چې د جملې خبر اشاري ضمير او کومکي فعل (نژدي او لرې) وي او بيا د ربطي (چې) په واسطې د بلې جملې سره ارتباط ولري:

1- دخلکو وظيفه داده چې د وطن په ابادولو کې زحمت وکاږي.

2- زمونږ يوازينی کار به داوي چې خپل هيواد اباد کړو.

3- وسله هغه ده چې په لاس راغله.

خبر د ټاکلي توصيفي ترکيب په توګه:

4- دا يو ډير ښه قلم دی چې په بل ځای کې نه پيدا کيږي.

5- دده يو غټ صفت دادی چې د هر چا له غمه خوب نه ورځي.

6- شخص د پاره: اديب هغه څوك دی چې په ادبي علومو کې د پوهې خاوندوي.

7- اسمي خبر په تابع جملو کې د (داسې) قيد راغلی وي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان ډیر خلك داسې دي چې خپله ځمکه په خپله کري.
8- خبر د مقدار او اندازې ضمیر په توګه:
لنډه دا چې ددې ماشوم وړ وکوالی او کمزوري دومره وه چې د ژوند تمه یې نه کیدله.
9- تابع خبر د اشتراکیت د قید او د اشاري ضمیر سره د ترکیب په توګه:
د هر اولس ډیري خوږې کیسې او خوږې سندرې هم هغه دي چې زړه راکښون ولري.
10- خبر د یو اشاري (توصیفی) ترکیب (غونډ) په توګه:
حمید ماشوخیل هغه نازکخیال شاعرو چې اسمان ته د شعر زیني اېښودل د اسمان ستوري د شعر په لړ کې پیل دده هنر دی.
11- تابع خبر عددي ترکیب وي:
دادریم وار دي چې زه راځم او ته نه یې.

غبرګه جمله چې د (اندازې درجې مقدار) تابعیت ولري:

غبرګه تابع جمله چې د اصلي جملې د فعل د پېښید درجه اندازه او حالت بیانوي. مونږ په دې برخه کې د (داسې) او (دومره) ضمیرونه هم په دغه ډول جملو کې وینو چې د مقدار او کیفیت دپاره وي.

داسې د مقدار او د کیفیت د پاره:

دومره د اندازې د پاره. په نحوي استعمال کې د اندازې او درجې د قیدونو دنده ترسره کوي.
1- داسې او دومره د صفاتو سره رابطه لري. 2- د فعل سره هم رابطه ښیي.
لکه: ځیني جملې او کلمې په وینا کې دومره لنډې شوي دي چې یوې کلمې غوندې وي. داصلي (عمده) جملې اندازه د تابع جملې څخه ښکاري یعنی د اصلي جملې تفسیر کوي همدارنګه داسې:
دوي داسې کلك ویده شوي وو، چې د هیچا په چیغو او نارونه ویښیدل.
پرته له دې د (څومره، څومره چې، ترکومې اندازې، ترکومه، هرڅومره، هر څومره چې او داسې نورو تابعي کلمو په مرسته غبرګې تابع جملې په پښتو ژبه کې موجودې دي. ددې دپاره دغه لاندیني مثالونه ګورو:
1- څومره چې ګړۍ تېریدلې هغومره په خلکو کې د مهربان افسر دراتلو تلوسه زیاتیدله.
2- څومره به چې وخت تیریدونو هغو مره به خلك زیاتیدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- ځومره چې به شپه پخیدله نو د خان پریشاني به زیاتیده.
4- هر ځومره چې د یو ملت شعر او ادب عالي وي هغومره یې اخلاقي نظر او روحیات یې لوړ وي.
5- ترکومې اندازې چې (په کومه اندازه چې) علمي سویه لوړیږي او ترکومه حده چې خلك له حقایقو سره اشناء کیږي په هماغه اندازه د خلکو د هدف مقام لوړیږي. د پورتنیو جملو په ساختمان کې وینو چې:
1- د جملو لومړی فقري فرعي او دوهمې فقرې اصلي (خپلواکی) دي.
2- په (1-2-3) جملو کې د فعل نابشپړ صورت او تېره زمانه په دواړو جملو کې ځرګندوي.
4- جمله د مطلق (بشپړ) فعل ښکارندوینه کوي.
5- په جمله کې د اوسنی زماني د نابشپړ (استمراري) فعل جریان راغلی دی.
په دې برخه کې داسې مثالونه هم وینو چې اصلي جمله د ځو فرعي جملو غوښتونکې وي.
تاته ښه معلومه ده، چې هر حرکت په لومړی مرحله کې د رنګارنګو موانعو او مشکلاتو سره مخامخ کیږي نوځومره چې هغه حرکت مخ په وړاندې ځي او زمانه ورباندې تیریږي هغو مره یې په مخ کې موانع کمیږي.
په دغه ډول مرکبو جملو کې مونږ مقابلوي او نتیجوي مفاهیم هم ونیو چې په پورتنیو مثالونو کې یې بیلګې شته دی.
د ځای (مکان) تابعیت : معمولا غبرګې تابع جملې د هغو ربطیه ښنو په مرسته چې د ځای ځرګندونه وکړي د اصلي جملې سره یو ځای کوي او تابع جمله د اصلي جملې د ځای شرح او ځرګندونه کوي په دې معنا چې د عمده جملې د فعل پېښیدنه په کوم ځای کې شرح او دغه د ځای تابع جمله د چېرې، چېرته، کوم ځای کې سوالونو ته ځواب ورکوي.
د (هلته، چېرته، چېرې) قیود د (چې) ربطي ضمیر سره تابع جملې د اصلي جملو سره نښلوي او هم په دغه وخت کې د تابع جملې یو جز (ځای) هم ګڼل کیږي:

چېرې دې ښه هلته دې شپه:

د ځاي تابعیت د مرکب ترکیب په واسطه: هر چېرته چې، د ثقافت خاوره بډایه او حاصل خیزه وي د علم او هنر بوټي هم هغلته زرغونیږي او ګلان نیسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه ډول جملو کې (هر چېرته) په مقابل کې (هغلته) او د (چيرته چې) په مقابل کې هلته راوړی شي.

په اصلي جمله کې چې ربطي کلمې نه وي تابع جملې د هغه د اصلي جملې بيان څرګندولای شي لکه:

چيرته چې ځې ما هم له ځان سره بوځه.

همدارنګه چې د چيرې قيد او ربطي ضمير چې په تابع جملو کې راځي نو د قيد (چيري) په ځاي نوم(ځاي) هم په دغه برخه کې راځي او په اصلي جمله کې د ځای د قيد وظيفه تر سره کوي.

مونږ په داسې ځای کې استوګنه کوو چې نور څوک نشته. يا مونږ داسې ځای ته راغلي وو، چې د غاښي ترسره پورې نورې نيغې او کږې وږې لارې نه وې پاتې.

دغه بل مثال کې ګورو چې په دواړو کې قيد راغلی او د ځای تابعيت په څرګند ډول ليدلای شو.

مونږ هغه ځاي ته ولاړ و چې هلته خلك نه اوسيږي.

په دغه ډول جملو کې داسې اشکال هم ليدلی شو چې د تابع جملې مسند د اصلي جملې څخه وروسته (په پای کې) راغلی وي لکه:

يوه ورځ مونږ هغه ځای ته چې هلته د وړکتون ماشومانو لوبې کولې ورغلو.

غبرګې جملې چې د وخت تابع جمله ولري:

په پښتو ژبه کې د وخت تابع جملې معمولاً د (اصلي) جملونه مخکې راځي. د وخت څرګندونه د (چې) ساده ربطيه او مرکبو شکلونو کې لکه: کله چې، څه وخت چې، هغه وخت چې (هله- هاله هغه مهال چې، هر کله چې، تر څو پورې، چې، ترڅو چې، څو چې او داسې نورو په مرسته کيږي.

لومړی، د (چې) په مرسته تابع جمله:

چې ته راشې زه به ولاړ شم.

زه به هله ځم چې خبره خلاصه شي.

يا دا شرف خان هجري دغه شعر:

ما هاله د ځان ماتم وکړ په وينو+ چې اټك وته مې شاه کړه په ژړا شوم.

يا دا بل مثال: هله به خبر شې چې تارو جبې ته ورشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هغه غبرګه جمله کې چې يوه پېښه په دواړو (اصلی، فرعی) برخو کې تکرار او يا بېلې بېلې واقعې وي د (چې) ربطيه د فرعي جملې په سر او يا په دوهمه برخه کې د اصلي غړي نه وروستی راشي.

فرعي جمله د مخه او اصلي جمله وروسته د (نو) سره شروع کيږي. په دې معنا چې د شرطيه جملې نه وروسته جزائيه جمله د (نو) سره پيل کيږي.

لکه: چې شپه په تېريدو شي نو سباپسې را درومي.

چې خلك ترينه لاړل نو دی غريب يوازې پاتې شو.

دلته (چې) د وخت په معنا استعماليږي.

کله هم د (چې) تړونی د فرعي جملې د يوه غړي نه وروسته هم راځي. د فاعل مربوطه غړونه وروسته.

د فابريکې خاوند چې دا خبره واوريده سم د لاسه يې فابريکه وتړله.

(چې) په تابع جملو کې د قيودونه وروسته هم راځي.

1- پروسږ کال چې راغلی وم نو دلته يو ښه شاځلمی چامړ کړی و.

2- دې زمانه کې باد داسې را الوتی دی چې ته پر کرسۍ ناست وې نو ستا هم سترګې په اسمان کې وې.

په (2) جمله کې(چې) د (کله چې) په معنا د تابع جملې په سرکې راغلی دی.

په پښتو ژبه کې دچې ربطيه (تړوني) سربيره په نورو معناګانو د زمان معنا هم ورکوي او په دې ډول جملو کې عمده (اصلي) جمله د تابع جملې څخه وروسته راځي.

د تابع او اصلي جملې خبر، په هغو جملو کې چې چار ياکار په دواړو جملو کې په يوه وخت (زمان) کې سر ته رسيدلی وي د قاعدې په توګه د دواړو جملو فعلونه استمراري (نابشپړ) صورت ښيي: چې لمر راخيژي نو ورځ کيږي.

مېلمه چې له کوره وځي نو کور به هم ورسره بدرګه ځي.

همدارنګه داسې جملې هم شته چې د تابع (فرعي) جملې فعل مطلق (بشپړ صورت) او اصلی (خپلواکه) جمله استمراري (نابشپړ) شکل ولري:

زه چې تږی شم او به غواړم. زه چې ستړې شم استراحت کوم. دوستان چې سره مخامخ شي نو روغ برسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله هم زمانه پيښنه د مطلقي (بشپړې) تېرې زماني ځرګندونه کوي.

1- چې درخو ستر ګي وغړولې نو هغه بشره ورته ولاړه وه، چې د چا په خيال کې او ده شوې وه.

په دې ترتيب يو بل مثال هم راوړو:

چې يوه پېښنه (عمل) په پرله پسې توګه يعنی د يوې پيښنې پاي او د بلې پيل وي.

داکبر خان خبرې چې مې واوريدې په زړه مې ورته اور بل شو.

همدارنګه هغه غبرګې تابع جملې چې فرعي جمله يې د اوسنی زماني او اصلي جمله يې دراتلونکي زماني د بشپړ فعل ځرګندويه وي.

1- احمد چې له ښوونځي نه راشي نو بازار ته به يې وليږم.

2- چې منزل ته ورسيږو خبرې به وکړو.

غبرګې جملې چې د مقصد تابع جملې ولري:

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکی) جملې په فعل (مسند) پورې د (چې) ادات په واسطه نښلي لکه:

زه راغلم چې تا ووينم.   2- کتابتون ته ځم چې کتاب ولولم.

د مقصد تابع جمله د اصلي (خپلواکې) جملې څخه مخکې هم راځي نو هغه وخت د تابع جملې په پيل کې (ددې د پاره چې) ربطيه (سيوز) راځي. (ددې د پاره چې په ازموينه کې بريالی شي ښايي ښه سبق ووايي:

علتي ياد علت تابع غبرګه جمله:

هغه ده چې يوه په کې د بلې دليل اوسب وي او د علت (ربطيه) ادات (ځکه، ځکه چې چې، دا چې، په دې چې، نوولې او داسې نور دي.

همدارنګه له دې کبله چې، له دې سببه چې، هر کله چې، (ځنګه چې) هم مرکب تړونکی علتي ارتباط ګڼل کيږي[1].

1- بريالی په ښوونځي کې بريالي نشو ځکه چې سبق يې نه وويلی.

دلته د بريالي د پاتې کيدو علت د سبق نه ويل دي.

2- دغه سړی ښه عادت نه لري ځکه ورسره څوك راشه درشه نه کوي.

---

[1] دمقصد په تابع مرکبو جملو ک   فعل داوسنۍ زمان   مطلق شکل راوؤل کيږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرون پوهنځي ته تللی نه وم ځکه ډیر کارمې درلود. دلته عمده اصلي جمله د مخه او مله یا تابع جمله وروسته راغلې ده.

هغوي خوماته ښه غله وو ځکه چې یووټ یې راباندې په څو څو شانه خرڅ کړی دی.

عمده تابع

همدارنګه دغه بل مثال هم ګورو:

الف: په زور او دولت مې ځان میمبر کولو ددې د پاره چې میمبری کې نور زور او دولت پیدا کړم.

په دغه مثال کې دوهمه جمله اصلي او عمده جمله ده.

ب: زه ددې له پاره (له دې کبله) ستا سره ځم چې لار درته وښایم:

تابع اصلی عمده

ج: څنګه چې تاویلي وو نو ځکه راغلم.

د : څنګه چې دی ناروغه ونورانغي.

پورته د الف: ب، ج، د، مثالونو کې وینو چې ورستۍ جملې اصلیس یا عمده دي او مخکنۍ تابع (فرعی) جملې دي.

غبرګه شرطیه تابع جمله:

په دغه ډول غبرګه جمله کې هم یوه اصلي او بله (فرعي) تابع جمله وي او تابع جمله معمولاً د اصلي جملې څخه د مخه او کله هم وروسته یا داصلي جملې په منځ کې هم راځي په دغه ډول جملو کې اصلي جمله د شرطي جملې یوه برخه یا د هغې ځواب هم ګڼل کیږي.

په پښتو ژبه کې شرطیه جملې د (که چیرې، که چیرته، که کله او همدارنګه د (چې) د ارتباط په مرسته سره نښلي په نحوي لحاظ د (که او چې) ترمنځ په شرطي جملو کې فرق نشته.

1- که:

1- که ته راغلې زه به هم درشم (راتلونکی زماني فعل).

زه به درشم اصلی جمله، که ته راغلی تابع ده.

2- که ملالۍ دې ولیدله سلام ورته ووایه.

ملالۍ دې ولیدله (تابع) ملالۍ ته سلام ووایه (اصلی).

3- که باد نه وي ونه نه ښوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- که داسې يې شميرم نو زه به يې په شميرلو ستړی شم او تاسې په لوستلو. په دغه مثال کې د شرط او جزا دواړه (ربط) راغلي دي. يعنی په کومه جمله کې چې د شرطيه (ربط) راغلی وي نو (جزائيه) ربط هم راځي او هم پرته له هغې څخه لکه چې په لوړو مثالونو کې موولیدل.

که چاړه د سروزرو شي نو په کيډه (ځيګر) خوبې څوك نه منډي.

2- (چې) د شرط په معنا:

چې شاعر دې دوست شي شعرونه يې ستايه

دلته (د شاعر شعرونه ستايه) اصلي جمله ده چې شاعر دې دوست شي) تابع جمله ده.

همدارنګه دغه مطلب په لاندې متلونو او اصطلاحګانو کې هم ليدای شو.

1- چې ولاړ شې تر بلخه درسره به وي خپله برخه. (2) چې نه دي وي له موره ورته مه وايه چې وروره (3) چې خان يې په ياران يې.

2- د شرطيه له پاره (مرکب ربط) لکه (که چېرې – که کله) هم دود لري.

که چېرې په تندې يې د تور کاکا د ديوال داغ نه وي نو ما به هم نه وپېژندلی.

3- که کله : که کله راپېښ شوې نو موزيم ته به لاړ شو.

(که کله) د زمان مفهوم ورکوي خو بيا هم په دغه جمله کې د شرطه نبنه ده.

په غبرګو تابع شرطيه جملو کې د فعلونو زمانه:

اول چې اصلي او فرعي جملې د اوسنی زماني فعلونه ولري لکه:

1- که ته ځې ولاړ شه مګر ژر راشه.

دلته ګورو چې د تابع جملې فعل نابشپړ او اصلی جملې فعل بشپړه اوسنی زمانه ښيي.

2- که دې زړه غواړي چې زمونږ سره لاړ شي نو ځان جوړ وه.

د دواړو جملو فعلونه نابشپړه اوسنی زمانه ښيي.

3- که څوك يو کارکوي او شوق ورسره نه لري هغه هيڅ کله په هغه کارکې نه کامیابېږي.

دوهم په غبرګه تابع شرطيه جمله کې چې اصلي جمله استمراري حال فعل او تابع يې مطلق (بشپړ) فعل حال راغلی وي.

1- که کومې پردی ژبې ته غوږ کيږدو نو غوږونو ته مو ځيني بې ربطه او ګډو د غږونه راځي. لومړی فعل بشپړ او دوهم يې نابشپړ صورتونه دي.

2- که دهقان په خپلې ځمکې کې خواري ونه کړي له ځمکې څخه غله نه اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

3- که يوه ديکه دې ورکړه   سايي خيژي.
مطلق   استمراری
دريم په شرطيه تابع جمله کې د تېرې زمانې فعلونه راغلي وي. لکه:
که ليك دې ماته ليکلای وای نو خوشحاله شوی به وم.
که تاسې ويلی واي ما به کتاب راوړی و.

د متضاد (تقابل) تابع غبرګه جمله:

دا هغه ډول جملې دي چې د اصلي (مستقلې) او تابع (فرعي) جملې ترمنځ په واقعي، غير واقعي توګه تقابل او تضاد موجود وي او سره د اختلافه توازن هم ولري دغه ډول جملې معمولاً د (ترونې) ربطيه تابع اداتو په مرسته يو ځای کيږي. دغه ربطيه تابع ادات يا ساده او يا خو مرکب ډول وي اوکله هم په ځينو ځايونو کې پرته د تابعيت له اداتو څخه څرګنديږي. په پښتو ژبه کې زيات مثالونه د مرکب تابع ترونې (ربط) په وسيله ښودلای شو.

معمولاً لومړی ډول مرکب ترونی (تابع) د (که) شرطيه او مبهم ناتاکلي ضمير (څه) او هم تاکيدي اداتو له ګډون (ترکيب) څخه جوړ وي بل ډول يې د (سره) قيد او (له) ادات، (دې) اداتي ضمير له ترکيب څخه جوړيږي چې وروسته به يې مثالونه راوړو. دغه تابع ادات د فرعي جملې په سر او ياد فاعل څخه وروسته هم راځي.

اصلي (مستقل) جمله معمولاً د (نو، ولې، نو بيا هم، خو بيا هم، ولې بيا هم، مګر، ليکن) خلافي اداتو سره پيل کيږي.

1- که څه هم مازيار ايستلی وخوبريالی نه شوم.
2- که څه هم مارابللی نه و بيا هم راغی.
3- که څه هم په دې ورځو کې د نړۍ لانجې زياتې شوي دي خو بيا هم نړۍ (سولې) لپاره کوښښ کوي.

(سره له دې):

سره له دې چې ناروغ وم پوهنځي ته ولاړم. سره له دې چې کارمې درلود خو پوهنځي ته لاړم.
سره له دې چې ناروغ وم خو بيا هم پوهنځي ته لاړم.
د اصلي جملې په سر کې (ولې) هم ورسره راځي:
سره ددې چې په کور کې کومه ستونزه نه لري ولې وظيفې ته ناوخته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصلي جملو په سرکی مګر:
ژبه که څه هم په ښکاره ډول دغوښې یوه ټوټه ده مګر په حقیقت کې د انسان، سرېتوب، پوهه، ښه ژوند او داسې نور ټول په ژبه پورې اړه لري.
د مستقلې (اصلی) جملې په سرکې (لیکن):
که څه هم رښا لږه شوه لیکن لاره ښه معلومیږي. همدرانګه د تابعیت ادات د جملې په سرکې او (سره ددې) د اصلي جملې په سرکې هم راوړل کیږي.
که څه هم هلې ځلې موډېرې وکړې سره ددې خپلو هیلو ته ونه رسیدو.
په پښتو ژبه کې برسره پردې یو شمیر داسې مثالونه هم وینو چې ددغه پورتني مطلب څرګندونه کوي. که څه هم د تابعیت ټړونی ورسره په ساده توګه او یا هیڅ نه وي خو بیا هم تقابل او تضاد ښیي.
1- وسله که بار ده په سخته ورځ په کار ده.
(2) که غرلوی دی پر سرېې لارده. چې دا د یو متل په توګه فرازیالوژیکي ترکیب ګڼل کیږي په بل ډول به داسې ویل کیږي. که څه هم وسله بار (زیاتي) ده خو بیا هم په سخته ورځ کې په کاریږي.
څوك یې په ګلي کې نه پریږدي وایي اس مې د خان کره وتړه.
دلته د تابعیت کومه نښه نه وینو خو څنګه چې د پښتو ژبې یوه مشهوره اصطلاح ده او دغه ترکیب په معنوي لحاظ یو فرازیالوژیکی تړلی مطلب څرګندوي.
سره له دې چې څوك یې په کلي کې نه پریږدي مګر وایي چې اس مې د خان کره وتړه.
مقایسوی (پرتلیز) غبرګه تابع جمله:
د اصلي جملې بیان د مقایسې په مرسته کیږي د څنګه، لکه چې، لکه څنګه چې، څنګه پروسیله مقایسه کیږي. (څنګه غروي هسې ځناوروي).
څنګه مخ هسې خپېره. یا څنګه ژرنده هسې دوره.

نتیجوي غبرګه تابع جمله:

په دې ډول جملو کې هم تابع جمله د اصلي جملې نتیجه او پای بیانوي:
1- هغه ډیر زیاروکیښ تر څو بریالیتوب یې په برخه شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- زه په خپله هم نه پوهیږم چې د سرو تعویذ ته ډرامه ووایم که ناول، افسانه ده که نور څه نو ځکه دا فیصله ګرانو لوستونکو ته پریږدم.

3- ده چې پر تو د چای پسې سمدلاسه سرې او به وڅښلې نو ناروغه شو.

غبرګې جملې چې د یوستو و جملو شمېر په کې له یوې یا دوو څخه تېرې کړې وي:

هغه غبرګې (پیوستې او تابع) جملې چې د مخه مو ښودلې دي په هغو کې دجملو شمېر او اندازه دووته رسیږي او په خپل خپل ځای مور اوږې دي ولې ځنګه چې لیدل کیږي د ادبي پښتو ژبې په ساختمان او جوړښت کې داسې غبرګې جملې په نښه کولای شو چې د درویا زیاتو جملو لرونکې وي که څه هم په خپله د پښتو ژبې د جملو په جوړښت او ساختمان کې ډیر کړکېچن او مغلق شکلونه نه ځایږي، ولې ترکومې اندازې پورې چې لیدل کیږي په پښتو ژبه کې ددغه ډول غبرګو جملو جوړښتونه په لاندې توګه راوړو:

الف: په غبرګه جمله کې چې د یوې یا څو جملو په واسطه د بلې مربوطه جملې کیفیت، حالت روښانه کړی شي.

ب: چې د اصلي (عمده) جملې نه وروسته دوه... داسې تابع جملې راغلې وي چې او له جمله یې د مبتدا توضیح کوي او دوهمه یې د لومړې تابع جملې وضاحت کوي[1].

په غبرګو تابع جملو کې داسې مثالونه وینو چې دوه اصلي جملې یا ورسره دوه فرعي جملې (تابع) راغلې وي او یا څو یوه اصلي دوه تابع یا دوه اصلي یوه تابع او دغه جملې بیا په خپلو منځو کې د تابعیت یا د توازن (مساوي) رابطه هم لري.

ددې له پاره دغه لاندینۍ جملې راوړو:

1- شپه چې پخه شوه او ټول ویده شول ادم خان د درخودیدن له ملاوتړ له. دلته دوه تابع (فرعی) جملې چې عطفي رابطه سره لري مخکې او دریمه اصلي جمله وروسته راغلې ده.

2- کله چې دوې راغلل او کارونه یې سرته ورسول د ځانګې مشرله دوی څخه ډېر مننه وکړه.

3- که کارونه مو خلاص کړل او هوا هم ښه وه د ګلونو مېلې ته به لاړ شو.

4- هغه افکار چې ګډوډ لیکل شي او یو له بله رابطه ونه لري د تالیف ارزښت نه لري او د لیکونکي د انشایي قوت ډېره نیمګړتیا څرګندوي.

---

[1] **پوهاند صدیق الله ر تین، پ تو رامر** 2 **وك کابل د** 1370 **لمریز کال چاپ.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه لومړۍ تابع او دوه وروستۍ اصلي جملې دي چې بيا په خپلو خپلو منځنو کې عطفي رابطه هم لري.
5- هغه څوك چې ډېر مقيد روزل شوي وي او ډېر ويريدونکی وي خيال او فکريې لکه کورنی مرغه لوړ پروازنه شي کولای او په اثارو کې يې د عالي فکر او ازاد خيال نښې نښانې نشوليدلی.
په پنځم مثال کې لومړۍ دوه تابع جملې د عطف په مرسته يو ځای شوي چې دوهمه دلومړي حال ښيي او ورپسې دوه يوستوې جملې دي چې د اصلي (عمده) جملې دنده لري داهم په خپلو منځو کې عطفی ارتباط لري او په مجموع کې تابع مرکبې (غبرګې) جملې ګڼلې شي.
5- په غبرګه تابع جمله کې دوه د تابع جملې د اصلي (عمده) جملې کيفيت حالت څرګندوي لکه:
6- په (1345) ش کال کې د خوشحال ختك د لمانځنې او درناوي يوه درنه کاليزه جوړه شوې وه چې په هغې کې ډېرو پوهانو، ليکوالو، شاعرانو برخه اخيستې وه او غوره مقالې او مضامين يې ليکلي وو. په دغه مثال کې لومړۍ اصلی (عمده) او دوه نورې د لومړي جملې بيان او شرح ده.
7- بل مثال: مزدورې ماته وويل، چې نور خواب نه شم ورای څکه مونږ مزدور خلك يو او له کوره به مو وباسي نو بيا به کومې خوا ته ځو.
په دغه جمله کې د لومړيو جملو شرح علت او نتيجه په وروستيو جملو کې بيان شوې ده.
8- هغه دوه تابع جملې چې د اصلي جملې نه وروسته راغلې وي چې اوله يې د مبتدا توضيح کوي او دوهمه يې د لومړۍ تابع جملې وضاحت کوي. لکه: اصلي پوهه هغه ده چې په هغو لارو لاس ته راشي چې خلکو ته پرې فايده رسيدای شي.
په پښتو ژبه کې د غبرګو په تېره تابع جملو جوړښت، نه دومره لنډ او نه خو هومره مغلق او کړکيچن جوړښت لري، چې اصلي مطلب په کې تري تم شي.
يادونه:

معترضه جملې:

دلته د معترضو جملو په باب بنايي دومره څرګندونه وشي چې دا هغه ډول جملې دي چې په فعلي جملو کې د فاعل، مفعول او فعل ترمنځ راوړل کيږې خو د اصلي جملې سره کومه نحوي رابطه نه ساتي. دغه ډول جملې د يوستوو جملو او کله هم د غبرګو جملو په منځ کې ورغورځيږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې دغه جمله له دغه نحوي ساختمان څخه راوويستل شي د جملې اصلي مطلب ته کوم تاوان نه رسيږي.

معترضه جملې اکثرا د عايه وي يا د بلې جملې وضاحت کوي لکه:

دغو خلکو (خداى دې ورسره ښه وکړي) له تا سوسره پوره مرسته کړې ده. په دغه جمله کې (دغو خلکو) (مغيره حالت) مبتدا (مسند اليه) او (له تاسو سره مرسته کړې) خبر (مسند) د جملې اصلى (عمده) برخې دي.

او (خداى دې ورسره ښه وکړي) معترضه جمله بلله کيږي.

زمرك دې خداى په خوشحاليو پټ کړي له دوي سره يې ډېرې هلې ځلې وکړې.

په لوړه جمله کې هم (خداى دې په خوشحاليو پټ کړي) معترضه جمله ده. او (زمرك له دوي سره ډېرې هلې ځلې وکړې) اصلي جمله بلله کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو جملو کې د جملې د يوې برخې يا اجزاو (ايليپسي Ellipsis) د حذف مسئله:

مونږ د پښتو ژبې په جملو کې داو ښود له او په ټاکلي او معينه توګه څرګنده شوه چې هره يوستوې او يا غبرګه جمله د مسند اليه، مسند يا (فاعل، مفعول، فعل) درلودونکي وي چې بيا هره برخه دخپلو مربوطه توکونو (اجزاو) سره په ټاکلي او ثابت ترتيب سره راځي. ولې دلته مونږ هغې موضوع ته پاملرنه را اړوو چې کله يوه جمله يا يو بشپړ مطلب داجزاو په لحاظ بشپړ نه وي.

خو د اباید ووایو چې په متن (کانت کس..) کې د جملې د اجزاو يا د برخو حذف او نه راوړل د جملې په معنا کې کوم بدلون نه ښيي البته په دې شرط چې يوه قرينه او نښه ولري. مونږ ددې مقصد له پاره د يوستو او غبرګو جملو ځيني مثالونه په لنډه توګه راوړو. که څه هم دا موضوع ډيره پراخه او زياته څېړنه غواړي.

الف: د (فاعل (مسند اليه) حذف:

لومړی بېلګه: زمرك پوهنتون ته راغی او ولاړ:

په دويمه جمله کې ولاړ په يوازې توګه راغلی دی چې اوريدونکی او لوستونکی دجملې د لومړۍ برخې په معنا پوره پوهيږي او فعلونه د عطف په صورت کې راوړل شوي دي، نوپه دې اساس د دويمې جملې فاعل هم څرګنديږي چې په خپله (زمرك) دی.

څنګه چې په لومړۍ جملې کې د فاعل د نوم (زمرك) يادونه شوې ده نو په دويمه جمله کې يې راوړل ضروري خبره نه ده.

دويم مثال:

اوښکې خوړونه شول بيا سيندونه شول او بيا ويالې شوې او وروسته د ګل پرشاخ کې وچليدې.

په دغې جملې کې هم د يوه مسند اليه (فاعل) له پاره څو مسنده (فعل) او يا د هر مسند له پاره مسند اليه هماغه قرينه يعنی د لومړۍ جملې فاعل سره ارتباط لري. که چېرې لومړۍ جمله نه وي نو بيا به خبره بل ډول وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريیم مثال:

هلك هم پوه دی او هم زيارکښ يا هره ژبه له بلې نه څه اخلي او څه ورکوي. په دغو جملو کې د (هلك) او (هره ژبه) تکرار په دويمه جمله کې لاژمه نه ګڼل کيږي.

څلورمه بېلګه: په هغو جملو کې چې فاعل يې شخصي ضميرونه وي نو د فاعل نه راوړل د معنا له پاره کوم ضرر نه پېښوي ځکه د فعلي خاتمې له مخې د شخص (فاعل) څرګندونه کيږي.

په کلي ورننوتم= زه په کلي ورننوتم.

د يوې ننداري په ننداره شوم = زه د يوې ننداري په ننداره شوم.

پنځمه بېلګه کې ګورو چې مسند اليه د اختصار او لنډيز په غرض حذف شوی دی[1] که په يوې پوښتنې کې مسند اليه (نوم) راغلی وي نو په ځواب کې يې بيا راوړلو ته ضرورت نه ليدل کېږي.

1. ملا نصرالدين چېري و؟ 2- تاسی چېرته اوسيږئ؟

د لومړې جملې ځواب (په کور کې دی) او د دويمې جملې ځواب (په کابل کې اوسيږو) دلته مسند اليه نه راوړل کيږي نو اصل مطلب ته کوم زيان نه رسوي.

شپږمه بېلګه:

کله د مسند اليه (نوم) څرګندول مناسب نه وي نو بيا نه راوړل کيږي.

او يوازې د ځای او قرينې له مخې ويونکی او اوريدونکی پوهېدلی شي لکه (هلته پټ ناست دی) په داسې صورت کې چې بل چاته يې د نوم ښودل نه غواړې.

اوومه بيلګه:

د خطر او سختۍ او دوخت د تنګۍ په وخت کې: هله سوځي! ګوره پر يوځي! په دې ځای کې مسند اليه حذفيژي او د ځای او حال قرينه وربادې دلالت کوي.

ب: د مفعول حذف:

په نحوه کې مفعول هم د فاعل د نائب په توګه د مسند اليه حيثيت لري او کله کله حذفېږي يعنی د نوم اخيستنه يې ضرر يا عيب او يا تکرار وي.

---

[1] **پوهاند صديق الله ر تين، پ تو رامر** 2 **وك كابل** 1370 **لمريز كال.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- دوه داني مې واخېستل یعنی (دوه کارتوسه).
2- د سوال په ځواب کې راوړل یې هم بې ضرورته برېښي یعنی که په سوال کې راوړل شي نو په ځواب کې یې راوړل نه ښایي.
سوال: تا ژمني کالي جوړ کړي دي؟
ځواب: هو جوړ کړي مې دي.
بل مثال: ملالۍ خپلې ملګرې ته لیك لیکلی دی؟ هو لیکلی دی.
ج: د فعل حذف: د فعل یا کومکي فعل نه راوړل (حذفیدل) هم د پښتو ژبې په خاصو نحوي او سبکي جملو کې وینو چې په لاندې کړښو کې یې بیانوو:
1- په پښتو ژبه کې که څه هم په نحوي چاپېریال کې د فعلي او اسمي جملې خبر د فعل بشپړ فعل او کومکی فعل په مرسته جوړېږي ولې په ایلپسی (حذف) موضوع کې دغه برخه نیمګړې کیږي. ددې لپاره لومړی د هغو جملو مثالونه چې د مسند الیه او مسند څخه وروسته د (اسناد) کومکي فعل حذفیدنه وي راوړو او وروسته بشپړ فعلي اشکال:
مونږ دغه ډول مثالونه د پښتو ژبې په اصطلاح ګانو، متلونو، دیالوګونو، خبرو اترو، سوال و ځواب او ځینو نورو جملو کې لیدلی شو: خپل عمل دلارې مل. کوزوږ له خپله لاسه خوږ. د بیزو د وستې د ځان تاوان. دروغجن هیرجن.. په دغو مثالونو کې خپل عمل، کوږوږ، دبیزو دوستي، دروغجن د جملې مسند الیه او نورې پاتې برخې یې مسند دي ولې اسنادیې حذف شوي دي.
2- په هغو جملو کې چې غبرګ مطلب ولري یعنې ددوو جملو ساختماني شکل ولري هم کومکي فعل په دواړو برخو کې نه وي راغلی لکه (سردې ګل بیخ دې پیاز).
(ځوك خپه ځوك خوشحاله) (زه په تمه ته بې غمه) (خبرې ډیرې سریې یو) په اوله جمله کې (دی) دویمه کې (وي) دریمه کې (یم یې) څلورمه کې (دی) حذف دي.
3- په جمله کې چې لومړی برخه پوره او دویمه یې د کومکی فعل ولېدلی وی.
نه خان یم نه زمیندار ... ځان بنه دی که جهان...
خپله خوله هم کلاده هم بلا. . . هلك هم پوه دی هم زیار کښ.
یاوږ دی یازوږ. کتابونه ډېروو څه یې ښه... او څه یې نه...
4- په هغو غبرګو جملو کې چې فعل په دواړو کې مشترك وي د تکرار د مخنیوي په غرض:
1- چا یاران کتل چاماران.

(c) ketabton.com: The Digital Library

2- يو موټر د پاسه راغی يو دبنكته او دواړه سره وجنګيدل.
3- زه ستاسي نه خوبني ځرګندوم او هغوی نه هم.
4- يو ځان نه ويني او بل جهان 5- كارغه يوه خواګرځي، بلبل په بله خوا.
6- د چا ديدار په كاردی او د چا دينار...
په دغو جملو كې ليدل كيږي، چې د غبرګو جملو په توګه استعماليږي لومړۍ جملې د فعل او فاعل له مخې پوره دي مګر دويمې جملې يې د فعل (مسند) ټوله برخه او يا يوه برخه حذف شوې ده.
5- همدرانګه په ځينو شرطيه يا د پوښتني په جملو كې هم حذف راځي لكه: چاي ښبې كه اوبه؟
6- مسند (فعل) د سوال او ځواب په جملو كې هم حذفيږي په دی معنا چې.. په سوال كې مسند راوړل شوي وي مګر په ځواب كې د لنديز لپاره نه راوړل كيږي لكه:
س: روند له خدايه څه غواړي؟ ج: دوي سترګې.
س: افضل ختك څوك دي؟ ج: د خوشحال ختك لمسی
7- په تعجبي جملو كې هم د جملې ځيني غړي نه راوړل كيږي لكه:
1- ربنتيا! 2- څه عجبه! 3- ښنګه ناوخته! 4- افسوس!
5- سحرمي د ماما د پټي په سر پنځه زره روپۍ اخيستي دي! تعجب! ايله پنځه زره روپۍ!.
8- په وينا كې (فعل) د ځينو خاصو ځانګړتياو او سبكي خصوصياتو له امله هم يوه جمله پوره نه راوړل كيږي يعنی په هنري ادبياتو كې په خاص سبك سره ليكوال د جملې د ځينو برخو بشپړول د لوستونكي ذهن ته پريږدي لكه:
1- مونږ څه هيبت څه ويره او څه د ټانګې او اسپې بد حال . . .
2- ماوي څه ګذاره000
3- دا مو دويمه غله ژرنده000 همدارنګه كله د تمسخر او خندا په غرض:
تاسو زمونږ تيار خواره . . .
د: كله په جمله كې قيدونه هم حذفيږي يعنی نه راوړل كيږي لكه:
په يوه باغ كې ځيني خس او خاشاك ټولوي او ځيني د ګلو دستې جوړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغې جملې کې د ځای قید (په یوه باغ کې) د دواړو جملو شامله برخه ده خوپه دویمې جملې کې یې حذف شوی دی خو د قرینې له مخې په مقصد پوهیدای شي. په همدې توګه مونږ زیات مثالونه ښودلی شو.

په ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون

(کونوېرژن Conversion)

په واقعیت کې کونویرژن اړونه، ګرځونه (له یوه حالت نه بل حالت ته تغییر، تصرف یا اړول، ګرځول، بدلول او معنا ته تغییر ورکولو مفهوم لري.[1] چې په دې توګه شرح کیږي:

الف: د یوې کلمې څخه د نوي لغتونو د جوړلولو طریقه هم ده په دې معنا چې په لغت جوړونه کې د اصلي کلمې مطلب د نورو اجزاو د ترکیب سره اوړي[2] د مثال په توګه.

(توروالی) په پښتو ژبه کې یوه (اشتقاقي کلمه ده، چې د (تور) صفت او (والي) ورستاړي څخه جوړه شوې ده. دلته ګورو چې صفت ددغې لاحقې سره دماهیت له مخې په نوم باندې اوښتی دی.

یا دا چې د یوه اسم څخه د فعلي ترکیب جوړول هم (اسمي) معنا په فعلي ٓباندې بدلوي. د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس کې داسې هم راغلي دي چې یو اواز په بل اواز اوړي او یا خو (یو غږن اواز په بې غږه یا بې غږه په غږن اواز باندې بدل شي)[3] خو مونږ په دې برخه کې د اوازونو په کانویرژن باندې نه غږیږو یوازې په لنډه توګه د ځینو لفظی واحدونو لکه د (نوم، صفت، قید، فعل) بدلون د ماهیت او معنا له مخې څېړو، ځکه دغه هم زمونږ د موضوع سره اړخ لګوي.

که څه هم دا موضوع ډیره ارزښتناکه او د غوروړ ده او په دې برخه کې څه کار هم نه دی شوی نو په دې توګه خورا زیاته څېړنه هم په کارده.

په پښتو ژبه کې دوینا د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون:

د ګرامري اجزاو د ماهیت بدلون دا معنا لري چې یوه کلمه د ګرامري اجزاو د یوې معنا پر ځاي بله معنا او ځانګړتیا ترلاسه کړي، چې دغه تغیر او بدلون ته کونویژرن یا د الفاظو معنوي

---

[1] پ تو ولنه، ان ليسي پ تو قاموس، کابل، 1354، (156) مخ.

[2] و، س، اخمانوا، د ژبپوهنی اصطلاحي قاموس، د شوروي دایره المعارف مطبعه، مسکو 1966 (202) مخ.

[3] و. س. اخمانوا. د ژبپوهنی اصطلاحی قاموس د شوروي د ایره المعارف، مسکو، 1966 (202) مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغییر ویل کیږي. د الفاظو معنوي تغییر یوه نحوي او سیمانتیکي مسئله ده چې یوازې او یوازې په جمله کې ښه څرګندیږي.

په پښتو ژبه کې یو شمیر داسې کلمې او لغتونه شته چې د هغو معنا پوره روښانه نه وي د مثال په توګه د اسم، صفت او قید کلمې چې ددوي ترمنځ ښلوالی په ځینو ځایو کې ګران دي ولې په نحوي چاپیریال کې هغه د استعمال له مخې خپله معنا څرګندولی شي.

همدرانګه د یوه اسم او صفت ترمنځ ښلوالی هم د نحوي موقعیت له مخې سره ښلولی شو د نحوي دریځ له مخې وینو. چې یو صفت په اسمي معنا بدل شوي وي او یا برعکس.

هغه عملیه چې یو صفت، فعلی صفت..) په نوم (اسم) بدل او اسمي مطلب څرګند کړي د سوبستانتیوا ځیه (اسمي کیدنه) په نامه یادیږي او یا برعکس که نومونه. . . د صفت په معنا راغلی او یا د صفت دنده ترسره کړي دغه عملیه بیا (ادیکتیو اځیه) په صفت اوښتي وي یعنی (صفتی کیدل).د مثال په توګه:

په جمله کې د الفاظو د استعمال له مخې مونږ ویلی شو چې دغه کلمې څه حیثیت او دریځ لري. اسم دی که صفت که قید او یا څه نور اشکال دي.

البته د لفظ او شکل له مخه څه نه شوویلی ځکه په پښتو ژبه کې د اسم او صفت ترمنځ د شکل له مخه دګرامري کته ګوریو په لحاظ کوم خاص توپیرنه وینوولې د معنا په لحاظ توپیر ښکاره کیږي. د څرګندونې له پاره یو څو نومونه او صفتونه سره پرتله کوو او ګورو چې د شکل له مخې څه ګرامري ښلوالی لري او که نه.

اول- نوم: الف: په پښتو ژبه کې یو شمیر نارینه نومونه دي چې د (ay -ی) په غبرګ غږ ختم وی. د ګرامري کته ګوری له مخې مفرد عدد ، نارینه جنس او اصلی حالت لري لکه. لرګی، سړی، ستوری، غړی، میړی، وری.

ب: هغه نومونه چې په کانسونینټ ختم وي دا هم مفرد نارینه اصلي حالت لري لکه: کور، اور، لور او داسې نور.

دویم: الف: په پښتو ژبه کې داسې صفتونه هم لرو چې په نرمه (ی) (ay) په غبرګ غږ مختوم وي او د ګرامري کته ګوری له مخې هم مفرد عدد ، نارینه جنس، اصلي حالت لري لکه: نوی، پردی، وړی، ښکلی، لوی، سوی.

ب: هغه صفتونه چې په اصلي غږونو (کانسونینټ) ختم وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هم مفرد، عدد، نارينه جنس، اصلي حالت لري لکه: تور، مور، سپين، سپور، کوز، روند.
د نومورو مثالونو له مخې ګورو چې د صرفي اوليك دود (ارفوګرافي) له مخه څه توپيرنه لري او په دغو کلمو کې جنس عدد او داسې نور ګرامري او لفظي نښې هم نشته چې يو تربله يې بېلونه وکړای شي.
په دې توګه دغه لاندې مثال په مقايسوي ډول ګورو:
(ونه، لښته، مفرد مونث نومونه دي او (پخه، سپينه) هم مفرد مونث صفتونه چې جمع يې (ونې لښتې) (پخې- سپينې) دي.
ج: په پښتو ژبه کې يو شمير ځيني سو فکسونه هم شته دي چې هم د اسم د جوړولو او هم د صفت د جوړولو لپاره په کارېږي لکه: څوکيدار، زميندار (اسم). ميوه دار، ګلدار (صفت) پنډې، جوالي (اسم) وطني، دولتي (صفت) په دې توګه د بنوال او کامه وال ترمنځ هم کومه ښکاره د بېلوالي نښه نه وينو. په دې حساب ددغو پورتنيو ګرامري شکلونو او سوفيکسونونه د اسم او صفت بېلوالی نه ځرګندېږي ځکه دغه ګرامري او اشتقاقي نښې نښانې په نوم او صفت کې مشترکې دي. يوازې د مفهوم او موقعيت له مخه سره بېلېدای شي.
يو بل مثال داسې راوړو:
1- (يو ليکونکی سړی) (2) (دکتاب ليکونکي وويل) د ساختمان او جوړښت له مخې لومړی مثال عددي توصيفي ترکيب دی او دويمه جمله، چې د کتاب ليکونکی اضافي ترکيب دی او د جملې د مسند اليه په توګه راغلی دی. دلته ګورو په لومړي مثال کې (ليکونکی) صفت دی چې د نوم (سړی) سره اړه لري او ګرامري مطابقت هم په کې موجود دی. تر موصوفه د صفت وړاندې والی هم په کې ليدل کيږي.
او په دويم مثال کې ليکونکی په خپله اسم دی، چې د فعلي جملې د مبتدا (فاعل) او اسم دنده ترسره کوي او د (وويل) فعل سره تعلق لري.
په جملو کې د ګرامري اجزاو د ترتيب په هکله بايد ووايو: په پښتو ژبه کې د کلمو موقعيت په جملو کې يو څه ثابت شوی شکل لري يعنی اول اسمي غونډ (مسند اليه، فاعل) او په پاي کې فعل (مسند) راغلی وي. او صفت د اسم نه د مخه او مفعول، ظرف، قيد هم د فعل څخه د مخه راځي مګر دغه ترتيب کله هم اوړي چې دجملو د اجزاو د ترتيب په برخه کې مو ورته اشاره کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسمي توګه د کلام (ځينو ګرامري) اجزاو او ښتنه

1- صفت د اسم په توګه : (Substantivization) :

زمونږ سپين ږيري د قدر وړ دي يا زمونږ مشران ښه خلك تېر شوي دي. مشران سره جرګه شوي دي.

په نوموړو جملو کې سپين ږيري يا مشران صفتونه دي چې د نوم په توګه راغلي دي. محترمو مشرانو! مشران په ندايي حالت کې د اسم په توګه دريځ لري يعنی په خپله د اسم وظيفه يې ترسره کړې ده. چې د نورو اسمي ډلو په څېر د صفت، قيد او نورو توابعو قبلوونکي هم دي. دلته ګورو چې د (مشران) معنوي دريځ هم هغسې دی لکه چې (دوستان) يې لري.

د (محترمو دوستانو!) په جمله کې وينو (محترم) د دوستانو سره توصيفي ترکيب ګڼل کيږي نو د (مشران) سره هم محترم دغه ډول ترکيب دی.

همدارنګه (لويان مهربان دي) (کشران بې تجربې وي). هم په دغه ډول مثالونکې راځي. په دې توګه سپين ږيرى (د زوړ په معنا) او سپين سترګی صفتونه دي چې په جمله کې د نوم (فاعل) په توګه راځي لکه: سپين ږيري راغی ياسپين سترګې ولاړه.

دويم: فاعلي صفات هم زيات اسمی رنګ غوره کوي. اولاداسې مثالونه په پښتو کې لرو چې دغه فاعلي صفات کورټ اسم ته اوښتي دي. او خپله اصلي صفتي معنا يې له لاسه ورکړې ده. لکه: ښوونکی، چلوونکی، ګنډونکی چې د (ښوول، چلول، ګنډل) د فعلي ريښې څخه جوړ شوي دي. همدارنګه ځيني داسې مثالونه هم وړاندې کوو چې د فاعلي صفت معنا په اسم اوښتي وي بيلګه:

ځيني معلومات ګرانو اوريدنکوته وړاندې کيږي.

دلته (اوريدونکوته) په دويم حالت کې د اوريدونکي دجمع شکل دی چې د (ته) پسينې د عمل په وجه يې (و) وروستاړی منلی دی او د جمع اسم ارتباطي (مفعول له) حالت په توګه راغلی دی. دغه شان د (ښه اوريدونکی، ښه ليکونکی) په ترکيب کې داسمي مرکز په توګه وظيفه لري.

درېيم: مفعولي صفت د اسم په توګه:

1- مار خوړلی له رسۍ همه ببريږي 2- اوبو اخستی خلوته هم لاس اچوي.

3- خدای بخښلي څه ښه کارونه يې سرته رسولي دي.

څلورم : مصدر داسم په توګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

1- کښتۍ را وغځيدې او د مالونو کوزيدل او ختل شروع شول.
2- ددې باغ په ښايسته کولو کې د طبيعت نه علاوه د روزنې لاسونه هم خپل پوره کمال ښودلی دی

اسم د (صفت په توګه (اديکتيوا ځيه):

دلته يو اسم د صفت په توګه معنا ښندې لکه:
1- دوې په تياره کوټه کې ناست دي (2) دلته رڼا ورځ نه ده.
په دغو مثالونو کې (رڼا اوتياره) په اصل کې نومونه دي ولې په دغو جملو کې د صفت په توګه دنده لري.
فعلي صفت د مطلق صفت په توګه راغلي وي:
1- مسافر وړونکې کښتۍ د سمندر په غاړه ودريده. 2- خبررسوونکي اژانس وويل
3- خبر لوڅ خلك بل کارنه لري. 4- له پروت زمري نه ګرځنده کيدړ ښه دی
په دغه مثالونو کې کښتۍ، اژانس، خلك، کيدړ نومونه دي چې فعلي نومونه، صفتونه د مطلق صفت په توګه ورسره کار ورکوي.
همدارنګه مفعولي صفات هم په دې برخه کې راتلاي شي لکه:
1- وهل شوی کاروان راورسيد. غم ځپلی زړه يې وچاود.

صفت د قيد په توګه:

څرنګه چې په ځينو ځايونو کې د صفت او اسم پېژندل ګران کار دی په همدغه توګه دصفت او قيدونو بېلو نه هم څه قدرې فکر غواړي مګر دغه توپير په نحوي چاپيريال کې ډيره اسانه خبره ده، ځکه په پښتو ژبه کې صفات دقيد په توګه دنده تر سره کوي او هم د تاکيد په مفهوم سره راوړل کيږي. څرنګه چې وينو يو صفت په يوې جملې کې صفتي معنا لري مګر هماغه نوموړی صفت په بلې جملې کې دقيد او تاکيد وظيفه لري لکه دغه لاندې څو مثالونه ګورو.
ماليار ښه ګلان وکرل. بزګرانو ښه غنم وريبل. دلته (ښه) د يو صفت په توګه معنا ورکوي مګر په دې جملو کې: بزګرانو څمکه ښه او به کړه. خوشحال خان ښه تورځن و.
په دعو جملو کې (ښه) د قيد دنده لري. ايا دوې ډير ښه خلك دي. 2- دوې ډير ښه کار کوي.
په اوله جمله کې (ډير ښه) قيد او تاکيد دی او د اسم (خلك) سره توصيفی ترکيب په توګه داسمي جملې خبر جوړ وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دويمه جمله کې (ډېر ښه) تاکيدي قيد دی. او د فعلي جملې د خبر دمتعلقاتو څخه دی. يا دا بل مثال ته هم پاملرنه کوو:

1- ترنده غوا راغله 2- ترنده ترنده شاوخوا ګوري. 3- غواو تريده. په اوله جمله کې د صفت او په دويمه جمله کې قيدي معنا ورکوي. مګر په دريمه جمله کې داسمي ماهيت پر ځاي فعلي ماهيت لري.

دا وو په پښتو ژبه کې دوينا د ګرامري اجزاو د ماهيت بدلون (کونويرژن) ته لنډه غونډي کتنه.

نتيجه او وروستۍ خبري

په نورو ژبو کې د نحوې په برخه کې البته کافي کارشوی دی ولې په پښتو کې تر اوسه پورې د پښتو ژبې او ادب د اسمان ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند رشتين د ګرامر څخه پرته بل کوم بشپړ علمي او اکاډيميک کارنه دی ترسره شوی او زه هم په دې توګه د ډيرو ستونزو سره مخامخ شوی يم ليکن د څو کالو په ترڅ کې مې ددې اثر د ليکلو دپاره د مخه مواد راغونډ کړل ترڅومې دغه پلان ترسره کړ. البته زما دغه کار به هم په سلوکې سل بشپړنه وي ځکه چې د يوې ژبې ټولې بشپړې نحوې ځانګړتياوې ددې اثر د حوصلې څخه لوړې دی.

څنګه چې د نحوې غرض او مطلب د يوې ژبې دجملو قسمونو او ډولونو او د جملو د جوړښت، ترکيب او په جمله کې د کلماتو ترتيب او يو تربله ددوي ترمنځ ارتباط او پيوستون مطابقت او نورو حالاتو څېړل دي، چې ددې څېړنې د پېژندنې د هدف له مخې چې لوستونکي او زده کوونکي د پښتو ژبې د ښوروانو جملو او د فصيحو او بليغو عبارتونو په واسطه خپل مطلب او مقصد په ښه شان څرګند کړي. عبارت او جملې د کړکيچ او عيب نه خالی وي. نومونړ د کار د اسانتيا دپاره لومړی د صرف او نحوې توپير په دويم څپرکي کې روښانه کړی دی او بيامو د پښتو ژبې د نحوې واحدونو (ترکيب او جمله) په هکله هم څرګندونې کړې دي چې پخپل ځای په مفصل ډول راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې توګه د پښتو ژبې هغه ټول ترکیبونه چې نحوي ساختمانونه جوړ وي یعنی (اسمي او فعلي) د جوړښت او ساختمان او معنا له مخې په بشپړه توګه د زیاتو مثالونو سره روښانه کړې دي، چې دغه موضوع هم درسالې په یو بیل فصل کې راغلې ده.

مونږ ته د پښتو ژبې د نحوي ترکیبونو د څېړنې څخه داسې جوته شوه چې ترکیبونه د ګرامري مطابقتونو او ترتیب په اساس ترکیب او ارتباط ساتي چې دغه رابطه او اړیکي په دوو صورتو سره وي:

1- ربطي او عطفي 2- مطابقت.

همدارنګه د غونډ (ترکیب) په جوړښت کې یو عنصر د ترکیب اساسي غړي په توګه چې زړی یا هسته ورته ویلای شو ځای لري او د نورو غړو سره ټاکلي اساسي عمده رول لري. ددې له پاره دغه لاندې مثالونه څېړو:

1- نامتو شاعر: یو ترکیب (غونډ) دی چې (شاعر) ددغه غونډ د اصلی جزاو د اساسي (زړې) په توګه پېژندل شوی دی. که چېرې دغه غونډ لاپسې اوږد (لوی) شي بیا هم د شاعر نوم ثابت او د هستې په توګه پاتې کیږي. لکه:

پیاوړی نامتو شاعر او یا زمونږ ننګیالی، توریالی، پیاوړی، نامتو شاعر په غونډ کې (شاعر) د ترکیب اساس دی.

همدارنګه که دغه ترکیب په جمله کې راوړو:

زمونږ پیاوړی نامتو شاعر خوشحال ختهك دی. یا (ژوندی دی) که د لوړو ترکیبونو څخه د شاعر نوم له منځه وباسو پاتې برخه خپله معنا له لاسه ورکوي او ددغو پاتو برخو ترمنځ ارتباط پرې کیږي. دلته لیدل کیږي چې (شاعر) د غونډ او د (جملې) مرکزي هسته جوړ وي. د همدغه مرکزي (زړې) (شاعر) له مخې د ترکیب (غونډ) د اجزا و ترمنځ رابطې او مطابقت موضوع او د جملې د اجزاو (برخو) ترمنځ رابطه او مطابقت په ښه توګه څرګندیدای شي.

د پښتو ژبې د جملو د جوړښت په باب باید وواېو چې:

1- په عمومي توګه لومړی مسند الیه (مبتدا) او وروسې مسند (خبر) راځي.

2- د پښتو ژبې د جملې اجزاوې: فاعل او فعل ترمنځ د فعل متعلقات وراندې وروسته کیدای شي چې دغه موضوع د جملو په ترتیب کې په پوره توګه ذکر شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا ده چې په پښتو ژبه کې د مسند او مسند الیه سمون او مطابقت په بشپړه توګه روښانه شوی دی. مونږ پخپله څېړنه کې په پښتو ژبه کې جمله د شکل او جوړښت په لحاظ په دووډلو ویشلې ده.

1- یو ستوي (ساده) جملې 2- غبرګې (مرکبې) جملې.

چې بیا دغه هره یوه په لنډو او اوږدو باندې بېلې کړای شوي دي.

د پښتو ژبې د یوستو جملو په برخه کې کومه خاصه نظریه نه لیدل کیږي ولې د مرکبو (غبرګو) جملو په باب ځینې بېلې نظریې شته دي. د مثال په توګه دلاریمر په لیکنه کې چې یوه پېړۍ د مخه د پښتو ژبې دجملو په باب داسې نظریه درلوده چې (ګوندې پښتو ژبه د غبرګو او اوږدو جملو استعداد نلري بلکې داسې جملې پکې شته چې په هغې کې ډیر ساده او ابتدایي جوړښتونه لیدل کیږي).

ولې دا نظریه په عملي ډګر کې د قبلولو وړ څکه نه ده، چې هره ژبه ځانته د جملو په جوړښت او ترتیب کې یوه خاصه ځانګړتیا لري او هغه ځوك پرې ښه پوهیدای شي چې هم په ژبه کې پوهه او پوره لاس ولري. مونږ د پښتو ژبې د ادبي او محاوروي موادو په استنادویلای شو، چې پښتو ژبه برسېره د یوستوو (ساده) جملو په درلودلو سره د غبرګو (مرکبو) جملو ساختمانونه هم لري چې یو زیات مثالونه او تحلیلونه یې د مرکبو جملو په برخه کې راغلي دي ولې دا خبره باید له یاده ونه باسو چې پښتو ژبه ډیر کرکېچن او مغلق جوړښتونه نشي زغملای بلکې د مطلب او مقصد افاده د فصیح او بلیغو عباراتو په واسطه ځرګندیږي، کومې کرکېچنې او مغلقې جملې چې په پښتو ژبه کې اوس استعمالیږي هغه د نورو ژبو د اغیزې او یا د نامناسبو ترجمولو لارې جوړې شوي دي.

لنډه دا چې پښتو ژبه د نحوي جوړښتونو په لحاظ ډیره شتمنه ده.

په پای کې ددې خبرې یادونه کوو، چې د پښتو ژبې د ګرامر د علمي اساس په ټینګښت کې د پښتو ژبې بېلا بېلې لهجې او ادبي ژبه د متقابلو اړیکو له مخې په پوره توګه مرسته کولای شي!!!

اخیستنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

1. الفت. ګل پاچا، املا او انشاء پښتو ټولنه، کابل، 1338لمريز کال
2. الفت: ګل پاچا، لغوي څېړنه، عمومي، مطبعه، کابل، 1321لمريز کال
3. الهام پوهاند محمد رحيم، روش جديد در تحقيق دستور زبان دري، پوهنتون، کابل، 1349هـ ش.
4. الهام پوهاند محمد رحيم، تيوري هاي نحو در زبان دري، د ادبياتو پوهنځي، ګستتنر 1358ع
5. اسلانوف. م. س، پښتو روسی قاموس، د شوروي دايره المعارف، مسکو 1966ع
6. اخمانوا. و. س، د ژبپوهنې اصطلاحي قاموس، شوروي دايره المعارف، مسکو 1966ع
7. ايازي، محمداعظم، قواعد پښتو، کابل، 1318 هـ ش
8. اطلاعات او کلتور وزارت، پښتو چاپي اثار، کابل، 1357لمريز کال
9. بېنوا عبدالروف، اوسني ليکوال، لومړی ټوک، کابل، 1340لمريز کال
10. بينوا، عبدالروف، ادبي فنون. پښتو ټولنه، کابل 1326لمريز کال
11. برتلس. ي. د پښتو ژبې کندهاري لهجه، لېننګراد 1935ع
12. برتلس. ي. د پښتو ژبې جوړښت، لېننګراد، 1935ع
13. بېتهنی، منتظر، پنځه حرفونه ديارلس اوازونه، پېښور، 1974ع
14. پښتو ټولنه، انګليسي پښتو قاموس، کابل، 1975ع
15. پښتو ټولنه، توريالی پښتون، کابل 1950ع
16. پښتو ټولنه، ننګيالی پښتون، کابل، 1345ع
17. پښتو ټولنه، پښتو څېړنې، کابل، 1354لمريز کال
18. پنزل، هربرت، پښتو ګرامر (د پوهاند الهام ترجمه) کابل پوهنتون (1340 لمريز)
19. افغان پور، امين (موسکا) د ليکوالو اتحاديه. کابل 1362لمريز کال
20. خټک، خوشحال خان، کليات خوشحال خان، پېښور. 1960 ع کال
21. خټک، اجمل، کچکول، پېښور 1944ع کال
22. خيال، عظيم شاه، صرف ونحو پښتو، پېښور، 1944ع کال
23. خانلري، پرويز، دستور زبان درى، ايران، 1352 ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

24. دوست، دوست محمد ، د افغانستان ژبې او توکمونه، پښتو ټولنه. کابل. 1354ل کال
25. دوریانکوف، ن. ا. پښتو ژبه، د شرقي ادبیاتو مطبعه، مسکو، 1960ع کال
26. ډار مستتر. تاریخ تلفظ و صرف پښتو، جلد اول و دوم، کابل چاپ
27. رحیم الله، قاضي، ګنجینه افغانی، پېښور، 1938ع کال
28. رښیتن، صدیق الله، اشتقاقونه او ترکیبونه، پښتو ټولنه، کابل، 1326 لمریز کال
29. رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتو ګرامر اول جز، پښتو ټولنه، کابل 1327لمریز کال
30. رښتین، پوهاند صدیق الله، پښتو ګرامر دوم ټوك، کابل، 1370 لمریز کال
31. رښتین پوهاند صدیق الله، پښتو مصدرونه، پښتو ټولنه، کابل، 1344 هـ. ل کال
32. رښتین، پوهاند صدیق الله، ژب ښودنه، پښتو ټولنه، کابل 1343-1343 لمریز کال.
33. رښتین پوهاند صدیق الله، د هند سفر، پښتو ټولنه، کابل، 1334 ل کال
34. زاخیلی، سید راحت، د پښتو قاعدې، قصه خوانی بازار پیښور، 1954 ع کال
35. رشتین ډاکتر زرغونه، د لرې او برې پښتونخوا په ادبي پښتو ژبه کې د لهجې خصوصیات، مسکو 1975ع کال (د ډاکترۍ تیزس).
36. زیور. ډاکتر زیور الدین، د پښتو ادبیاتو تاریخ اوسنۍ دوره، کابل پوهنتون 1360لمریز کال
37. سیمیونوف. یورس. د عمومی ژبپوهني اساسات. مسکو، 1975ع کال
38. شاکر نور احمد ، ژبنۍ څېړنې، د ادبیاتو پوهنځی، کابل 1350لمریز کال
39. عطا الله. د پښتنو تاریخ، لومړی ټوك، حربی پوهنتون مطبعه، کابل 1359لمریز کال.
40. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، د هندو اروپایي او سامي ژبو ویشنه، پېښور، 1359ع کال
41. عوریا خیل، کوثر، حسین بخش، افغان یو ریشایي او سامی ژبو ویشنه، پېښور، 1961 ع کال
42. کاکړ، پیر محمد. معرفه الافغاني، کابل، 1356ل کال
43. کالینینا. ز. م، د ادبي پښتو ژبې لغت پوهنه، د علومو مطبعه، مسکو، 1972ع کال
44. کود و خوف . و. ي. عمومي ژبپوهنه، لوړ ښوونځي، مسکو 1974ع کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

45. ګلووانـوا. ل. ز.، د خـارجي محـصلینو لـه پـاره د ژبپـوهنې درسـي کتـاب، د مـسکو پوهنتون مطبعه (1973)ع کال
46. ګرونبېرګ، پښتو ګرامر، 1987 ع کال.
47. ګلاوین. ب. ن. د ژبپوهنې اساسات، مسکو 1973ع کال
48. لودین. دولت محمد . لغت پوهنه، پښتو ټولنه. کابل. 1355 لمریز کال
49. لیبیدیف. ك. 01، روسي پښتو قاموس، شوروي دايره المعارف، مسکو. 1973
50. لیبیدیف. ك. ا. پښتو ژبې درسي ګرامر، مسکو. 1970ع کال
51. لیکانت. ب. ا. په معاصره روسي ژبه کې ساده جملې. مسکو. 1974ع کال
52. د شوروي اتحاد د علومو اکاډیمي. د روسي ژبې انستیتوت. دادبي روسي ژبې ګرامر. د علومو مطبعه، مسکو . 1970ع کال
53. مومند ، محمد ګل، د پښتو ژبې لیاره، بلخ، 1317 لمریز کال
54. ماسلوف. یو. س. د ژبپوهنې مقدمه، (اساسات) لـوړ ښـوونځي مطبعـه مـسکو 1975ع کال
55. نوري، محمد ګل، د پښتـو اصـطلاحات او محـاورې، پښتـو ټولنه، کابل 1320 لمریز کال
56. هیر، سید احسان الله، رنځور، پښتو ټولنه، کابل،1346 لمریز کال.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library